

Frihet. Fremtid. Fellesskap.

Venstres stortingsvalgprogram 2013-2017.

venstre

Utgitt av Venstres Hovedorganisasjon © juli 2013
Trykk: Zoom Grafisk. Foto: Bård Ek (s. 3), Kjartan Almenning (s. 21),
Wikimedia Commons / gcardinal (s. 73), Dreamstime (øvrige).

Forord

Venstres landsstyre oppnevnte i oktober 2010 en egen program-komite for Venstres stortingsvalgprogram for perioden 2013 -2017. Komiteen besto av Guri Melby (leder), Rolf Nesheim, Toril Berge, Thor Bjarne Bore, Rebekka Borsch, Stian Mauritz Celius, Ketil Kjenseth, Eva Kvalland, Kjell Veivåg, Sveinung Rotevatn (Norges Unge Venstre), Åsta Årøen (Norges Venstrekvinnelag), Daniel Heggelid-Rugaas (Norges Liberale Studentforbund) og Torild Skogsholm (1. varamedlem). Audun Rødningsby og Kjartan Almenning har vært sekretærer for komiteens arbeid. Helge Solum Larsen var leder for komiteen til han trakk seg fra sine verv 7. februar 2012.

Komiteen la fram sitt førsteutkast 4. september 2012. Dette var ute til høring blant Venstres medlemmer fram til 1. november. Basert på nær 2400 forslag og innspill la komiteen fram sitt andre og endelige utkast 12. desember 2012 med ny høring blant lokal- og fylkeslag fram til 1. mars 2013.

Venstres landsstyre behandlet programutkastet og innkomne endringsforslag på sitt møte 9.- og 10. mars 2013 og gjorde sin innstilling til landsmøtet.

Venstres landsmøte på Fornebu 12.-14. april 2013 behandlet og vedtok endelig program basert på denne innstillingen.

Folk først

Venstre er Norges sosialliberale parti. Liberal politikk kombinerer personlig frihet med ansvar for fellesskapet og hverandre.

4

Vi har en sterk tro på menneskets skaperevne, kreativitet og ansvarsfølelse. Mennesker som gis frihet er best i stand til å ta ansvar for seg selv, sine medmennesker og livsgrunnlaget til våre etterkommere.

Frihet og ansvar er ett og udelelig. Uten at vi erkjenner våre forpliktelser er det alltid en fare for at friheten undergraves for noen andre. Økende økonomisk frihet i dag må ikke bli ufrihet for neste generasjon. Vår frihet kan ikke frikobles fra ansvaret for dem som kommer etter oss.

Derfor tar liberal politikk utgangspunkt i det enkelte menneskets behov for frihet og vilje til å ta ansvar. Alle skal ha mulighet til å

bruke sine evner til det beste for seg selv og samfunnet. Systemene skal tjene menneskene, ikke omvendt. Derfor setter Venstre folk først.

Ny kurs

Mye fungerer godt i Norge. Vi er inne i en tid der vi har hatt stor økonomisk vekst i en rekke år, noe som har gitt mange økt leve-standard. De gode tidene har også gitt et politisk handlingsrom til å rette opp sosial ulikhet og gjøre investeringer for fremtiden. Dessverre har ikke dette handlingsrommet blitt brukt godt nok. Det er derfor på tide med en ny kurs.

Vi vil møte mange nye og store utfordringer i årene som kommer, både nasjonalt og internasjonalt. I Norge handler det først og fremst om å unngå en todeling av norsk økonomi hvor all oljerelatert næringsvirksomhet går svært godt, mens det er lite innovasjon, nyskaping og investeringer i andre næringer. Derfor må vi i de neste fire årene rette mer av innsatsen og virkemidlene mot den delen av norsk næringsliv som ikke er relatert til olje. Og det handler om å møte utfordringene en eldre befolkning medfører. Når befolkningen endrer seg og folks forventninger til enda bedre helse- og sosialtjenester øker, må vi omstille oss og skape nye løsninger i velferdsstaten. Alternativene er mindre velferd eller økt skattenivå.

Internasjonalt handler utfordringene om å møte en klimakrise som kan påføre jordkloden ubotelig skade om vi ikke omstiller oss i mer miljøvennlig retning. Det handler også om kampen om kompetent arbeidskraft, og om å gjøre Norge robust overfor den økonomiske usikkerheten som preger Europa og som også kan ramme Norge.

Disse utfordringene krever klare prioriteringer. Venstre har vist gjennom våre alternative statsbudsjett de siste årene at vi prioritærer milliardsatsinger på både skole/utdanning, fattigdomsbekjempelse, innovasjon og næringsliv og miljø- og klimatiltak. Det har vi gjort innenfor de samme økonomiske rammene som regjeringen bruker til å smøre tynt utover til alt og alle.

I de neste fire årene vil Venstre føre en grønn, liberal og varm politikk med et kraftig løft for utdanning, miljø og nyskaping, og der vi skaper et velferdssamfunn med rom for alle, men som prioritærer dem som har bruk for fellesskapets hjelp og støtte aller mest.

Vi vil prioritere framtidsrettede investeringer som både gir økt frihet og et mer inkluderende fellesskap.

Venstres forslag til prioriteringer og satsinger slik de framkommer i dette programmet er basert på at det økonomiske handlingsrommet de kommende fire årene er om lag det samme som det har vært de siste åtte årene. Med en slik utvikling vil det være mulig å gjennomføre de reformer og satsinger Venstre går til valg på.

Frihet

Frihetsbegrepet handler om frihet fra overgrep og tvang. Men reell frihet handler også om gode velferdsloasninger som skaper trygghet og om en skole som gir muligheter for alle. Utdanning og arbeid er samfunnets viktigste investeringer for verdiskaping og for å forebygge fattigdom og utvikling av nye sosiale skillelinjer. Frihet handler om å utløse viljen og engasjementet til at flere tar makten over egen arbeidsdag, skaper arbeidsplasser og bygger et mangfoldig og fritt næringsliv. Og det handler om frihet for kommende generasjoner, noe som forplikter oss til å overlate planeten i god stand til våre etterkommere.

Venstre vil ha et utdanningssystem som holder høyt internasjonalt nivå. En av våre viktigste oppgaver er å sørge for at ungdom både utvikler kunnskaper og ferdigheter av høy kvalitet og en nysgjerrighet og en kreativitet som bidrar til nyskaping i samfunnet. Hovedoppgaven i norsk skole er å forbedre opplæringen og sørge for at elevene lærer mer. Opplæringen i de grunnleggende ferdighetene lesing, skriving og regning må styrkes. Nøkkelen er gode lærere med tid til å ta seg av hver enkelt elev.

Kampen for frihet er ikke vunnet en gang for alle, heller ikke i Norge. Våre friheter blir daglig utfordret i møte med ny teknologi. Å sikre borgernes trygghet er blant en liberal stats viktigste oppgaver. I dette arbeidet må kampen for personvern og rettsstatlige prinsipper alltid ha høy prioritet, enten striden står om borgerrettigheter på gata og på nettet, registrering av personopplysninger, eller rettighetene man skal ha som asylsøker eller ny borgeri landet.

Fremtid

Friheten vi opplever i dag skal også komme fremtidige generasjoner til gode. Da må vi satse på miljø- og klimavennlige løsninger i alle deler av samfunnet. Det krever at vi legger til rette for mer

innovasjon og nyskaping i næringslivet slik at det økonomiske fundamentet for fremtidens velferdssamfunn er solid. Og for å sikre velferd, miljø, demokrati og et nyskapende næringsliv er det nødvendig å øke satsingen på forskning.

Norges velstandsutvikling er drevet av utvinning og forbrenning av fossil energi: kull, olje og gass. Verdens forbruk av fossil energi er i ferd med å endre klimaet på jorda dramatisk. Klimakrisen kan løses ved hjelp av energi fra vann, vind, skog og hav. Norge har et særlig ansvar for å gå i bresjen for utvikling av nye, miljøvennlige energilosninger. Venstre vil at Norge skal bli et klimavennlig samfunn drevet av fornybar energi. Dette vil skape nye arbeidsplasser og en bærekraftig velferd. Samtidig må vi investere kraftig i klimavennlige transportlösninger i og mellom byer og tettbygde strøk. Venstre vil endre skattleggingen, med mindre skatt på arbeid og mer skatt på forbruk og miljøfiendlig aktivitet. Da gjør vi det også enkelt og lønnsomt å leve mer miljøvennlig og ta miljøvennlige valg i hverdagen. Slik kan vi sikre våre barn og barnebarn en trygg og ren fremtid.

Venstre vil gjøre det lettere for dem som vil skape en arbeidsplass for seg selv og andre. Arbeidslivet må bli mer dynamisk og nyskapende og samtidig mer inkluderende. Forenkling og enklere kommunikasjon med det offentlige, bedre velferdsordninger, redusert skatt på arbeid, lettere kapitaltilgang for gründere og tilrettelegging for et konkurransedyktig privat eierskap i norske bedrifter er viktige deler av dette arbeidet.

Fellesskap

Fellesskap bygges nedenfra av mennesker og et mangfold av institusjoner, både offentlige, kommersielle og ideelle. Vår viktigste fellesskapsinstitusjon er skolen, som er med på å legge grunnlaget for dannelse, kulturforståelse og samhold i resten av samfunnet. Sammen har vi skapt et velferdssamfunn som gir verdighet og sikkerhet for alle borgere, men som stadig må forbedres. Å sikre gode fellesskapsløsninger ligger til grunn for Venstres politikk, fra skatte- og finanspolitikken til klimapolitikken og internasjonal politikk.

Det er et gode at levealderen øker og at flere og flere sykdommer kan behandles. Samtidig innebærer dette at velferdssamfunnet står foran store utfordringer, blant annet fordi det fremover vil bli flere som trenger pleie og færre til å gi pleie. Venstres løsning er å skape

rom for individuelle valg, jobbe smartere, ta i bruk teknologiske hjelpeemidler i omsorgen, slippe til frivillige og foreta nødvendige prioriteringer av ressursene. Nærhet til brukerne gir større mulighet for den enkelte til å påvirke tjenesteholdet, og til å tilrettelegge for frivillig innsats i samarbeid med det offentlige. I et liberalt velferdssamfunn er det samspillet mellom stat, kommuner, frivillige fellesskap og den enkeltes ansvar for sine nærmeste som skaper trygghet og gode tjenestetilbud.

Venstre vil derfor at flere offentlige oppgaver blir desentralisert fra staten til større kommuner med mer ansvar enn dagens, spesielt innen velferdstjenester og helsevesen. Dette krever nye, sterkere kommuner som er i stand til å ta over ansvar for oppgaver som i dag er statlige og sentraliserte. En desentralisering av statlig makt skal styrke de lokale fellesskapene.

Venstres 10 liberale prinsipper

Prinsippene er en oppsummering av Venstres ideologi og er grunnlaget for våre politiske løsninger. De er hentet fra Venstres prinsippsprogram.

1. Friheten skal gjelde overalt, for alle

Alle skal ha mulighet til å ha makten i eget liv – uavhengig av kjønn, livssituasjon og bakgrunn. Friheten gjelder overalt, for alle.

2. Det personlige ansvaret er ufravikelig

Alle har ansvar for sine egne valg. Dette er like grunnleggende som retten til frihet. Folk som gis ansvar, griper muligheten – og vinner økt verdighet og frihet gjennom det. De som trenger samfunnets hjelp til å leve et verdig liv, skal få det.

3. Alle har ansvar for hverandre, for miljøet og for kommende generasjoner

Alle har ansvar for hverandre og for å sikre at kommende generasjoner har samme muligheter til frihetsutfoldelse som oss. Grunnlaget for frie liv skaper vi best ved å bygge sterke felles institusjoner, bekjempe fattigdom og respektere naturen.

4. Frihet forutsetter åpenhet og rettferdighet

En fri verden kjennetegnes av verdighet og muligheter for alle. Frie samfunn er rettferdige og åpne. Enhver person skal kunne nå enhver posisjon i samfunnet.

5. Alle er likeverdige, men ingen er like

Liberalismen er raus. Det er en verdi i seg selv at mennesker er ulike og tar ulike valg. Dette krever respekt for ulikhet og toleranse for at det gode liv ikke er likt for alle.

6. Politikk skal fremme livskvalitet og menneskelig vekst

Liberal politikk skal ikke bare sikre materiell trygghet og velstand, men også fremme livskvalitet og menneskelig vekst. Det gode liv skapes gjennom kultur og åndsliv, frivillig arbeid og læring. Venstre skal sikre dette som reelle muligheter for alle.

7. Politisk makt skal komme nedenfra

Stemmerett for alle, ytringsfrihet, organisasjonsfrihet og trosfrihet er grunnleggende liberale rettigheter. Politisk makt og styring skal forankres i demokratiske institusjoner og i folkevalgte organer.

8. Makt skal spres og balanseres

Et liberalt samfunn har fire bærebjelker: demokratiet, rettsstaten, det sivile samfunn og markedsøkonomien. Venstre vil sikre åpenhet og uavhengighet i disse institusjonene, og samspill mellom dem. Maktspredning og åpne prosesser er nødvendig for å hindre autoritær politikk, maktmisbruk og korrasjon.

9. Den liberale staten er upartisk, sterk og begrenset

Den liberale staten må sikre frihet og muligheter for alle, uten å frata den enkelte ansvar. Staten må være nøytral, den må verne om mindretallets rettigheter og den må respektere begrensningene i egen makt. Myndighetene skal være lett tilgjengelige for borgeren. For liberalere er det forskjell på det vi ikke liker og det vi vil forby.

10. Liberalismen er optimistisk og alltid underveis

Det liberale samfunnet er alltid underveis og åpent for bedre løsninger. Venstres optimisme bunner i en sterk tillit til menneskenes skaperkraft. Vi tror på at det i fellesskap er mulig å legge grunnlag for frie liv, overalt – for alle.

Se også www.venstre.no/prinsippsprogram

Innhold

Folk først.....	4
1. Skole og barnehage	10
1.1 Barnehagen.....	11
1.2 Grunnskolen og videregående opplæring	11
1.3 Livslang læring	15
2. Forskning og høyere utdanning.....	17
2.1 Forsknings- og utdanningsinstitusjonene	18
2.2 Næringsrettet forskning.....	18
2.3 Studiekvalitet og studentvelferd.....	19
2.4 Internasjonalisering.....	19
3. Klima og energi	21
3.1 Fornybar energi	22
3.2 Energieffektivisering.....	23
3.3 Olje og gass.....	23
3.4 En moderne industripolitikk.....	24
3.5 Transport	24
3.6 Landbruk og bioenergi	25
3.7 Internasjonal klimapolitikk.....	25
4. Miljø.....	27
4.1 Naturvern på land.....	28
4.2 Naturvern til havs	28
4.3 Miljøgifter	29
4.4 Ressursbruk og avfall.....	29
4.5 Friluftsliv	30
4.6 Dyrevelferd	30
4.7 Lokal miljøforvaltning.....	31
4.8 Grønn byutvikling	31
4.9 Internasjonalt miljøarbeid	31
5. Transport og kommunikasjon	33
5.1 Kollektivtransport	34
5.2 Jernbane	34
5.3 Syklister og fotgjengere	35
5.4 Veibygging og trafikksikkerhet.....	35
5.5 Luft- og sjøfart	36
5.6 Finansiering og planlegging.....	36
6. Næringsliv.....	37
6.1 Innovasjon og nye bedrifter.....	38
6.2 Forenkling for næringslivet	39
6.3 Eierskap	39
6.4 Åpen og fri konkurranse	39
6.5 Tjenestebaserte næringer	40
6.6 Olje og gass.....	40
6.7 Landbruk.....	40
6.8 Fiskeri	42
6.9 Havbruk	43
6.10 Maritime næringer	43
6.11 Reiseliv	44
6.12 Mineralutvinning	44
6.13 Vann som næring	45
7. Økonomi og marked.....	46
7.1 Ansvarlig finanspolitikk	47
7.2 Stabiliserende pengepolitikk	47
7.3 Skatter og avgifter	47
7.4 Fra rød til grønn skatt	48
7.5 Forbrukspolitikk.....	48
8. Helse.....	49
8.1 Pasienten i sentrum	50
8.2 Kommunehelsetjenesten	50
8.3 Sykehus	51
8.4 Mindre byråkrati	52
8.5 Habilitering og rehabilitering	52
8.6 Velferdsteknologi	52
8.7 Psykisk helse	53
8.8 Rusomsorg	54
8.9 Tannhelse	54
8.10 Folkehelse	55
8.11 Helse og etikk	55

9. Velferd.....	57	
9.1 Arbeidsliv	57	
9.2 NAV.....	59	
9.3 Syke og uføre.....	59	
9.4 Fattigdom	60	
9.5 Pensjon	60	
9.6 Eldre- og demensomsorg	61	
10. Barn og familie.....	62	
10.1 Foreldre og barn.....	63	
10.2 Adopsjon.....	63	
10.3 Barnevern.....	63	
10.4 Singelpolitikk.....	64	
11. Bolig og eiendom.....	65	
11.1 Bygging og finansiering.....	66	
11.2 Leiemarkedet.....	66	
11.3 Plan og bygning	66	
12. Liberale rettigheter	68	
12.1 Personvern	69	
12.2 Ytrings- og organisasjonsfrihet	70	
12.3 Tros- og livssynsfrihet	70	
12.4 Likeverd og likestilling	70	
13. Demokrati og forvaltning	73	
13.1 Åpenhet	73	
13.2 Det nasjonale demokratiet	74	
13.3 Fylkeskommunen	74	
13.4 Kommunestruktur	75	
13.5 Lokaldemokrati	75	
13.6 Forenkling og fornying.....	76	
13.7 Digitalisering av det offentlige	76	
14. Justis og beredskap.....	78	
14.1 Straff og soning	78	
14.2 Domstolene	79	
14.3 Kriminalitetsbekjempelse	80	
14.4 Samfunnssikkerhet og beredskap.....	80	
14.5 Vold i nære relasjoner	81	
15. Kultur og informasjon	82	
15.1 Et fritt kulturliv	82	
15.2 Kunst og kunstnere	83	
15.3 Litteratur og språk.....	84	
15.4 Barne- og ungdomskultur.....	84	
15.5 Frivillighet	85	
15.6 Idrett	85	
15.7 Kulturvern	85	
15.8 Informasjonssamfunnet	86	
15.9 Mediepolitikk	86	
16. Innvandring og integrering	88	
16.1 Arbeidsinnvandring og visum	89	
16.2 Mennesker på flukt	89	
16.3 Integrering	90	
17. Forsvars- og sikkerhetspolitikk	92	
17.1 Det norske forsvaret	93	
17.2 Verneplikten	93	
17.3 Forsvarspolitisk samarbeid	93	
17.4 Utenlandsoperasjoner	94	
17.5 Veteraner	94	
17.6 Våpenhandel og nedrustning	94	
18. Internasjonal politikk	96	
18.1 Menneskerettigheter	97	
18.2 Globale institusjoner	97	
18.3 Europapolitikk	98	
18.4 Nordområdene	98	
18.5 Oljefondet	99	
18.6 Utviklingspolitikk	100	
Stikkordsregister	104	

1. Skole og barnehage

Venstre vil gi
barn og unge et
utdanningssystem
som holder høyt
internasjonalt nivå.

En av de viktigste oppgavene vi har som samfunn er å sørge for at norsk ungdom kan gå ut i arbeidslivet med solide kunnskaper og ferdigheter, men også med en nysgjerrighet og en kreativitet som kan bidra til nyskaping både i privat og offentlig sektor.

Forskning, internasjonale undersøkelser og nasjonale kartlegginger viser oss både styrkene og svakhetene i norsk skole. Vi er gode på demokratiforståelse, men ikke gode nok på grunnleggende ferdigheter og realfag i norsk skole. For å lykkes med å oppnå bedre resultater hos elevene innenfor disse områdene, vil Venstre sørge for at lærerne har den fagkompetansen de trenger.

Utdanning og arbeid er samfunnets viktigste tiltak for å forebygge fattigdom og utvikling av nye sosiale skillelinjer i befolkningen. Venstre vil derfor ha et bredt tilbud til voksne mennesker som trenger grunnskoleutdanning, omskolering og/eller relevant arbeidsopplæring. Livslang læring må bli en realitet.

1.1 Barnehagen

Venstre vil sikre full barnehagedekning samtidig som vi styrker kvaliteten og valgmulighetene i tilbuddet. Vi mener at gode fagfolk skaper den gode barnehagen der barn stimuleres til utvikling av sosiale ferdigheter, læring og glede. Det er derfor nødvendig å sørge for økt rekruttering av utdannede førskolelærere og andre medarbeidere med relevant fagkompetanse, samtidig som alle ansatte får gode muligheter for etter- og videreutdanning. Det er en forutsetning for et godt og trygt barnehagetilbud at bemanningen er tilstrekkelig. Venstre vil derfor vurdere ulike tiltak som sikrer dette.

Barn er ulike og familier har ulike behov. Derfor mener vi at barnehagetilbuddet bør være fleksibelt når det gjelder innhold og åpningstider, samtidig som det må være begrensninger i det enkelte barns oppholdstid.

Språk er nøkkelen til like muligheter i skolen og samfunnet. Venstre vil la læring og språkutvikling få en større plass i barnehagene. Dette gjelder også samisk språk for den samiske befolkningen. Vi ser det som viktig at barnehagene har god tilgang til spesialpedagogisk kompetanse og samisk språkkompetanse i de områdene hvor det er aktuelt. Det må gis mulighet for gratis kjernetid til barn med behov for ekstra opplæring i norsk eller samisk.

Venstre vil:

- Sikre full barnehagedekning, også for barn født etter 1. september, gjennom to årlige opptak.
- Ha rekrutteringskampanjer og opptrappingsplaner for å sikre nok pedagogisk personell i barnehagen.
- Sikre samiskspråklig personell i samiske områder, og sørge for at samisk språk og kultur har en sentral plass i den samiske barnehagen.
- Ha som målsetting at 50 prosent av de ansatte i barnehager skal ha relevant utdanning.
- Opprette et kvalifiseringsprogram for ufaglærte i barnehagene.

- Gi kommunene ansvar for å fastsette og differensiere barnehageprisene gjennom å avvikle maksprisordningen. Dette vil også gi større mulighet for gratis barnehageplasser til barn av foreldre med de laveste inntektene.
- Gi gratis kjernetid til barn som har behov for ekstra norsk-opplæring.
- Åpne for mer fleksible åpningstider i barnehagene.
- At den enkelte barnehage skal ha frihet til å utvikle sin egenart og pedagogiske profil.
- Likestille offentlige og private eiere av barnehager når det gjelder faglige krav og offentlig finansiering.
- At samisk språk og kultur skal ha en sentral plass i den samiske barnehagen og i den samiske skolen.

1.2 Grunnskolen og videregående opplæring

Venstre ønsker en skole for kunnskap og like muligheter. En liberal skolepolitikk legger til grunn at ingen elever er like, samtidig som vi har ambisjoner for hver eneste elev. Vi vil gi skolene stor frihet til å legge til rette undervisningen slik at alle elever får den samme muligheten til å utnytte sine evner uavhengig av bosted og sosial og kulturell bakgrunn.

I dag bruker læreren mye tid på oppgaver som ikke er pedagogisk arbeid. Venstre vil ha en gjennomgang av lærernes arbeidssituasjon for å sikre at tiden på skolen i størst mulig grad skal brukes til undervisning.

Venstre vil styrke de grunnleggende ferdighetene - lesing, skriving, regning, digital kompetanse og å uttrykke seg muntlig – i skolen. Samtidig skal det være rom for praktiske og estetiske fag og en tydelig vektlegging av skolen som en sosial arena der barn får muligheter til personlig utvikling og dannelse. Venstre vil sette krav til minstestandarder for digitale verktøy og sikre at lærere og skoleledere gis nødvendig kompetanse. I tillegg trengs et rikt utvalg av digitale læringsressurser.

Venstre vil:

- Gi skolene økt mulighet til å drive forsøksvirksomhet, for på denne måten å bidra til pedagogisk utvikling.
- Gi skolene frihet til å lage egne valgfag tilpasset elevenes ønsker og behov.
- Sikre elever på ungdomstrinnet bedre muligheter til å følge fag i videregående skole og elever i videregående skole bedre mulig-

heter til å følge undervisning på høyere nivå.

- Likestille moms på digitale læremidler med moms på skolebøker.
- Styrke innsatsen for at alle barn i skolen lærer å svømme så tidlig som mulig.
- Ta i bruk nye digitale løsninger og fjernundervisning for å styrke det faglige innholdet ved små skoler i distrikturen.

1.2.1 Læreren

Venstre vil ha en god og attraktiv lærerutdanning som bidrar til økt rekruttering til yrket. Det er viktig at utdanningen er relevant for de oppgavene og utfordringene en nyutdannet lærer møter i skolen. I tillegg til å gi solid faglig kompetanse, må utdanningsinstitusjonene også gi lærerstudentene god innsikt i ulike hjelpemidler som i dag brukes i skolen, som digitale verktøy og nasjonale prøver.

Venstre vil opprettholde en differensiert grunnskolelærerutdanning rettet mot 1. til 7. trinn og 5. til 10. trinn. Det er et behov for å heve kvaliteten på den praktisk-pedagogiske utdanningen (PPU), både den ettårige og den integrerte lærerutdanningen for 8.-13. trinn. Venstre vil at PPU-utdanningen i hovedsak skal forbeholdes studenter som har avsluttet mastergrad.

Dyktige og motiverte lærere er nøkkelen til en god skole. Venstre vil gi lærere både rett og plikt til å fornye og videreforske sin fag- og yrkeskompetanse. Vi vil derfor ha et kraftig løft i ordningen som gir alle lærere mulighet til å gjennomføre en formell videreutdanning. Vi vil også gjøre det økonomisk attraktivt for mastergradsutdannede å jobbe som lærer ved å redusere studiegjeld eller etablere en særskilt stipendordning.

Venstre vil:

- Igangsette en full gjennomgang av lærernes arbeidssituasjon for å redusere skolebyråkratiet.
- Videreføre nasjonale rekrutteringsplaner for å sikre mange nok lærere.
- Innføre fagkrav i alle enkeltfag for å undervise; fra og med ungdomstrinnet skal alle nyttsatte lærere ha 60 studiepoeng eller tilsvarende realkompetanse i faget de underviser i.
- Øke opptakskravene på grunnskolelærerutdanningen ved å ha krav om karakteren 4 eller bedre i norsk og matematikk for å sikre at alle lærerstudenter har tilstrekkelig kompetanse i de

grunnleggende ferdighetene.

- Utvide grunnskolelærerutdanningen til en femårig mastergrad slik at det blir rom for mer praksis og mer faglig fordypning.
- Bygge ut ordningen med systematisk videreutdanning for læreres ansatt i grunnskole og videregående skole.
- Innføre en sertifiseringsordning for lærere i samråd med berørte parter i skolesektoren som skal sees i sammenheng med rett og plikt til kompetanseheving.
- Iverksette tiltak som sikrer rekruttering av lærere med samisk språkkompetanse.
- Sikre at alle nyttsatte lærere omfattes av en veiledningsordning.
- Sikre at nyutdannede lærere har digital kompetanse til å bruke IKT pedagogisk i læringsarbeidet.
- Innføre målrettede senior tiltak som for eksempel bonuser eller redusert arbeidstid for å beholde verdifull kompetanse i skolen.
- Innføre systematisk evaluering av undervisningen slik at lærere kan få tilbakemelding på sitt arbeid.
- Opprette flere studieplasser og heve kvaliteten ved praktisk-pedagogisk utdanning slik at flere studenter med høy fagkompetanse får muligheten til å bli lærere.
- At rektor og øvrig ledelse skal få utdanning i skoleledelse.
- Utvikle flere karriereveier i skolen og legge til rette for en gjennomgang og modernisering av stillingskategoriene for undervisningspersonell slik at disse bedre reflekterer kompetansen.
- Igangsette tiltak for å øke antallet doktorgradsutdannede i undervisningsstillinger i grunnopplæringen.

1.2.2 Vurdering og kartlegging

Gode rutiner for vurdering og kartlegging er viktig for å tilpasse opplæringen til hver enkelt elev og for å utvikle skolen som kunnskapsinstitusjon. Venstre vil at nasjonale prøver og tester først og fremst skal brukes til å sette mål for opplæringen, og disse må følges opp i lærernes arbeid med å tilpasse opplæringen. Kartlegging av elevens kunnskaper og ferdigheter i første klasse, ved overgang mellom barnetrinn og ungdomstrinn samt ved oppstart i videregående skole, er nødvendig for at skolen skal få muligheten til å gi elevene relevant oppfølging. Det er avgjørende at skoleledere og lærere har innsikt i hvordan nasjonale prøver og andre kartleggingsprøver skal tolkes, og hvordan de kan brukes i det pedagogiske arbeidet. Venstre mener det er riktig å ha åpenhet om resultatene på de nasjonale prøvene.

Venstre vil videreutvikle arbeidet med «vurdering for læring» på alle trinn i grunnskolen og videregående opplæring. Gjennom å styrke vurderingsarbeidet i skolen vil elever og lærere bli bevisst på elevens progresjon, styrker og svakheter. Derfor ønsker ikke Venstre karakterer på barnetrinnet.

Venstre vil:

- Bruke resultatene fra nasjonale prøver til å kartlegge elevenes forutsetninger og behov for tilrettelagt opplæring.
- Fortsette å videreutvikle de nasjonale kartleggingsprøvene som et verktøy for å gi tilpasset opplæring.
- Ha åpenhet om resultatet av nasjonale prøver på en måte som gjør at skolenes resultater og utvikling ses i en større sammenheng.

1.2.3 Språkopplæring

Venstre vil stille krav til bredde i språkkunnskapene hos alle. Vi vil innføre et obligatorisk fremmedspråk i tillegg til engelsk fra 5. trinn og gjøre det enklere for elever som har et fremmedspråk som morsmål å få formell opplæring i dette språket.

Sidemålsopplæring skal fortsatt være en viktig del av norskfaget på samme måte som samisk skal være en viktig del av språkkopp-læringen i samiske områder. Elevene må møte bredden i det norske språket gjennom hele skolegangen, og begge målformer må brukes i andre fag enn norsk. Vi må ta utfordringene knyttet til nynorsk som hovedmål på alvor, slik at elevene får et kvalitativt godt tilbud og en opplæring som gjør at nynorsk blir et reelt alternativ for dem som ønsker det.

Den samiske kulturen er unik og gjør Norge og Europa spennende og mangfoldig. Den samiske kulturen skal være synlig i hele Norge, og samisk språk er en meget viktig del av kulturen. Venstre vil sikre språkutdanning for alle de tre største samiske språkene. Samisk språk må bli et reelt alternativ for det samiske samfunnet og for andre som ønsker det.

Venstre vil:

- Innføre obligatorisk 2. fremmedspråk fra femte trinn.
- Gi bedre muligheter for at elever med et fremmedspråk som morsmål kan få formell opplæring i dette som en del av språkopplæringen i skolen.
- Sikre en bred og god opplæring i begge målformer i skolen og

vurdere tiltak som kan bedre vurderingsordningen i norskfaget uten at det skal føre til en nedprioritering av arbeidet med sidemål, eller til en fjerning av sidemålskarakteren i den videregående skolen.

- Sikre likeverdige tilbud på samisk og norsk språk for samiske barn.
- Gi elever som har fått opplæring i samisk på grunnskolen en reell mulighet til denne opplæringen også i den videregående skolen.
- At alle elever i Norge får kunnskap om samer og samiske samfunnsforhold.

1.2.4 Frafall og tilpasset opplæring

Frafall i skolen er en av de store utfordringene Norge står overfor. Mange av dem som faller fra vil erfaringsmessig være overrepresentert blant arbeidsledige og uføre. Venstre har som mål å øke andelen som fullfører videregående opplæring fra 70 % til minst 90 %.

Elevene må følges tett opp, særlig i de første skoleårene. Skolene har et ansvar for å tilby den spesialpedagogiske kompetansen som er nødvendig for å hjelpe elever som trenger ulike former for tilpasset opplæring. Venstre vil sette inn støttetiltak mye raskere enn i dag. Prosessen med utredning, vedtak og utforming av tilbud må avbyråkratiseres og forenkles. Venstre vil myke opp opplæringsloven for å muliggjøre reell tilpasset undervisning og gode, lokale løsninger. Det inkluderer behovet for å gi spesialundervisning i egne klasser eller ved egne skoler når elever eller foresatte ønsker det.

Mange elever slutter på skolen på grunn av faktorer som har lite med skolen å gjøre, slik som psykisk sykdom, rusproblemer, vanskelige hjemmeforhold eller graviditet. Det er derfor viktig at skolene har gode støttetjenester for elever som trenger annen type hjelp og støtte enn det læreren kan gi.

Venstre vil:

- Legge til rette for en mer praktisk opplæring i ungdomsskolen, blant annet gjennom praksisretting av undervisningsfagene og lokal frihet til å etablere valgfag.
- Etablere rådgiverteam med kompetanse innen spesialpedagogikk, psykologi og yrkesveiledning i alle kommuner.
- Ha flere lærere med spesialpedagogisk kompetanse på hver skole.

- Styrke skolehelsetjenesten gjennom en opptrappingsplan med 1000 nye helsesøstre i løpet av fire år.
- Igangsette en særskilt satsing på forbedret koordinering mellom barnevern, helsetjeneste og skole rundt den enkelte elev som trenger støtte.
- Gi muligheten til å ta opp igjen fag fra ungdomsskolen.
- Sikre at statlige spesialskoler for sansetapgrupper beholdes dersom dette er nødvendig for å opprettholde kvaliteten.
- Øke bruken av praksisbrev og lærekandidatordningen for en mer skreddersydd videregående opplæring.
- Sikre statlige støtte til Arbeidsinstitutt-modellen (AIB) og på sikt utvide den til å bli et tilbud for ungdomselever i alle fylker.
- Utvikle opplegget med «alternativ Vg3 i skole» i samarbeid med næringslivet for elever uten læringsplass.

1.2.5 Skolemiljø

Venstre ønsker et sterkere fokus på arbeidsmiljøet i skolen. Et inkluderende og trygt miljø på skolen krever systematisk innsats. Mobbing kan aldri tolereres. De fleste skoler har gode planer for å motvirke mobbing og uønsket atferd blant elever og lærere, men det er dessverre svært varierende om og hvordan planene gjennomføres. Mobbing kan få svært uhedige konsekvenser og kan føre til frafall i skolen, traumer og psykiske senvirkninger. Venstre vil understreke at det er skoleledelsens ansvar å sørge for et godt miljø på skolen, og at nødvendige tiltak for forebygge og fjerne mobbing igangsettes.

Samtidig er det viktig med flere helsesøstre, sosialkuratorer og psykologer i skolen. Venstre mener skolehelsetjenesten en viktig del av skolen, og en viktig del av sikkerhetsnettet i velferdsstaten. Likevel ser vi at tilbud fra skolehelsetjenesten er svært varierende. Derfor vil Venstre gi skolehelsetjenesten et nasjonalt løft. En helsesøster kan fange opp signaler om mistriksel, skader og psykiske belastninger på helt andre områder enn lærere. Det er også viktig med bedre samordning mellom skoler, PP-tjeneste og barnevern.

Elevene har krav på et godt inneklima. Venstre mener staten må bidra økonomisk til at fylker og kommuner kan klare det løftet som bygging og rehabilitering av skolebygg representerer.

Venstre vil:

- At skoleledelsen har ansvaret for det psykososiale miljøet på skolen.

- Sørge for løpende evaluering av skolenes arbeidsmiljø fra elever og lærere.
- Gjennomføre en opptrapping i skolehelsetjenesten de neste fire årene.
- Videreføre rentekompensasjon for oppgradering av offentlige skolebygg og utvide den til også å gjelde friskoler.
- Stimulere til mer bruk av offentlig-privat samarbeid (OPS) ved bygging av nye skoleanlegg.
- Gjennomføre universell utforming av samtlige undervisningsbygg i løpet av ti år.

1.2.6 Videregående opplæring

Venstre vil gjøre yrkesopplæringen mer attraktiv. Det er nødvendig med en rekke tiltak: forsterket rådgivning i ungdomsskolen, tilrettelegging for at flere ungdommer kan få et realistisk møte med arbeidslivet, stimulere arbeidslivet til å ta inn flere læringer og lærekandidater, samt sørge for at en yrkesfaglig utdanning gir studiekompetanse til flere studier. Venstre vil også gi elevene en opplæring som er mer relevant for den yrkesutdanningen de har valgt.

Venstre vil vurdere struktur og innhold i samtlige studieprogram basert på erfaringene høstet gjennom Kunnskapssløftet. Grunnmodellen i de yrkesfaglige utdanningsprogrammene med to år på skole og to år i lære kan fungere godt for mange elever og i mange yrkesretninger, men det fungerer ikke for alle. Venstre vil derfor gjennomføre en evaluering av om 2+2-modellen egner seg for alle utdanningsprogram.

Venstre vil:

- Evaluere «2+2-modellen» og oppdelingen av utdanningsprogram og programområder på Vg1 og Vg2.
- Utvikle undervisningsopplegg med mer yrkesretting og relevans i alle fag.
- Stimulere skolen og næringslivet til å inngå forpliktende samarbeidsavtaler om yrkesopplæring.
- Gjøre det mulig for eleven å starte ute i bedrift og ta teorien på et senere tidspunkt.
- Fjerne arbeidsgiveravgiften for læringer og øke lærungstilskuddet.
- Etablere flere læreplasser i staten.
- Utbedre regelverket rundt utlysing av anbud slik at det kommer tydelig frem at bedrifter som har tatt inn læringer vil kunne ha et fortunn.

- Forenkle og øke bruken av praksisbrev.
- Innføre behovsprøvd utstyrsstipend i videregående skole.
- Utvide og videreutvikle lektor II-stillinger der man kan ha stilling i næringslivet og i skolen samtidig.
- Gi borteboende elever i videregående opplæring mulighet til å ha fastlege på både skolestedet og hjemstedet.

1.2.7 En helhetlig skoledag

De aller fleste av de minste barna oppholder seg på skolen også etter at skoledagen er ferdig. For disse er det viktig med et godt tilbud i tilknytning til skolen også etter skoleslutt. Venstre mener imidlertid ikke at det er riktig å prioritere heldagsskole for alle i den neste stortingsperioden. I stedet for økt timetal per uke vil Venstre prioritere tiltak som bidrar til å heve kvaliteten på opp-læringen i tillegg til å satse på en bedre skolefritidsordning. Flere timer er ikke nødvendigvis ensbetydende med økt læring, særlig ikke når det allerede er stor mangel på faglærte lærere i skolen.

Skolefritidsordningen (SFO) skal fortsatt være et frivillig tilbud, ikke en obligatorisk del av skoledagen. Venstre mener at kommunene må ha frihet til å organisere SFO slik de vil, men at det bør utformes kvalitetskrav. SFO skal ikke bare være en oppbevaringsplass for de minste skolebarna. I dag er det stor variasjon på kvaliteten på SFO mellom skoler og mellom kommuner. Venstre mener det er uheldig, og vil øke kvaliteten på SFO. Vi vil også differensiere prisene slik at de med høy inntekt betaler mer enn de med lav inntekt.

Venstre mener organisert leksehjelp er et viktig tiltak, særlig for de svakeste elevene. Men i dag fungerer ikke leksehjelpen etter intensjonen. Evalueringer av den lovfestede ordningen med leksehjelp mellom 1. og 4. trinn har vist at det er et lite målrettet tiltak hvis man vil hjelpe de elevene som trenger det mest. Venstre vil derfor at midlene til denne ordningen skal overføres som frie midler til skolen, slik at skolene selv kan bestemme hvordan de best kan organisere leksehjelpen.

Venstre vil:

- Utarbeide kvalitetskrav til SFO.
- Utarbeide rammeplaner for SFO med store muligheter for lokal tilpasning.
- Ha differensierte satser i SFO, slik at de med de laveste inntekten får redusert eller ingen oppholdsbetaling.

- Avskaffe den lovfestede leksehjelpen fra 1.-4. trinn og gi skolene frihet til å utforme tilbuddet slik de ønsker og til de elevene som trenger det mest.

1.2.8 Friskoler

For Venstre representerer friskolene et viktig supplement til den offentlige skolen. Friskoler kan bidra med nytenkning og gi nye erfaringer om pedagogikk og organisasjonsformer. Samtidig gir de økt valgfrihet. Ved godkjenning av friskoler skal livssyn, alternativ pedagogikk eller kvalitet legges til grunn.

Friskoler skal være tilgjengelige uavhengig av foreldrenes økonomi. Venstre vil derfor øke den offentlige finansieringen av friskolene. Friskoler skal ikke ha anledning til å generere fortjeneste til eierne gjennom direkte eller indirekte utbytte, og det må settes klare grenser for hvor mye skolepenger den enkelte elev skal betale.

Venstre vil:

- Tillate etablering av friskoler uten religiøst eller alternativt pedagogisk grunnlag.
- Øke den offentlige finansieringen av friskoler til 90 %, samt dekning av kapitalkostnader.
- Etablere et regelverk som ikke gir anledning til å ta ut direkte eller indirekte utbytte fra friskoler som har offentlig finansiering, og som gir fylker og kommuner kontroll med etableringen av antall nye skoleplasser.
- Fjerne bestemmelsen om at friskoler mister statlig støtte ved en elevs ubegrunnede fravær ut over 20 dager, til tross for at skolen har et fortsatt ansvar for vedkommende elev.

1.3 Livslang læring

Venstres mål er at færre mennesker blir stående utenfor arbeidslivet fordi de mangler grunnleggende utdanning, eller fordi de ikke får muligheter til å omstille seg til nye arbeidsoppgaver. Venstre har et bredt kunnskapssyn, og vil legge til rette for læring både i offentlig, privat og frivillig sektor. Ulike tilbudd må både synliggjøres og samordnes bedre enn i dag, og Venstre vil derfor ha en full gjennomgang av voksenopplæringstilbuddet.

Mange som får opphold i Norge har problemer med å få arbeid fordi de mangler norskkunnskaper eller relevant utdanning. Venstre vil ha et tettere samarbeid mellom alle aktører når det gjelder

introduksjonsprogrammet, kvalifiseringsprogrammet, arbeids-treningstiltak, organisering av praksisplasser og voksenopplæring som fører frem til eksamen. Forsøkene med å kombinere grunn-leggende norskopplæring med yrkesutdanning i helsefag bør utvides til også å gjelde andre yrkesfag.

Det er utviklet et bredt fagskoletilbud i privat sektor. For Venstre er det naturlig at fylker og kommuner søker samarbeid om slike utdanninger fremfor å utvikle parallelle tilbud ved egne skoler. Bransjeskolene må likestilles med øvrige fagskoler når det gjelder kompetanse. Folkehøgskoler og studieforbund er viktige supplement til det øvrige skolevesenet. De står i en demokratisk folke-opplysningstradisjon som bidrar til dannelse, personlig utvikling og nye perspektiver på viktige samfunnsområder.

Venstre vil:

- Støtte desentraliserte utdanningsopplegg fra universitetene som har som formål å gi et distrikt eller en hjørnestensbedrift flere fagfolk.
- Styrke satsningen på fjernundervisning og desentralisert undervisning.
- Bygge ut fagskoletilbuddet slik at det åpnes muligheter for formell videregående i flere yrkesfag gjennom et utvidet samarbeid mellom offentlig og privat sektor.
- Utvikle fleksible overganger mellom fagskole og høyere utdanning.
- Likebehandle tekniske og helse- og sosialfaglige fagskoler.
- Sikre et opplæringstilbud for alle som faller utenfor det ordinære arbeidslivet, herunder også asylsøkere.
- Forenkle godkjenningen av kompetanse fra andre land.
- Gjøre det mulig for folkehøgskoler å videregående skoleslaget innenfor forutsigbare rammer.
- Styrke opplæringen til analfabeter gjennom økt statlig tilskudd.
- Fjerne aldersgrensen for retten til videregående opplæring.
- Gi tilskudd til voksenopplæring i svømming.
- Sikre studieforbundene tilfredsstillende finansiering gjennom økte budsjetttrammer.

2. Forskning og høyere utdanning

Kunnskap og kompetanse danner grunnlaget for demokrati, verdiskaping og velferd.

Forskning er en forutsetning for ny kunnskap og kritisk teknung. Venstres mål er et utdanningsssystem i verdensklasse, utformet for å sikre behovene til et fremtidig velferdssamfunn. Dette krever høy grad av internasjonalt samarbeid både innen forskning og studier.

Opptrappingen av de økonomiske ressursene til forskning og høyere utdanning må være forpliktende og langsiktig. Venstre prioritærer å øke den norske forskningsinnsatsen til 3 prosent av bruttonasjonalprodukt (BNP) innen 2020 og å sikre solide grunnevilgninger til universiteter og høyskoler.

Forskning foregår ikke bare ved universiteter og høyskoler. Også forskningsinstituttene og næringslivet er en viktig del av norsk forskning. Derfor er det viktig å satse på hele spekteret av institusjoner og samtidig legge til rette for økt samspill mellom de forskjellige aktørene, både offentlige og private.

2.1 Forsknings- og utdanningsinstitusjonene

Venstre vil ha flere ledende, internasjonalserte og mangfoldige forsknings- og utdanningsmiljøer som skal være representert blant de fremste i verden. Det krever en betydelig økning i bevilgningene til forskning og høyere utdanning, og en avklaring av hvordan fremtidens utdanningssektor i Norge skal se ut. Venstre vil ha en særskilt økonomisk satsing på miljøer som er – eller har potensial til å bli – verdensledende innenfor sine fagfelt.

Antall universiteter har økt, og flere høyskoler har signalisert ønske om å oppnå universitetsstatus. Venstre har som utgangspunkt at det ikke skal godkjennes flere universiteter i Norge før man har utarbeidet en helhetlig strategi for hvordan fremtidens utdanningssektor i Norge skal se ut. Det må fortsatt stilles strenge krav til institusjoner som ønsker å oppnå universitetsstatus. Institusjonene må tydeliggjøre sin faglige profil og gjennom dette spisse sine fagmiljø for å skape reell arbeidsdeling og konsentrasjon i sektoren.

Den frie forskningen er de høyere forskningsinstitusjonenes fremste fortrinn i rekrutteringen av de beste forskerne fra inn- og utland. For å være relevante internasjonalt må forskere våge å gå i nye, uprøvde retninger og bruke tiden på forskning, veiledning og undervisning fremfor administrasjon. Forskningsinnsatsen må i størst mulig grad kanaliseres gjennom frie bevilgninger til institusjonene og gjennom nasjonale forskningsprogrammer. De nasjonale forskningsprogrammene må være mest mulig åpne.

Venstre vil:

- Sikre at ansatte i midlertidige vitenskapelige stillinger kan søke om driftsmidler ved institusjonene.
- Opprette en offentlig kvalitetsportal der institusjonenes resultater gjøres åpent tilgjengelig.
- Styrke forskningen gjennom økte basisbevilgninger til universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter.
- Endre den resultatbaserte omfordelingen (RBO) slik at institusjonene blir økonomisk belønnet for en større bredde av

forskningsinnsatsen og for samarbeidsprosjekter.

- Opprette et nytt forskningsfond.
- Utarbeide forpliktende opptrappingsplaner for rekrutteringsstillinger i FoU-sektoren som stipendiater og postdoktorer.
- Etablere en ordning med statlig støtte for å rekruttere internasjonalt anerkjente utenlandske forskere til norske universitet og høyskoler.
- Øke bevilgningene til oppgradering og nyanskaffelser av forskningsmessig infrastruktur, vitenskapelig utstyr og til vedlikehold av bygningsmasse.
- Videreutvikle Sentre for fremragende forskning og opprette flere Sentre for fremragende utdanning.
- Etablere en ordning med kvalifiseringsstøtte for forskningsinstitutter som søker statlig basisfinansiering.
- Gi den enkelte utdanningsinstitusjon frihet til å velge styringsform selv.
- Sikre de private institusjonene gode nok rammevilkår til å være reelle alternativer for studenter og forskere.
- Etablere en statlig tilskuddsordning for infrastruktur i private høyskoler (husleietilskudd).
- Bygge Veksthuset i tilknytning til Naturhistorisk museum på Tøyen.
- Stimulere til en utvikling av digitale læringsressurser og fleksible undervisningsopplegg.

2.2 Næringsrettet forskning

Norges økonomiske vekst avhenger av vår evne til å omsette kunnskap til ny virksomhet. Venstre vil stimulere til mer nyskaping og kunnskapsoverføring mellom forskning og næringsliv. Fra grunnforskning, anvendt forskning og utvikling kommer det nye ideer som kan gi grunnlag for nye bedrifter.

For Venstre er det viktig at ikke all forskning i næringslivet blir tvunget gjennom de store FoU-institusjonene. Bedrifter må inspireres til å satse mer på egen forskning og utvikling.

Norske bedrifter og forskningsmiljøer opererer i et internasjonalt miljø. Det er derfor viktig å legge til rette for utenlandsk kompetanse, investeringer og næringsutvikling i Norge. Samtidig må norske forskere stimuleres til internasjonal deltagelse. Slik kan vi mest effektivt skape lønnsomme, fremtidsrettede bedrifter i Norge og bidra til teknologutvikling.

Venstre vil:

- Styrke SkatteFUNN-ordningen for å stimulere næringslivets forsknings- og utviklingsinnsats.
- Gjeninnføre og utvide gaveforsterkningsordningen for private og ideelle gaver til forskning.
- Videreutvikle SFI-ene (Senter for forskningsbasert innovasjon) og NCE-ene (Norwegian Center for Expertise) for å styrke nyskapings- og næringsperspektivene i norsk forskning, samt etablere Global Centers of Expertise.
- Styrke de høyere utdanningsinstitusjonenes strategier for å utøve eierskap til forskningsresultater og drive åpen forskningsformidling.
- Forbedre ordningene for utenlandske akademikere som vil forske i Norge og for norske forskere som vil arbeide i utlandet.
- Styrke satsingen på ordningen med nærings-PhD.
- Styrke den næringsrettede forskningen over statsbudsjettet.
- Øke budsjetttrammen for BIA-ordningen, samt styrke satsingen på forsknings- og utviklingskontrakter (IFU/OFU).
- Gi bedrifter større adgang til direkte fradragsføring for FoU.
- Opprette en innovasjonsbro etter svensk modell for å bidra til at mer forskning og innovasjon med vekstpotensial omsettes i næringsvirksomhet.
- Forenkle dagens ordning for patentregistrering for småbedrifter.

Se også [6.1 Innovasjon og nye bedrifter](#) på side 38

2.3 Studiekvalitet og studentvelferd

Utdanningsinstitusjonene skal tilby undervisning av høy kvalitet. Den skal være forskningsbasert, og det må stilles krav til pedagogisk kompetanse og fagkompetanse minst tilsvarende avsluttet mastergrad hos alle som underviser. Studentene må tilbys faglig veiledning med klare tilbakemeldinger på alle nivåer i utdanningen.

Venstre vil videreføre gratisprinsippet i høyere utdanning. Verken norske eller utenlandske studenter skal betale skolepenger på statlige universiteter og høyskoler. Studenter som velger privat høyere utdanning må få en del av studielånet til skolepenger som stipend. Dette gjelder særlig der tilsvarende utdanning ikke finnes på offentlige institusjoner.

Studentsamskipnadene, som skal være styrt av studentene selv, skal fortsatt ha det utøvende ansvaret for velferdstilbudet til studentene, inkludert helsetilbudet.

Venstre vil:

- Gi ekstra midler til fremragende undervisningsmiljøer for å motivere til økt satsing på undervisning.
- Belønne forskningsmiljøer med særskilt god undervisning gjennom egne incentivordninger og gi dem status som Sentre for fremragende utdanning.
- Revidere Samordna opptake for utdanning blant annet ved å fjerne tilleggspoeng for ikke-studierelatert virksomhet, og ved å la utdanningsinstitusjonene i større grad få lov til å bestemme inntakskriterier og inntakskrav til studiene.
- Bygge 2.000 studentboliger årlig med 50 prosent statstilskudd.
- Heve kostnadsrammen for studentboliger og øke tilskuddet til nye boligenheter.
- Sørge for at studentboliger blir et eget reguleringsformål i plan- og bygningsloven.
- Prisregulere studiestøtten og foreslå en innfasing av 11 måneder studiestøtte i løpet av stortingsperioden.
- Fjerne formuesgrensen og heve taket på hvor mye studenter kan tjene i året uten å miste studiestøtte.
- At studenter som velger privat høyere utdanning skal få en del av lånet til skolepenger som stipend. Dette gjelder særlig der tilsvarende utdanning ikke finnes på offentlige institusjoner.
- Utvide Lånekassens sykelønnsordning til 12 måneder, og la det være mulig å være delvis sykemeldt som student.
- Gjøre ordningen med gradert sykestipend for studenter permanent.
- Gi studenter rett til å ha én fastlege på hjemstedet og én på studiestedet.
- Innføre egen lovbestemmelse som regulerer studentenes arbeidsmiljø.
- Gi studenter som følger normert studieløp samme status som arbeidstakere når det gjelder yrkesskadeforsikring.
- At studenter skal forsikres på lik linje med ansatte på sin utdanningsinstitusjon.
- Bedre vilkårene for studenter med barn gjennom et nasjonalt løft for studentbarnehagene og 12 måneders studiefinansiering for studenter med barn.

2.4 Internasjonalisering

Venstres mål er at norske utdanningsinstitusjoner skal være attraktive for studenter og forskere fra hele verden, og at utdanning i utlandet er attraktivt for norske studenter. Studier og forskning på institusjoner i andre deler av verden gir bredere perspektiver i fagdebatter, økt faglig utbytte for den enkelte og for institusjonen, bedre språkkompetanse i befolkningen og økt forståelse for det globale samfunnet – både hjemme og ute.

Bedre finansiering av studier utenlands vil gi norske utdanningsinstitusjoner reell konkurransen og tvinge fram bedre kvalitet. Det må legges bedre til rette for at norske studenter skal kunne ta hele graden sin i utlandet. Venstre vil dessuten øke innslaget av internasjonalisering i finansieringssystemet til universitetene og høyskolene.

Ordningen med kvotestudenter, som tilbyr studenter fra utviklingsland utdanning ved norske institusjoner med støtte fra Lånekassen, fungerer veldig godt. Venstre ønsker å utvide denne ordningen ved å etablere flere kvoteplasser.

Venstre vil:

- Innføre studiestøtte til førsteåret på høyere utdanning i USA og i ikke-vestlige land.
- Likestille stipendandelen til studenter som tar utdanning i utlandet på bachelorgradsnivå med dagens ordning for mastergrads- og delgradsstudenter.
- Øke muligheten til å ta språkstudier for å kunne gjennomføre et studium i utlandet fra ett til to semestre.
- Endre finansieringssystemet for universiteter og høyskoler slik at det gis uttelling for semestre avgitt ved institusjoner i utlandet.
- Inkludere nettutdanning i Lånekassens støtteordninger for utenlandske skoler.
- Sikre Norges deltagelse i EUs nye forskningsprogram «Horizon 2020», som starter i 2014.
- Øke forskningssamarbeidet med BRICS-landene. (Brasil, Russland, India, Kina og Sør-Afrika).

3. Klima og energi

Global oppvarming er den største trusselen menneskeheten står overfor.

Klimatiltak er en billig forsikring for å redusere skader som følge av global oppvarming i fremtiden. Det er økonomisk og teknologisk mulig å redusere klimagassutslippene raskt, men det krever politisk vilje, handlekraft og nytenkning. Venstre vil at Norge skal gå fra å være en stor eksportør av fossil energi til å bli en fornybar nasjon. Derfor skal den totale utvinningen av olje og gass ikke øke, men over tid reduseres.

Venstres mål er å gjøre Norge til en ledende nasjon på fornybar energi, klimateknologi og ny teknologi som reduserer CO₂-utslipp i olje- og gassproduksjonen. Venstre vil utnytte mulighetene som ligger i grønn innovasjon og fornyelse, og bygge fremtidens nye og konkurransedyktige næringsliv. Klimaforliket i Stortinget er bare

en forsiktig start på dette arbeidet. Venstre legger FNs anbefalinger om at rike land må kutte 25-40 prosent av sine klimagassutslipp innen 2020 til grunn i klimapolitikken. Norge må derfor ha som mål å redusere CO₂-utslippene med 40 prosent i Norge sammenlignet med 1990 innen 2020. Dette gjør vi både gjennom kutt i ikke-kvotepliktig sektor og gjennom oppkjøp og sletting av EU-kvoter. Venstre vil innføre en klimalov for å sikre at våre klimamål blir nådd.

Det europeiske kvotemarkedet er det viktigste virkemidlet vi har for å redusere utslipp fra industrien og offshorenæringen. Etter finanskrisen er det et overskudd av kvoter i dette markedet. Venstre vil derfor stramme opp kvotemarkedet gjennom å slette kvoter og arbeide for et lavere kvotetak i EU. Grønne avgifter som gir en pris på CO₂ er det viktigste virkemiddelet for utslipp som ikke er omfattet av kvotemarkedet. Vi vil derfor øke CO₂-avgiften, samtidig som vi vil innføre gode støtteordninger som letter omstillingen for samfunnet. Venstre vil at prinsippet om at forurensner betaler skal være førende.

Fakta: Kvotemarkedet

Kvoter er betegnelsen på fritt omsettelige tillatelser til utslipp av klimagasser. Én kvote tilsvarer utslipp av ett tonn karbondioksid (CO₂). EU har et eget kvotesystem, ETS, der det er satt et tak på antall kvoter. I tillegg finnes den grønne utviklingsmekanismen, CDM, der det ikke er satt et tak på antall kvoter, og der klimaeffekten av kvotene er blitt kritisert av blant annet Riksrevisjonen.

Se også [7.4 Fra rød til grønn skatt](#) på side 48

3.1 Fornybar energi

Omlegging fra fossil til fornybar energi er nøkkelen i kampen mot global oppvarming. Potensialet for fornybar energiproduksjon i Norge er enormt stort. Venstre vil gjøre Norge til en ledende aktør innen grønn energi. Vi vil erstatte fossil energi med ny, fornybar energi i transport-, kraftproduksjons- og oppvarmingssektoren. Ved å øke produksjonen av fornybar kraft i Norge og satse mer på forskning på fornybare energikilder kan vi hjelpe andre land til raske avvikling av kraftverk basert på fossile energikilder.

Venstre vil utvikle en strategi for å sikre at norsk fornybar energi bidrar til å redusere globale klimagassutslipp. Da må vi utrede potensialet for å være «svingprodusent» av fornybar energi til resten

av Europa, og samtidig sikre kortreist kraft til den bærekraftige kraftforedlende industrien som leverer produkter til lavutslipps-samfunnet i Norge.

Grønne sertifikater vil bidra til en betydelig økning av produksjonen av fornybar energi i Norge frem mot 2020, hovedsakelig vindkraft og vannkraft. Dette markedet må suppleres med forsknings- og utviklingsprosjekter og demonstrasjonsprosjekter rettet mot mer umodne teknologier. Vi trenger en mer effektiv og miljøvennlig konsesjonsprosess for de nye kraftverkene, og Venstre vil ha rammevilkår som gjør utvikling av umodne fornybarteknologier mer lønnsomt.

Ny fornybar energi krever en mer robust kraftinfrastruktur, derfor må utbedring og utvikling av strømnettet ha prioritet i neste stortingsperiode. Venstre vil utrede en ny finansieringsmodell for infrastruktur som ivaretar både kraftprodusenter, kraftforbrukere og det offentliges interesser.

Venstre vil:

- Behandle norske fornybare energiressurser som en verdifull handelsvare nasjonalt og internasjonalt, på lik linje med norske olje- og gassressurser.
- Utarbeide en energimelding for en helhetlig og bærekraftig energipolitikk som sikrer at det tas hensyn til både klima, forsyningssikkerhet og verdiskaping.
- Sørge for at norske vannmagasiner i større grad benyttes som balansereserve for vind- og solkraft i Norge og Europa.
- Utvikle mulighetene for pumpekraftverk der forholdene ligger til rette for det.
- Bygge og planlegge flere utenlandskabler, og samtidig åpne opp for at andre enn systemoperatøren Statnett kan bygge og planlegge utenlandskabler.
- At linjeføring på land gjøres på en skånsom måte, og at det settes av tilstrekkelige midler til å unngå konflikter med naturvernghensyn og reiseliv.
- Videreføre det grønne sertifikatsystemet og få på plass økt saksbehandlingskapasitet slik at mini-, mikro og småkraftverk-søknader behandles raskere og miljøhensyn ivaretas bedre.
- Sørge for at ordningen med fylkesvise vindkraft- og småkraftplaner forbedres.
- Øke satsingen på pilotanlegg innen ny fornybar energiproduksjon.

- sjon, slik som havvindmøller, saltkraft, tidevannsenergi og bølgekraft.
- Lage en samlet nasjonal potensialstudie for datalagring slik at gunstige steder som både har tilgang på ren energi og avsetning for overskuddsvarmen blir kartlagt.
 - Utarbeide en samlet plan for havvind.
 - Opprette et nasjonalt verdiskapingsprogram for utvikling av marine fornybare energikilder.
 - Revidere de gamle konsesjonsvilkårene for kraftanlegg, slik at vilkårene blir i tråd med den nye vannforskriften.
 - Stimulere til færre og mer robuste netteiere for å sikre nødvendige oppgraderinger og nyinvesteringer og øke energieffektiviteten i strømnettet.
 - Stimulere til at vannkraftverk skifter til nye turbiner og tar i bruk ny teknologi slik at naturhensyn bedre ivaretas.
 - Innføre et naturressursskatteregime for vindkraft på lik linje med det man har for vannkraft, slik at kommunene sitter igjen med større andel av inntektene fra næringen.
 - Innføre grønne avskrivningsregler for el-sertifikatkraft slik at norske og svenske skatteregler er tilnærmet like.
 - Beholde hjemfallsretten.
 - Bruke statens posisjon som storforbruker, storinnkjøper og storeier til å løfte fram en raskest mulig innfasing av teknologi som kutter CO₂-utslipp.

Fakta: Grønne sertifikater

Grønne sertifikater er en markedsbasert støtteordning for utbygging av fornybar energi. Ordningen pålegger strømleverandører å kjøpe el-sertifikater. Disse sertifikatene utstedes av Norges vassdrags- og energidirektorat som i sin tur gir dem til selskap som har rettskraftige konsesjoner på å bygge fornybar energi. Slik skapes det en etterspørsel for utslippsfri energi i strømmarkedet. I avtalen med Sverige er det satt en målsetning om å bygge ut til sammen 26,4 TWh innen 2020, hvor Norge har ansvaret for å finansiere halvparten.

3.2 Energoeffektivisering

For å redusere utslipp av klimagasser og sikre fremtidig energiforsyning, må energien vi bruker benyttes mer effektivt. Venstre vil ha betydelig mer ambisiøse mål for energoeffektivisering i både nye bygg og eksisterende bygningsmasse enn det vi har i dag.

Byggetekniske krav kombinert med skattefradrag for miljøinnsøytinger er effektivt for å oppnå energisparing i husholdninger. Venstre vil øke offentlige støtteordninger til forskning og utvikling innen energibruk og gjøre det lønnsomt for folk å investere i energisparing og klimavennlige løsninger. Nye bygninger skal kreve lite oppvarming og være fleksible for ulike oppvarmingsløsninger. Venstre vil satse på utbygging av plusshus (bygninger som genererer mer energi enn de bruker), og i perioder kan produsere et energioverskudd som kan tilføres kraftnettet – og gjøre det enkelt å selge overskuddsenergi fra eget hus eller mikrokraftverk til kraftnettet.

Venstre vil:

- Innføre skattefradrag for energisparende tiltak i egen bolig.
- Forby fossil oppvarming fra 2020, fase ut fossil oppvarming i offentlig bygg innen 2018 og øke avgiften på fyringsolje i påvente av forbudet.
- Øke støtteordningene og bruke Enova som aktør for å ta ut energisparepotensialet i industrien og i større utbyggingsprosjekter.
- Endre Enovas regler slik at privatpersoner og andre kan få støtte fra både Enova og kommunale klima- og energifond.
- Sikre implementeringen av smarte strømmålere og videre utvikling av fleksible energisystemer (smartgrids).
- Forenkle prosedyrene for saksbehandling av etablering av små private anlegg for miljøvennlig energiproduksjon.
- La Enova gi støtte til utbygging av plusshus i alle størrelser.
- Frita omsetning av plusshus fra dokumentavgift.
- Lage en nettoprodusentordning hvor små strømprodusenter motregner produksjon mot eget forbruk.
- Stille strengere krav til energibruk og fleksible oppvarmingsløsninger ved større rehabiliteringer.
- Opprette et tilbud om energisjekk av boligbygg.
- At offentlige nybygg skal ha lavere energiforbruk enn de til enhver tid gjeldende energikrav.
- Styrke den offentlige bestillerkompetansen og premiere innovative og miljøriktige anskaffelser.

3.3 Olje og gass

Petroleumssektoren står for nesten en tredjedel av norske CO₂-utslipp. Skal vi begrense den globale temperaturøkningen til 2 grader, er det en forutsetning at utvinning og forbrenning av fosile ressurser flater ut og på sikt synker. Petroleumspolitikken må

derfor innrettes slik at den er forenlig med en vellykket klimapolitikk. Klimapolitiske hensyn må inngå som en del av beslutningsgrunnlaget når nye petroleumsprosjekter planlegges.

Venstre vil:

- At Norge tar sitt ansvar for redusert utvinning og bruk av fossil energi.
- Gi permanent vern av spesielt sårbare områder, inkludert Svalbard, Jan Mayen, Lofoten, Vesterålen og Senja, Skagerrak, Mørefeltene og kystnære områder av Finnmark.
- Utarbeide en samlet marin verneplan for Skagerrak og Nordsjøen med tanke på å ta vare på naturressursene i et sterkt belastet område.
- Tilbakeføre TFO-ordningen slik den opprinnelig var ment.
- Sette krav om elektrifisering ved nye utbygginger eller store ombygginger på norsk sokkel.
- Avvikle statseide bedrifters involvering i oljesandprosjekter.
- Gjennomgå petroleumsbeskatningen med sikte på å gjøre skatteregimet mer miljøriktig for å redusere statens risikoeksponering mot endringer i fremtidige olje- og gasspriser.

Fakta: TFO-ordningen

Tildeling i forhåndsdefinerte områder er den årlige konsesjonsrunden for olje- og gasssektoren i modne områder. TFO-ordningen har fått kritikk for å være langt mer omfattende enn opprinnelig tenkt, og for at miljøinteressene ikke ivaretas på en tilfredsstillende måte.

Se også [6.6 Olje og gass på side 40](#)

3.4 En moderne industripolitikk

Norsk industri er basert på bærekraftig fornybar energi, og norske metallurgiske og prosessindustrielle forskningsmiljøer er verdensledende. Venstre vil legge til rette for å videreutvikle disse verdensledende kunnskapsmiljøer for bærekraftig industriproduksjon. En offensiv klimapolitikk kan gjøre norsk næringsliv mer konkurransedyktig. I tett samspill med industrien vil Venstre forsterke innsatsen for å redusere og fjerne utslippen. Vi ønsker å utvikle et avtalebasert system for støtte til teknologiutvikling og tiltak for klimagassreduksjon slik at industriell forskning og testvirksomhet for ressurseffektive og klimavennlige produksjonsprosesser fortsatt skal skje i Norge. Venstre vil også legge til rette for at en videre utbygging og bedre utnytting av norsk fornybar energi blir brukt til industriutvikling i Norge.

Det viktigste verktøyet for å redusere klimagassutslipp i industrien er det europeiske kvotemarkedet. Venstre vil derfor inkludere flest mulig bedrifter i denne ordningen. I tillegg må Norge slette sine kvotereserver for å øke kvoteprisen, redusere klimagassutslippen og bidra til å nå de norske klimamålsetningene. Samtidig må vi sørge for at industrien omstiller seg og utvikler klimavennlige produksjonsmetoder som gjør den konkurransedyktig i et nullutslippsamfunn.

Venstre vil:

- Realisere to fullskala demonstrasjonsanlegg for CO₂-fangst, ett i industrien og ett på kraftverk.
- Sette krav om CO₂-fangst og lagring (CCS) fra dag én ved nye konsesjoner til gasskraftverk.
- Øke støtten til CO₂-fangst gjennom en styrking av forskningsprogrammet CLIMIT.
- Trappe opp klimateknologifondet og sikre at den årlige fondsavkastningen er basert på minst 4 prosent rente.
- Utvikle et avtalebasert system der industrien som går inn i forpliktende avtaler om utslippsreduksjoner får støtte til tiltak og teknologiutvikling.
- Opprette et statlig investeringsselskap, «Klimatek», som skal investere i klimateknologi, klimagrundere og miljøriktig omstilling av eksisterende næringsliv.
- Styrke SkatteFUNN-ordningen, ordningen for støtte til pilotanlegg innenfor miljø- og klimateknologi, og øke satsingen på klima og klimarelatert forskning over Norges Forskningsråd og forskningsfondet.
- Legge til rette for bedre finansieringsordninger for industribygg og næringsbygg i distrikturen.

3.5 Transport

Venstre vil at Norge skal utvikle verdens mest miljøvennlige transportsektor. Fremtidig trafikkvekst i og rundt de store byene må tas av jernbane, kollektiv, sykkel og gange. Godstransport må overføres fra vei til sjø og bane. Fossilt drivstoff må erstattes av elektrisitet og andre rene energiformer. Tettsteder og byer må bygges omkring kollektivknutepunktene slik at behovet for å eie og kjøre bil reduseres, og slik at flere kan benytte seg av fleksible, klimavennlige transportløsninger.

Venstre vil:

- Stimulere til videre elektrifisering av veitransporten ved å

beholde dagens avgifts-, moms- og bompengefritak for el- og hydrogenbiler.

- Fjerne moms på leasing av nullutslippsbiler og batterier.
- Øke bevilgningene til videreutvikling av teknologi for å fremme andregenerasjons biodrivstoff.
- Styrke Transnova for økt utbygging av infrastruktur for fornybare drivstoff som elektrisitet, hydrogen og bærekraftig biodrivstoff.
- Opprette flere ladestasjoner for el-biler, og opprette et hurtigladeprosjekt for strekningene mellom de store norske byene.
- Utvide hydrogensatsingen slik at Norge kan ligge i front på anvendelse av hydrogen som energibærer i transportsektoren.
- Øke omsetningspåbudet for biodrivstoff fra 5 prosent i dag til 10 prosent innen 2020.
- Endre engangavgiften for biler ved å øke CO₂-komponenten på bekostning av vekt og effekt.
- Jobbe for at kollektivtransporten går på klimavennlig drivstoff.
- Fjerne unntak fra CO₂-avgift innen transportsektoren.
- Stille strenge miljøkrav i nye ferge- og hurtigbåtkonsesjoner og anbud.
- Redusere utslipp fra skipsfart ved å legge til rette for strømforsyning fra land i havner og bygge ut infrastruktur for LNG-drift (naturgass) av skip.
- Innføre en grønn flyavgift.

Se også [5. Transport og kommunikasjon](#) på side 33

3.6 Landbruk og bioenergi

Bruk av husdyrgjødsel til biogass er det enkelttiltaket som kan gi de største utslippsredusjonene fra jordbrukssektoren. Venstre vil utarbeide en nasjonal strategi for produksjon av biogass og øke innsatsen for å utvikle bioenergi basert på skogs- og landbruksavfall. Innen 2020 skal 30 prosent av husdyrgjødselen gå til biogassproduksjon, og fra 2020 skal alle nybygg for storfe og svinehold planlegges og bygges for biogassproduksjon.

Bioenergi er en CO₂-nøytral energikilde som er viktig i kampen mot klimaendringene. En kombinasjon av satsing på bioenergi og andre energiformer i landbrukssektoren kan gi verdifulle bidrag til inntekten for norske bønder.

Utslippene fra landbrukssektoren henger også sammen med hva som produseres. Produksjon av kjøtt og animalske produkter medfører

større utslipp enn produksjon av korn, grønnsaker og frukt. Venstre vil stimulere til større produksjon og konsum av vegetabiliske produkter og avvikle den statlige markedsføringen av kjøttprodukter.

Venstre vil:

- Øke investeringsstøtten til bygging av biogassanlegg, både industrielle anlegg og gårdsanlegg.
- Utvikle en bioenergiindustri i Norge gjennom gode støtteordninger i Enova.
- Arbeide for økt bruk av trelast og bioenergi på nasjonalt plan.
- Stimulere til at jordbrukspotensialet i norske jord- og skogbruksarealer blir utnyttet.
- Skape incentiver for at norsk skogbruk drives slik at vi får en optimal binding av CO₂.
- Etablere et regelverk som sikrer at vi øker andelen biologisk gammel skog og at skog ikke hogges før den når klimamessig optimal alder.
- Bedre mulighetene for at bygging av biovarmeanlegg som tilleggsnæring på landbrukseiendommer kan finansieres med tømmerkapital fra involverte eiendommer.
- Gjenopprette og inkludere tilskudd til drenering i de regionale miljøprogrammene.
- Stanse all nydyrkning i myr.
- Opprettholde skogfondsordningen.

Se også [6.7.3 Bærekraftig matproduksjon](#) på side 42

3.7 Internasjonal klimapolitikk

Som et land som har tjent seg rikt på å eksportere fossil energi, må Norge gå foran med egne utslippskutt og klimastøtte til fattige land. Norge skal være en pådriver i arbeidet for å sette en internasjonal pris på CO₂ og utvikle internasjonale karbonmarkeder. Internasjonale satsinger og finansieringsløsninger som for eksempel Norges arbeid for redusert avskoging i utviklingsland, skal komme i tillegg til, ikke istedenfor, egne utslippskutt.

EU er viktig som drivkraft for det internasjonale klimaarbeidet. Venstre vil jobbe for at EU reduserer det totale antallet kvoter innenfor det europeiske kvotesystemet.

Venstre vil:

- At Norge skal være en pådriver i arbeidet for en ny klimaavtale

etter Kyoto-perioden.

- At en internasjonal avtale skal stille strengere krav til utslippskutt i de rike landene, samtidig som også utviklingsland må godta utslippsbegrensninger.
- At internasjonal transport blir omfattet av en ny klimaavtale.
- Investere en større del av Oljefondet (SPU) i utslippsredusrende og fornybare prosjekter i utlandet.
- Sikre at Oljefondet ikke investerer i bransjer og bedrifter som aktivt motarbeider norske miljømål.
- Opprettholde satsingen på redusert avskoging i utviklingsland (regnskogsatsingen).
- Evaluere ordningen med kjøp av klimakovter.

Se også [18.5 Oljefondet](#) på side 99

4. Miljø

Å ta vare på naturen – jord, luft, vann og det biologiske mangfoldet – er avgjørende for vår eksistens og har verdi i seg selv.

Venstre vil ha et samfunn uten forurensing, der ressursene forvaltes til det beste for oss som lever nå og for fremtidige generasjoner. Tilgang på relevant informasjon er avgjørende for å ta gode miljøvalg, både for privatpersoner, bedrifter, virksomheter og offentlige instanser. Privatpersoners og offentlighetens rett til innsyn i bedrifters og virksomheters påvirkning av det ytre miljø er forankret i Miljøinformasjonsloven, og denne retten må gjøres langt bedre kjent enn hva som er tilfelle i dag.

Våre aktiviteter må ikke skade mennesker som lever i dag, og vi må hindre uopprettelige skader i naturen som at grunnvann blir forurenset, arter utslettet eller at ressurser forsvinner for alltid. Venstre

er optimister når det gjelder å finne løsninger som fremmer vår livskvalitet samtidig som vi ivaretar naturen rundt oss.

Se også [7.4 Fra rød til grønn skatt](#) på side 48

4.1 Naturvern på land

Naturmangfold er den store variasjonen av arter og naturtyper som danner brikkene i det som utgjør livsviktige økosystemer. Det er dramatisk at mangfoldet av arter utryddes i et tempo som er mye raskere enn det som er naturlig. Venstre vil stanse utryddingen av arter og ta hensyn til miljøet i all planlegging og utbygging. For å sikre det biologiske mangfoldet, er det nødvendig å redusere inngrepene i naturen gjennom god forvaltning og økt vern, og ved å stanse utbredelsen av fremmede arter på land og til havs.

Det er ikke aktuelt for Venstre å endre vernestatus for vernede vassdrag. De viktigste gjenværende uberoede vassdragene må vernes for å sikre økologisk representativitet.

For å redusere konflikt mellom husdyr og rovvilt, trengs forutsigbar politikk. I den grad rovdyr og husdyrhold ikke lar seg forene, må Norges forpliktelser til å opprettholde levedyktige rovvilstammer gå foran, kombinert med økonomisk kompensasjon til næringsdrivende som blir berørt.

Venstre vil:

- Følge opp forpliktsen fra FNs konvensjon for biologisk mangfold og lage en konkret handlingsplan for å ta vare på vårt biologiske mangfold innen 2015.
- Ha som mål å verne minimum 10 prosent av alle naturtyper og i tillegg beskytte ytterligere 7 prosent av naturverdiene for å følge opp norske forpliktelser etter Nagoyamøtet i 2010.
- Øke skogvernet fra dagens 2 prosent til 5 prosent i løpet av neste stortingsperiode og sikre at grunneiere får erstatning for tap av næringsinntekt.
- At staten verner all verneverdig skog på statens grunn.
- Sikre lokal medvirkningsrett i verneprosesser, grunneiers rett til erstatning og hjelp til omlegging av drift der det er nødvendig.
- Sikre sårbar og spesiell natur og de siste gjenværende store naturområdene gjennom en ny og mer ambisiøs verneplan for fastlandet og en ny, utvidet verneplan for vassdrag.
- Etablerere flere regionale natur- og kulturparker for å ta vare

på natur- og kulturlandskapene og sikre en ansvarlig bruk av arealene.

- Hindre utplanting av fremmede treslag og andre fremmede planter og arter.
- Avvikle tilskudd til drift i bratt terreng og andre land- og skogbrukstilskudd som svekker biologisk mangfold.
- Kartlegge arts mangfoldet gjennom en ny runde med kommunal kartlegging av naturtyper.
- Sikre levedyktige bestander av de fem store rovvilartene (jerv, ulv, bjørn, gaupe, kongeørn) gjennom å etablere en felles nordisk forvaltningsplan som sikrer rovdyrenes langsigktige overlevelse både i Norge og Norden, og der bestandsmål på samtlige rovvilarter økes basert på faglige anbefalinger.
- Bruke økonomisk stimulans for å redusere sauehold i områder der ulven yngler.
- Gi erstatning for tapte beitedyr på en måte som stimulerer til forebygging av tap.
- Støtte etablering av Preikestolen som nasjonalpark.

4.2 Naturvern til havs

Vern i Norge har frem til nå først og fremst handlet om vern på fastlandet. Den neste verneepoken i Norge må sikre det biologiske mangfoldet i sjø og langs kysten. Forvaltningen av hav og vassdrag skal være helhetlig, økosystembasert og kunnskapsbasert.

Det må gis beskyttelse til havområder, habitater og økosystemer gjennom en marin verneplan for Norge som inkluderer opprettelse av nasjonalparker til havs. Fritidsaktiviteter og yrkesfiske vil fortsatt være tillatt. Venstre vil prioritere gyte- og oppvekstmiljøer for fisk og marine ressurser fremfor olje og gass i forvaltningen av norske havområder.

Rømt oppdrettslaks er en trussel mot ville laksestammer. I tillegg kan fiskeoppdrett medføre utfordringer med parasitter, sykdommer og lus for villfisk. Venstre vil sette strenge krav til oppdrettsnæringen slik at lus, rømming og næringslekkasje til naturlige økosystemer begrenses.

Venstre vil:

- Opprette flere nasjonalparker og verneområder til havs.
- Utvide naturmangfoldlovens virkeområde for marine verneområder til også å gjelde i de norske 200-milssonene.
- Innføre vern mot petroleumsaktivitet, inkludert seismikk-

skyting, utenfor Lofoten og Vesterålen, på Mørefeltene og Tromsøflaket, og i kystnære havområder utenfor kysten av Sørlandet og Finnmark.

- Tilbakeføre grensen for nærhet til kyst for petroleumsvirksomhet til 50 km.
- Ikke åpne for leteboring eller utlysing av blokker i noe havområde før en samlet forvaltningsplan for de aktuelle områdene er utarbeidet.
- Styrke oljevernberedskap, havariberedskap, slepebåtkapasiteten og overvåking av kystmiljøet.
- Intensivere kartlegging og nødvendig vern av kaldtvannskorallrev, og utarbeide en strategi for å redusere konflikten mellom fiskeri og vern av korallrev.
- Sikre vekst i den nordatlantiske villaksstammen.
- Innføre et strengt regelverk for hvor mye oppdrett et fjordøkosystem kan tåle.
- Trappe opp innsatsen mot lakseparasitten Gyrodactylus salaris.
- Innføre midlertidig reduksjon i fiskekvotene for bestander som ligger betydelig under historiske nivåer med sikte på større, bærekraftig uttak i fremtiden.
- Forby fangst av visse arter eller med visse redskaper i avgrensende områder dersom det er nødvendig for å opprettholde bærekraftig fiskebestander.
- Fjerne forbudet for bruk av vannskutere i områder hvor bruk av fritidsbåter med motor er tillatt.
- Kartlegge det biologiske mangfoldet i sjø i alle kystkommunene.
- Trappe opp satsingen på havforskning.
- Gi tilskudd for å utvikle et alternativ til blyline som kan brukes i fiskerinæringen.
- Sikre at gruve drift og gruve deponier ikke forringer kyst og hav og legge et miljømessig føre-var-hensyn til grunn ved gruvekonsesjoner.
- Utarbeide en plan for nasjonale torskefjorder på linje med nasjonale laksefjorder.
- Ha strengere krav til gjødsling ved elver og vassdrag.

4.3 Miljøgifter

Helse- og miljøfarlige stoffer brukes i alle sektorer. Kunnskapen om mange av disse stoffene er begrenset. De farligste stoffene er de som brytes sent ned i naturen og som forflytter seg over store avstander. Miljøgifter i havet tas opp i næringskjeden og er et stort problem for både mennesker og dyr. Venstre vil arbeide internasjo-

nalt for at de farligste stoffene blir forbudt og støtte arbeidet med å utvikle mindre farlige og helst ufarlige alternativer.

Venstre vil:

- Forby de farligste helse- og miljøgiftige stoffene.
- Forby en rekke hormonforstyrrende stoffer i produkter, som ftalater og flere typer parabener.
- Bedre forbrukerinformasjon om innholdet av miljøgifter i varer.
- Innføre miljøavgift på alle merkepliktige kjemikalier.
- Redusere antallet enkeltkonsesjoner for utslip til fordel for generelle forskrifter for hver bransje, og sikre bruk av best tilgjengelig teknologi og miljøpraksis.
- Styrke Norges internasjonale kjemikaliearbeid, og øke omfanget på miljøgjiftovervåking.
- Øke ressursene til forskning på miljøgjiftrelaterte tema.
- Øke bevilningene til sedimentopprydding i norske havner og fjorder i tråd med behovet.
- Innføre restriksjoner på atomtransport langs norskekysten.
- Fjerne faren for kvikksølvforurensning fra vraket etter U-864 utenfor Fedje.
- Ha strengere krav til gjødsling ved kystnære områder.
- Ha en føre-var-politikk i regulering av forurensning fra nanopartikler.
- Redusere bruken av veisalt.

Se også [7.5 Forbrukerpolitikk](#) på side 48

4.4 Ressursbruk og avfall

Det er ikke mulig å fortsette med vårt høye ressursforbruk og samtidig tilfredsstille behovene til en voksende befolkning uten at det går på bekostning av miljøet. Derfor må dagens produksjons- og forbruksmønstre legges om.

Det overordnede målet med avfalls politikken må være å øke utnyttelsen av avfall som ressurs, samtidig som utslip av klimagasser og miljøgifter fra avfallet minimeres. Ved en målbevisst bruk av regelverk, avgifter og andre virkemidler vil vi legge til rette for at stadig flere typer avfall kan komme til nytte igjen som råvarer i nye produkter eller i energiproduksjon.

Venstre vil føre en klarere forbrukerpolitikk som gjør det lettere for folk å velge klima- og miljøvennlig. Også næringslivet må

stimuleres til å velge miljøvennlig. Unødvendig emballasje, dårlig planlegging og logistikk i forbindelse med transport av varer, og eksport av avfallsproblemet til fattige land eller land uten miljøkrav, må motvirkes aktivt.

Venstre vil:

- At alt avfall skal utnyttes, gjenbrukes eller resirkuleres innen 2020.
- Stimulere til utvikling av mer ressurseffektive varer og tjenester, blant annet ved økt satsing på offisiell miljømerking.
- Innføre en vektbasert miljøavgift for all engangsemballasje av plast, inkludert plastposer.
- Innføre merke- og panteordninger for produkter som blir klassifisert som farlig avfall for å sikre innsamling, forsvarlig håndtering og gjenbruk.
- Innføre panteordninger for båter, campingvogner, tyngre lastebiler og busser.
- Innføre flere pante- og retuordninger for varer og emballasje.
- Sikre at organisk avfall komposteres og/eller gjenvinnes.
- Utnytte energien i slam- og kloakksystemet gjennom biogass-anlegg der dette er hensiktmessig.
- Rydde opp i gamle fyllinger, forurensset grunn og farlige skipsvrak.
- Føre en svært restriktiv politikk når det gjelder massedeponeering til havs.
- Forby utslip av kloakk fra fritidsbåter nær land i de områder der dette representerer et miljøproblem, og bygge ut flere landanlegg der fritidsbåtsflåten kan tömme kloakk.
- Støtte opp under prosjekter som «Urban Mining», hvor metall gjenvinnes i stedet for å bli brent eller forsøpe naturen på andre måter.

4.5 Friluftsliv

Friluftsliv er helsefremmende og gir gode opplevelser for den enkelte. Norsk natur, allemannsretten og friluftsliv er et grunnlag for reiselivet og har stor betydning for stedstilhørighet og bosettingsmønster. Alle skal ha rett til naturopplevelser, til å ferdes fritt og til å høste av naturens overskudd. Venstre ønsker at innbyggerne i minst mulig grad må betale for naturopplevelser.

Mange steder i landet, særlig i Oslofjordområdet og på Sørlandet, er det et økende press på strandsonen. Her må det være strenge restriksjoner på utbygging. I mer tynt befolkede deler av landet

vil tilsvarende strenge restriksjoner ikkestå i forhold til behovet. I disse områdene må attraktive strand- og kystområder bevares gjennom en langsigkt strandsonepolitikk som ivaretar allemannsretten og sikrer naturverdiene.

Venstre er bekymret for at økt aktivitet i høyfjellet skal gå på bekostning av viktige naturverdier og vil derfor ha en restriktiv politikk for hyttebygging på høyfjellet.

Venstre vil:

- Sikre folk tilgang til nærfriluftsområder, herunder strandsonen, gjennom bruksavtaler, offentlige erverv av områder og allemannsretten.
- Revidere de rikspolitiske retningslinjene for strandsonen for å styrke vern av naturgrunnlag, kulturlandskap og rekreasjonsmuligheter.
- Stille krav om en samlet strandsoneplan i alle landets kommuner, med lokal frihet og uten sentral overstyring når slike planer først er godkjent.
- Være svært restriktiv med å tillate hyttebygging over skoggrensen.
- Ha strenge nasjonale begrensninger for bruken av snøskutere og andre motoriserte terrengkjøretøy, og gi kommunene mulighet til å begrense bruken ytterligere.
- Øke aldersgrensen for at barn kan fiske gratis med stang i elver og vann til 18 år.

4.6 Dyrevelferd

Venstre mener at dyr har en verdi i seg selv og at dyr skal behandles med respekt. Husdyrhold skal ta hensyn til dyrenes naturlige adferd og behov. Å forhindre stress, redsel, skade og smerte hos dyr skal være et overordnet hensyn i forbindelse med slakting av dyr.

Venstre mener tilsynsmyndighetene må prioritere dyrevelferd høyere enn i dag, og at det forebyggende arbeidet må løftes og også omfatte oppfølging av mennesker som har dyr i sin varetekts.

Dyrevelferd er viktigere enn menneskers behov for luksusvarer. Det avdekkes stadig helt uakseptable forhold på norske pelsdyrfarmer. Pelsdyrbransjen har ikke sørget for at dyrevelferden er tilstrekkelig forbedret de siste ti årene, og Venstre vil derfor avvikle norsk pelsdyroppdrett.

Venstre vil:

- Ta initiativ til en ny dyrevelferdsmelding.
- Ha strengere tilsyn med alle dyr som brukes til produksjon, forsøk og underholdning.
- Innføre en standardisert merkeordning for matvarer slik at forbrukere kan få mulighet til å velge ut fra dyrevelferdshensyn.
- Legge til rette for kortere dyretransporter, blant annet gjennom å stimulere til bruk av mobile slakteri og gårdsplakteri.
- Vurdere å opprette et eget dyrevelferdstilsyn, eller opprette en egen organisasjon for dyrevelferd underlagt Mattilsynet.
- Avvikle pelsdyroppdrett.
- Forby bruk av ville dyr på sirkus.
- Prioritere investeringer i alternativer til dyreforsøk.
- Innføre strengere krav til oppdrett av fjærkre.
- Forbedre prosedyrer og arbeidsoperasjoner som berører fiskevelferden for oppdrettsfisk.
- Legge til rette for økt samarbeid mellom medisinske fagmiljøer for å unngå antibiotikaresistens hos mennesker og dyr.
- Forby videre avl og bruk av dyr som er avlet frem med sterkt unaturlige og skadelige egenskaper.

4.7 Lokal miljøforvaltning

Norske kommuner har store muligheter til å redusere utslippe ne av klimagasser, men har ikke den nødvendige friheten til å ta ut dette potensialet. Venstre vil gi større miljøansvar til lokale myndigheter ved å gi frihet til å sette lokale standarder for luft- og vannkvalitet som er høyere enn de statlige minimumsstandardene. Mange kommuner mangler miljøkompetanse, noe som er et argument for færre og mer robuste kommuner med større fagmiljøer.

Venstre vil:

- Gi frihet til å sette lokale miljøstandarder som er strengere enn de statlige minimumsstandardene.
- Gi kommunene adgang til å stille strengere miljøkrav til nye bygg enn de statlige, tekniske forskriftene.
- Gi kommunene hjemmel til å innføre lavutslippssoner for å redusere den lokale forurensningen.
- Gi kommunene adgang til å skattlegge bedriftsparkeringsplasser.
- Gi kommunene mulighet til å innføre lokalt forbud mot høstpløying i erosjonsutsatte områder.
- Gi kommuner og fylkeskommuner mulighet til å stille miljø-

krav til taxinæringen.

- Gi kommunene mulighet til å innføre lokale miljøgebyrer.
- Gi kommunene hjemmel til å fastsette minimumspris på parkering for kommersielle parkeringsplasser i byer og tettsteder.
- Øke det statlige bidraget til gjennomføring av tiltak for å nå målene i vanrammedirektivet.
- Gi kommuner som selv forvalter ordningene mulighet til å overta lokal forvaltning av statlige ENØK-tilskudd fra Enova.

Se også [15.7 Kulturvern](#) på side 85

4.8 Grønn byutvikling

Venstre vil gjøre Norge til et foregangsland innen grønn byutvikling. Alle som bor i byer og tettsteder skal ha tilgang til sollys, ren luft og grøntarealer. Miljøhensyn skal være bærebjelken i alt planarbeid i byregionene. Det betyr mer effektiv arealutnyttelse, bedre tilrettelegging for gående og syklende, større kollektivsatsing og flere grønne lunger. Ved hjelp av byfortetting er det mulig å løse utfordringer som følge av befolkningsvekst uten å flytte markagrenser eller redusere grøntarealer.

Venstre vil:

- Ha et felles løft mellom stat og kommune for omlegging fra biltrafikk til kollektiv i byer og omkringliggende tettsteder.
- Stimulere til økt bruk av solenergi, fjern- og jordvarme.
- Innføre forbud mot oljefyrer og påbud om rentbrennende ovner.
- Tilrettelegge for flere grønne lunger, gjennom opprusting av parker, urbane kjøkkenhager, utplassering av bikuber og flere hager på tak.
- Forenkle nasjonale retningslinjer for gang- og sykkelveier slik at utbyggingen går raskere.
- At alle byer skal jobbe målrettet med støydempende tiltak.
- Opprettholde markagrensen rundt Oslo og andre byer.

Se også [5.1 Kollektivtransport](#) på side 34

4.9 Internasjonalt miljøarbeid

Venstre vil at Norge skal fortsette å være en pådriver i internasjonale fora for å få på plass avtaler der også utviklingslandene er inkludert.

Venstre ser alvorlig på faren for at radioaktivt avfall kan forurende havet og vil derfor øke innsatsen for å få stanset gjenåpningen av THORP-anlegget på Sellafield. Venstre mener risikoen for radioaktiv stråling fra Russland må reduseres og på sikt fjernes. Vi vil spesielt arbeide for at det ryddes opp i det russiske atomavfallet og at planene om å importere kjernefysisk avfall fra andre land skrinlegges.

Venstre vil:

- Arbeide for langt strengere miljøforpliktelser for industri-landene, samtidig som internasjonale miljøavtaler også må gjelde for utviklingslandene.
- Stenge Sellafieldanlegget.
- Redusere og på sikt fjerne miljøtruslene fra Kolahalvøya, inkludert radioaktive kilder.
- Ha et forpliktende internasjonalt samarbeid for å sikre en rettferdig og bærekraftig forvaltning av vannressurser.
- Styrke internasjonal innsats for bevaring av biologisk mangfold, og støtte utviklingsland i deres tiltak for bevaring av biologisk mangfold.

Se også [3.7 Internasjonal klimapolitikk](#) på side 25

5. Transport og kommunikasjon

Venstre vil legge om norsk transportpolitikk for å skape en enklere, tryggere og mer miljøvennlig hverdag.

Effektive kollektivløsninger er nødvendig for å sikre fremkommelighet, ren luft og for å skape robuste bo- og arbeidsmarkeder. Befolkningsutviklingen krever at vi prioritører kollektive løsninger. All trafikkvekst i og rundt de store byene skal tas av jernbane, sykkel, gange og kollektiv. Venstre vil øke statens tilskudd for å sikre gode kollektivløsninger.

Samtidig må vi sikre god fremkommelighet i de delene av landet der bil er eneste alternativ. Venstre vil prioritere vedlikehold, veisikkerhet og hensiktsmessig infrastruktur i de områdene som er avhengige av transport på vei, ikke minst av hensyn til næringsliv og næringsutvikling.

Venstre vil satse på et nytt og effektivt jernbanenett rundt og mellom de store byene. Vi vil bygge ut et nytt og miljøvennlig jernbanenett i løpet av de neste tjue årene: Først nye dobbeltspor rundt våre største byer, deretter nye linjer mellom landsdelene. For Venstre er bygging av Intercity-trianglelet det viktigste samferdselsprosjekteret for neste stortingsperiode.

Venstre vil bygge ut helhetlige transportløsninger for godstransport innenlands og ut av Norge, slik at vei, sjø og bane kombineres på mest mulig kostnadseffektiv, energi- og miljøvennlig måte. Nye transportruter til havs, økt mineralutvinning og eksisterende utfordringer knyttet til godstransport gir behov for nye og miljøvennlige transportløsninger i nord. Derfor vil Venstre være en pådriver for nye transportløsninger i Nord-Norge i samarbeid med våre naboland.

5.1 Kollektivtransport

For at flest mulig skal kunne reise kollektivt, må kommuner, fylker og stat spille på lag slik at nye boligområder, butikker og arbeidsplasser plasseres nær kollektivknutepunkt og stasjoner.

Effektene av kollektivsatsing er størst dersom dette kombineres med ulike trafikkreduserende tiltak som køprising, økte parkeringsavgifter eller økte drivstoffpriser. Venstre vil gi økonomisk belønning til byer, fylker og transportetater som når sine miljømål, men gi stor frihet til å avgjøre lokalt hvilke virkemidler de vil ta i bruk så lenge målene nås.

Venstre vil:

- Innføre skattefritak for arbeidsgiverfinansiert månedskort.
- Opprette egen post på statsbudsjettet til planlegging, investering og drift av kollektivtransport i storbyregionene gjennom storbypakker der staten tar inntil femti prosent av utgiftene.
- Øke belønningsordningen for storbyene til en milliard kroner i året, og utvide ordningen til å gjelde flere byer og byområder.
- Gi kommuner frihet til å bruke rushtidsavgift og andre trafikkbegrensende virkemidler.
- Gi kommunene insentiv til å tilrettelegge for løsninger for innfartsparkering (Park & Ride).
- Gi storbykommunene frihet til å velge om de vil overta ansvar for den lokale kollektivtransporten.
- Bedre fremkommeligheten for kollektivtransporten, blant annet ved å bygge flere kollektivfelt.

5.2 Jernbane

Venstre vil modernisere dagens jernbane og bygge nye og mer konkurransedyktige traseer. Venstre vil at jernbanen skal være det foretrukne alternativet i transportsystemet, både for nærtrafikk, fjerntrafikk og godstrafikk.

For at jernbanen skal være konkurransedyktig, må reisetiden bli betydelig kortere enn i dag. Utbyggingen må derfor skje i form av dobbeltspor tilrettelagt for høye hastigheter. Dobbeltspor fra Oslo til Halden, Skien og Lillehammer (Intercity-trianglelet) og banebygging rundt de største byene er første etappe i et moderne jernbanenett mellom landsdelene i Norge, både for person- og godstransport. En ny jernbanetunnel gjennom Oslo er en forutsetning for at utbyggingen av Intercity-trianglelet skal få den ønskede effekten og må derfor inngå som en del av utbyggingen. Byggingen av Ringeriksbanen må også bli en del av Intercity-utbyggingen. Et moderne dobbeltspor på Østfoldbanen er første etappe av en høyhastighetsbane til Europa.

De positive effektene av jernbaneutbyggingen blir større dersom kommunene legger til rette for mer togtrafikk. Byer og tettsteder må bygges rundt stasjonene. Venstre mener staten bør inngå avtaler med kommunene der staten forplikter seg til jernbaneutbygging, mens kommunene forplikter seg til en miljø- og jernbanevennlig arealpolitikk. Både av hensyn til næringsliv og klima vil Venstre øke kapasiteten for godstransport på jernbane ved at nye høyhastighetstraseer bygges for både gods- og persontrafikk.

Venstre vil:

- Øke investeringene til jernbanen kraftig fra dagens nivå gjennom en kombinasjon av overføringer på statsbudsjettet og prosjektfinansiering.
- Bygge et jernbanenett med dobbeltspor tilrettelagt for høye hastigheter (minst 250 km/t) og halvtimesfrekvens på togavgangene i Intercity-trianglelet (Lillehammer, Halden, Skien) innen 2025.
- Bygge ut nytt signalanlegg og styresystem for togtrafikken.
- Begynne planleggingen av fjernstrekningene fra Oslo til Bergen, Trondheim og Stavanger, med sikte på bygging av høyhastighetstraseer.
- Vedlikeholde og fornye det eksisterende jernbanenettet mellom de store byene i Norge, inkludert sammenkobling av Sørlandsbanen og Vestfoldbanen.

- Utvikle lokaltogtrafikken rundt byene, for eksempel oppgradering av strekningen Bergen-Voss, ny metro- og tog tunnel under Oslo og legge til rette for dobbeltspor.
- Bygge en ny jernbanelinje mellom Oslo og Hønefoss, oppgradere linjene mot Stockholm og elektrifisere Trønderbanen og Meråkerbanen.
- Gi private mulighet til å bygge ut og drifte Ofotbanen.
- Ta initiativ til en prosess for å utrede jernbane i nord.
- Fortsette å bruke Gjøvikbanen som pilotstrekning for forsøk med konkurransesetting av tog og jernbane, hvor neste anbudsperiode (2016-2026) brukes til å konkurransesette også vedlikehold og fornyelse.
- Konkurranseutsette drift av persontransport på flere jernbanestrekninger der det er hensiktsmessig, med krav om høyere avgangsfrekvens der det er mulig.
- Opprettholde systemet med konkurranse for godstransport på jernbane.
- Øke kapasiteten for godstransport gjennom effektive terminaler, krysningsspor og godsterminaler for å få mer transport over på bane.
- Omorganisere Jernbaneverket for å tilrettelegge for mer konkurranse i investeringer, drift og vedlikehold på jernbanens infrastruktur.

Se også [5.6 Finansiering og planlegging](#) på side 36

5.3 Syklister og fotgjengere

At flere sykler og går, styrker både folkehelsen og miljøet. Hver eneste sykkeltur eller gåtur, uansett om den skjer i en storby eller i spredtbygde områder, gir en gevinst tilbake til samfunnet i form av reduserte helsekostnader, økt verdiskaping og bedre livskvalitet.

Venstre mener veksten i persontrafikken i storbyområdene skal tas med kollektivtransport, sykkel og gange. Dette krever en bred satsing på sykkel som transportmiddel. Venstre vil legge bedre til rette for gående og syklende over hele landet.

Venstre vil:

- Innføre en egen statlig belønningsordning for utbygging av gang- og sykkelveinett der kommunale satsinger utløser statlige midler.
- Minimum doble de statlige bevilningene til bygging av sykkelveier.

- Satse langsigktig på utbygging av sammenhengende gang- og sykkelveinett.
- Bygge gang- og sykkelveier langs riksveiene.
- Tilrettelegge for bedre sykkelparkering ved kollektivknutepunkter.
- Gi kommuner skiltmyndighet.

5.4 Veibygging og trafikksikkerhet

Venstre mener gode veier er viktig for trygg og god fremkomstmiljø. Venstre vil prioritere opprusting av stamveinetett på Vestlandet, som er en forutsetning for bedre fremkommelighet, mer verdiskaping og kortere reisetid.

De fleste ulykker i trafikken skyldes rus, høy fart, trøtthet og dårlige trafikkferdigheter. Det er derfor viktig å påvirke bilisters holdninger slik at kunnskap og forståelse om risikofylt kjøring øker. For å få ned tallet på antall drepte og skadede i trafikken, er det nødvendig å innrette transportsystemet slik at det fremmer trafikksikker atferd og samtidig beskytter mot fatale konsekvenser av farlig kjøring. Venstre vil ha økt satsing på tiltak som forhindrer ras, møteulykker, utforkjøringer og påkjørsler av fotgjengere og syklister.

Venstre vil:

- Prioritere en forsert utbygging av en ferjefri kyststamvei E39 mellom Kristiansand-Stavanger-Bergen-Ålesund-Trondheim og tilgrensende veinett.
- Utbedre gjenværende flaskehalsar og dårlige partier på E6 Trondheim - Fauske - Alta - Kirkenes.
- Bidra til prosjektfinansiering av helhetlige veipakker som sikrer næringslivets behov gjennom offentlig-privat samarbeid (OPS), spleislag som inkluderer næringslivsbidrag og brukerbetalning i tillegg til statlige bevilgninger.
- Bedre vedlikehold av veinettet, med prioritering av de mest trafikkerte områdene.
- Øke bruken av midtrekkverk på ulykkesutsatte to- og trefeltsveier.
- Øke kontrollaktiviteten og ha mer politi langs veiene.
- Utarbeide en offentlig kvalitetsportal for trafikkskoler for å sikre seriøse aktører i bransjen.

Se også [3.5 Transport](#) på side 24

5.5 Luft- og sjøfart

Luftfarten spiller en viktig rolle for en balansert bosetting og næringssutvikling i Norge, ikke minst i Nord-Norge og på Vestlandet. Samtidig er klimagassutsippene fra luftfarten stigende. Venstre ønsker at mer trafikk på sikt skal overføres fra luft til sjø og bane. Vi vil stille krav om at luftfarten tar i bruk den beste tilgjengelige teknologien for å redusere utslippene, og vi vil legge klimahensyn til grunn som en del av beslutningsgrunnlaget ved bygging av nye rullebaner.

Venstre vil doble mengden gods som transportereres på sjø og bane innen 2020 og halvere sjøtransportens utslipp.

Venstre vil:

- Innføre en grønn flyskatt.
 - Konkurranseutsette flyvelederfunksjonen.
 - Satse på sjøtransport, blant annet gjennom økte bevilgninger til havner og farleder, en særskilt prosjektfinansiering av Stad skipstunnel og innføring av nye virkemidler for utvikling og innfasing av lavutslippsfartøy.
 - Redusere havneavgiftene og endre avgiftssystemet for gods-transport slik at miljøtilpasset sjøtransport belønnes.
 - Stille krav om lav- eller nullutslippsferjer i nye ferjekonsesjoner.
 - Igangsette planlegging og prosjektering av terminaler for effektiv omlasting mellom skip og jernbane.
 - Ha full gjennomgang av anbudssystemet for kortbanenettet for å oppnå bedre konkurranse, økt rutefrekvens og billigere flyruter.
 - Sørge for landstrøm i havner der det er stor trafikk med transport- og cruiseskip.

5.6 Finansiering og planlegging

Før å realisere store infrastrukturprosjekter må vi finne nye måter å planlegge, finansiere og gjennomføre utbyggingen på. Det er behov for betydelig økte bevilgninger, mer forutsigbar finansiering og utbygging av lengre strekninger av gangen. Ved å organisere utbyggingen riktig, kan vi få mer ut av hver investerte krone. Det gir økonomiske besparelser, bedre fremdrift og større sannsynlighet for fullføring innen tidsrammen. Venstre vil ha økt bruk av finansieringsmodeller som flerårige budsjetteringer, offentlig-privat samarbeid (OPS) og statsgaranterte obligasjoner, samt gjennomfø-

ringsmodeller som totalentreprise. Det bør også åpnes for økt bruk av statlig plan.

Venstre vil etablere prosjektorganisasjoner i form av statlige utbyggingsselskap med helhetlig ansvar for planlegging og fullføring av store infrastrukturprosjekter, spesielt for jernbanen. Utbyggingsselskapene bør ha forpliktende tidsplaner for fullføring av ulike planprosesser og utbygginger.

Venstre ønsker å jobbe for at vi skal tiltrekke oss utenlandske entreprenører for å avlaste norsk anleggsbransje, hindre kostnadsvekst og sikre større konkurranse.

Venstre vil:

- Opprette en egen prosjektorganisasjon for gjennomføring av Intercity-prosjektet og videre satsing for høyhastighetsbaner som kan knytte sammen de store byene i Sør-Norge.
 - Innføre en obligasjonsmodell for å finansiere store infrastrukturprosjekter. Prosjektselskapene skal kunne utløse obligasjoner til enkeltpersoner, bedrifter, livselskaper, investorer og pensjonskasser.
 - Utrede muligheten for lokal medfinansiering av store infrastrukturprosjekter, som parkeringsavgift, drivstoffavgift, veiprising og bompenger.
 - Vurdere økt bruk av statlig regulering for de store utbyggingsprosjektene.
 - Vurdere å dele opp statsbudsjettprosessen i årlige driftsbudsjett og flerårige investeringsbudsjett.
 - Skille ut Rom Eiendom AS fra NSB mot kompensasjon for inntektsbortfallet og bruke selskapets aktiva strategisk for å realisere areal- og transportpolitiske målsettinger og finansiere jernbaneutbygging.

Fakta: Rom Eiendom AS

Rom Eiendom AS er et norsk eiendomsselskap i NSB-konsernet. Kjernevirkosmheten er eiendoms- og stasjonsutvikling samt å eie, forvalte, driftet og vedlikeholde eiendom.

Rom Eiendom eier i dag ca. 2200 eiendommer med omrent 1000 bygg, hvorav 350 er jernbanestasjoner. Til sammen utgjør dette en bygningsmasse på over 730.000 m² og 3300 leiekontrakter.

6. Næringsliv

Et mangfoldig og nyskapende næringsliv er avgjørende for at vi skal kunne opprettholde og utvikle velferdssamfunnet i en stadig mer globalisert økonomi.

For å sikre næringslivet internasjonal konkurransekraft vil Venstre føre en økonomisk politikk som støtter opp under konkurranseevnen for eksportrettede næringer.

Kjernen i Venstres næringspolitikk er gode generelle rammevilkår for alle deler av næringslivet. Da trenger vi en målrettet innsats for utvikling av flere kunnskapsbedrifter gjennom utdanning, forskning og nyskaping, vi må sørge for bedre tilgang på risikokapital samt bedre sosiale rettigheter for dem som vil skape en arbeidsplass for seg selv og flere. Det er et selvstendig mål for Venstre at flere starter egen bedrift og at flere bestemmer over egen arbeidsdag. I tillegg er det viktig for maktspredning i økonomi og

samfunn å ha mange selvstendig næringsdrivende og et mangfold av små bedrifter.

En liberal og fremtidsrettet næringspolitikk handler også om et mer fleksibelt arbeidsliv, mindre byråkratisk arbeidsinnvandring og et skattesystem som stimulerer til arbeid, til investering i gode ideer og til mer miljøvennlig adferd. Venstre vil derfor endre beskatningen slik at det blir mindre skatt på arbeid og mer skatt på forbruk og miljøskadelig atferd.

Se også [3.1 Fornybar energi](#) på side 22

Se også [3.4 En moderne industripolitikk](#) på side 24

6.1 Innovasjon og nye bedrifter

Norge trenger mange flere nye bedrifter for å sikre velferden for kommende generasjoner. Hovedgrepene for å få til flere nytableringer og vekstbedrifter er å sikre vesentlig bedre tilgang til risikovillig og kompetent kapital for gründere og nyskapende vekstbedrifter, både gjennom offentlige virkemidler og gjennom premiering av private investeringer. I tillegg er det viktig å forenkle hverdagen for næringslivet, sikre at det offentlige virkemiddelapparatet bidrar til omstilling og nyskaping, og ha et skattesystem som stimulerer til investering og eierskap i norske bedrifter og arbeidsplasser.

Det skal være tydelig hva formålet med de offentlige virkemidlene er, om de er målrettet mot nyskaping for gründere og bedrifter over hele landet, eller om virkemidlene har som hovedhensikt å sikre bosetting. Venstre vil derfor dele Innovasjon Norge i to ulike enheter, hvor den ene delen skal være en nyskapingsdel for gründere og bedrifter over hele landet, mens den andre delen skal være et virkemiddelapparat for bosetting og distriktsutviklings-politiske formål.

Venstre vil ha ubyråkratiske ordninger som belønner dem som tør å satse. Mye av nyskapingen som drives i dag skjer innenfor det etablerte næringslivet. Mange gode ideer blir aldri realisert. Dette vil Venstre endre ved å innføre skattestimuli etter modell av SkatteFUNN-ordningen til bedrifter som driver aktiv knoppskyting.

Venstre vil innføre en forhåndskvalifisering av investorer, såkalte forretningsengler, og etablere en KapitalFUNN-ordning for å stimulere til at investorer med kapital og kompetanse går inn i prosjekter. I tillegg vil Venstre erstatte nåværende tilbud på risikolån

og garantier gjennom Innovasjon Norge med et offentlig forsterket mangfold av private risikokapitalfond (venturefond).

Venstre vil:

- Innføre et minstefradrag på 100 000 kroner for alle selvstendig næringsdrivende som et alternativ til fradrag for faktiske kostnader.
- Heve skattefradraget for innbetaling til egen tjenestepensjon for selvstendig næringsdrivende fra maksimalt 4 til 6 prosent.
- Forbedre rettigheter til selvstendig næringsdrivende knyttet til sykdom, omsorg for egne barn, pleie- og opplæringspenger og pensjon.
- Gjøre det enklere å ansette nummer to i en bedrift, blant annet ved å tillate midlertidige ansettelses- og redusere rapporteringsbyrden og rapporteringsplikten.
- Fjerne arbeidsgiveravgiften de første tre årene for foretak med færre enn fem ansatte.
- Heve beløpsgrensene for oppgaveplikt (årlig mva-oppgave) til 2 mill. kroner.
- Sikre konkurranse på like vilkår mellom offentlige og private virksomheter ved blant annet å få en nøytral merverdiavgifts-ordning i statlige virksomheter.
- Etablere en ny tilskuddsordning for innovative offentlige anskaffelser.
- Omorganisere Innovasjon Norge slik at det får en selvstendig nasjonal enhet som utelukkende arbeider med innovasjon og nyskapning.
- Utvide stipendordninger for dem som ønsker å etablere studentbedrifter.
- Øke satsingen på entreprenørskap i skolen, og styrke samarbeidet mellom forskningsmiljøer, næringsliv og skole.
- Legge til rette for sosialt entreprenørskap.
- Øke satsing på forskning generelt og næringsrettet forskning spesielt.
- Gjeninnføre skattefradrag til ulønnet forskningssinnsats i SkatteFUNN-ordningen og heve øvrige begrensninger.
- Innføre en ordning med forhåndskvalifisering av investorer, såkalte forretningsengler.
- Innføre et eget skattefradrag, KapitalFUNN, for bedrifter som driver aktiv knoppskyting, etter modell av SkatteFUNN-ordningen.
- Erstatte dagens statlige tilbud på risikolån med statlig forsterkede, private risikokapitalfond.

Fakta: KapitalFUNN

Skattefradrag tilsvarende 20 prosent av summen man går inn med, avgrenset til inntil 500 000 kroner per person. Ordningen skal også gjelde for gründeren. Hvert foretak kan ha inntil tre kapitalinnskytere med skattefradrag.

Fakta: Forretningsengler

Et nystartet selskap som får en sertifisert investor til å gå inn i selskapet de første månedene, får automatisk et stipend som er likt 100 % av investert sum, mellom kr 0,7 og 1,5 mill. kroner

Fakta: Private risikokapitalfond

Et risikokapitalfond er en gruppe investeringsverktøy som primært investerer i finansiell kapital av tredjepartsinvestorer. Dette innebærer at risikoen forbundet med investeringen er for stor for et standard kapitalmarked eller for en bank.

Se også [2.2 Næringsrettet forskning på side 18](#)

6.2 Forenkling for næringslivet

Skjemaveldet koster næringslivet om lag kr 60 milliarder kroner i administrativ ressursbruk. Venstre ønsker å frigjøre tid til skapende arbeid gjennom en systematisk forenkling av regelverket næringslivet må etter leve.

Venstre vil foreta en samlet gjennomgang av Innovasjon Norge og andre deler av det offentlige virkeapparatet med sikte på betydelige forenklinger og forbedringer.

Venstre vil:

- Opprette et regelråd som gjennomgår alle eksisterende og nye lover og regler for å redusere og unngå økte administrative byrder og hindringer for næringslivet, med særlig fokus på hindringer knyttet til oppstart og videreutvikling av nye bedrifter.
- Sette konkrete, tallfestede mål for arbeidet med forenkling, og pålegge departementene å sørge for forenklingsarbeid innenfor sine respektive sektorer.
- Gjennomføre en forenkling og modernisering av aksjeloven.
- Endre reglene for forskuddsskatt for selvstendig næringsdrivende ved å åpne for etterskuddsvis innbetaling.
- Redusere gebyrene i Brønnøysundregistrene.
- Forenkle all innrapportering slik at all statistikk fra bedriften kan leveres på ett sted.

- Halvere tiden for oppbevaringsplikten for regnskapsdokumenter.
- Etablere sikker toveis kommunikasjon mellom stat og næringsliv, «Altut».
- Overføre ansvaret for selskapslovgivningen fra Justisdepartementet til Nærings- og handelsdepartementet.
- Samordne de regionale distriktsutviklingsfondene.

6.3 Eierskap

Norske bedrifter trenger eiere som tilfører økonomiske ressurser, nettverk, markedstilgang og kompetanse. Venstre vil sikre norsk eierskap i næringslivet gjennom å styrke det private spredte eierskapet. Det bør skje gjennom en gradvis avvikling av formuesskatten og ved fjerning av arveavgiften.

Venstre mener staten skal selge seg ned i og på sikt ut av selskaper som ikke er nødvendige å ha eierandeler i for å sikre strategisk tilgang til norske naturressurser og nødvendig infrastruktur. Frellesskapets interesser vil ofte ivaretas bedre ved å bruke lovverk, rammebetingelser og kontrollmyndighet enn gjennom ensidig statlig eierskap.

Venstre vil:

- Redusere det statlige eierskapet i næringslivet.
- Samle statlig eierskap for selskap som er i konkurranse og under offentlig regulering i Nærings- og handelsdepartementet.
- Styrke ansattes mulighet for medeierskap i egen bedrift gjennom å øke den skattefrie rabatten.
- Fjerne arveavgiften for å gjøre generasjonsskifte lettere.
- Redusere og på sikt fjerne formuesskatten.

6.4 Åpen og fri konkurranse

Venstre vil styrke arbeidet med å sikre en fri konkurranse innenfor rammene av en stort markedsøkonomi. Fri konkurranse er avgjørende for å fremme verdiskapende innovasjon og motvirke makt-konsentrasjoner i både næringsliv og i samfunnet forøvrig. Det er også viktig at politikken som føres bidrar til å forsterke og forbedre spillreglene slik at de både sikrer innovasjon og utvikling og like vilkår for store og små bedrifter.

Venstre vil:

- Styrke Konkurransetilsynets uavhengighet slik at tilsynet kan intensivere arbeidet mot uheldige konkurransehindringer og

maktkonsentrasjoner.

- Ha en årlig analyse av hvordan skatteregler, selskapslovgivning og offentlig regulering virker inn på målet om en åpen og fri konkurranser i regi av et uavhengig Finanspolitisk råd.
- At Norge skal delta aktivt i et internasjonalt samarbeid for å videreutvikle fri handel og like spilleregler på tvers av landegrensene.

6.5 Tjenestebaserte næringer

Tjenestebaserte bedrifter spiller en viktig rolle for Norges verdiskaping. Innovasjonsmuligheten i sektoren er varierende, både på grunn av egenkapitalsituasjonen i mange bedrifter, og fordi tilgangen til risiko- og innovasjonskapital ofte er begrenset. Virkemiddelapparatet gjennom Innovasjon Norge, SIVA og Forskningsrådet er i stor grad rettet mot etablering og kommersialisering. Venstre mener at en satsing på økt kompetanse i tjenestebaserte næringer vil kunne bidra til høyere innovasjonsaktivitet.

IKT-næringen er Norges tredje største næring målt i omsetning, og representerer en av de raskest voksende kunnskapssektorene i Norge. IKT-næringen står for en høy andel av nyetablerte bedrifter og nye arbeidsplasser i norsk næringsliv og sørger for innovasjon og effektivisering i andre nærligner og i offentlig sektor.

Venstre vil:

- Utforme en næringsspolikk som fremmer innovasjonsevnen til tjenestebaserte nærligner og som sikrer en kobling mellom utdanning, arbeidsmarked og innovasjon.
- Ha en stipendordning for SMB-bedrifter der etter- og videreutdanning kan delfinansieres.
- At Innovasjon Norges tildelinger av etablererstipend skal gjelde et større spekter av virksomhetene som kommer inn under tjenestebegrepet.
- Innføre lik momssats på analogt og digitalt innhold og tjenester.
- Gjennomgå regelverk for skatt, eksportgaranti og tilgang til kapital for å sikre at digitale løsninger ikke diskrimineres.
- Gjeninnføre IKT som eget satsingsområde i Innovasjon Norge.
- Ha et eget såkornfond for IKT.
- Sikre gratis tilgang til offentlige data, inkludert data fra Kartverket.

6.6 Olje og gass

Petroleumsnæringen er Norges største næring og den vesentligste økonomiske bidragsyteren til velferdsstaten. Norske bedrifter og kompetansemiljøer innenfor denne næringen er svært konkurransedyktige og til dels verdensledende.

Petroleumsnæringen har lønnsevne og rekrutteringsbehov som gjør at mange velger utdanning og arbeid rettet mot denne næringen. Dette er hemmende for utviklingen og den nødvendige omstillingen som øvrig norsk næringsliv står overfor.

I møtet mellom petroleumsnæringen og fiskerinæringen blir våre kortsigte interesser satt opp mot våre langsiktige interesser for en bærekraftig forvaltning av evigvarende fiskeriressurser. Venstre mener det kan være mulig å drive økonomisk bærekraftig olje- og gassutvinning og samtidig ta hensyn til miljø, helse og sikkerhet, men vi vil verne de sårbare områdene utenfor Svalbard, Jan Mayen, Lofoten, Vesterålen og Senja, Skagerrak, Mørefeltene og kystnære områder av Finnmark.

Venstre vil:

- Skape bedre samordning av områder på norsk sokkel for gevinster knyttet til lønnsomhet, driftskostnader og utvinningsgrad på eksisterende og omkringliggende felt.
- Utforme en ny offentlig indekseringsliste som publiseres årlig for felt i drift.
- Øke forsknings- og utviklingsstøtten til bruk av CO₂ som trykkstøtte for økt oljeutvinning.
- Legge frem en opptrapningsplan for den statlige oljevernberedskapen.
- Styrke Petoro gjennom direkte finansiering over kontantstrømmen fra sokkelen.
- Gi Petoro myndighet til aktiv porteføljeforvaltning.
- Gjennomgå petroleumsbeskatningen og subsidieordningene med sikte på å gjøre disse mer miljøvennlige, og sørge for at de ikke undergraver investeringer i resten av norsk næringsliv.

Se også 3.3 *Olje og gass* på side 23

6.7 Landbruk

Norsk landbruk er viktig for bosetting i hele landet, biologisk mangfold, kulturlandskap og matproduksjon. Landbrukspoli-

tikken må sikre at matproduksjonen er trygg, miljøvennlig og langsiktig.

Venstre vil gi landbruket nye muligheter til utvikling. Landbrukspolitikken vår tar utgangspunkt i bonden som selvstendig næringsdrivende. Fremtidens landbrukspolitikk må utformes slik at hver enkelt bonde får større handlingsrom og økt frihet med økonomisk trygghet i bunn. Venstre vil ha en fremtidsrettet landbrukspolitikk med gode tilskuddsordninger kombinert med forenklinger.

Dagens rammeverk er ikke egnet til å nå fastsatte mål for bosetting, sysselsetting, matsikkerhet og inntektsnivå, og heller ikke til å nå Venstres mål om bedre dyrevelferd og et mer miljøvennlig landbruk.

Venstre vil:

- Opprettholde de samlede overføringene til landbruket omtrent på dagens nivå, men endre innretningen mot miljøtilpassede og produksjonsnøytrale tilskuddsordninger.
- Modernisere landbrukspolitikken gjennom å spisse tilskuddsordningene mot biologisk viktig kulturlandskap, fjerne miljøskadelige subsidier og oppdatere skogslovgivingen.

6.7.1 Forenkling

Venstre ønsker en gjennomgang av landbrukets omfattende regelverk med sikte på en kraftig modernisering, færre skjemaer, enklere retningslinjer og en gradvis endring av markedsreguleringer. Unødvendig regelverk som vanskelig gjør bondens hverdag skal fjernes. Også enkeltstående bønder må få mulighet til å organisere driften som aksjeselskap og ellers organisere virksomheten som hvilken som helst annen selvstendig næringsdrivende eller bedrift.

Markedsregulering er viktig for å kunne ha stabile og forutsigbare rammevilkår for leverandørene slik at det er mulig å gjøre langsiktige, fremtidsrettede og bærekraftige investeringer i landbruksnæringen. Markedsreguleringen skal gjennomgås slik at en sikrer like konkurranseforhold mellom aktørene og muliggjør en langsiktighet i næringen. Samtidig er det viktig at maktkonsentrasjonen i distribusjonskjedene og de store matvarekjedene gjennomgås slik at matvarehandelen i Norge ikke samles på få og store kapitalkrifter.

Venstre vil endre regelverket for samdrift slik at flere kan være med. Også samdrifter bør kunne få leie kvote, og kvotetakene bør heves.

Venstre vil:

- Gjennomgå jordbruksavtaleinstituttet med sikte på å endre, forenkle og demokratisere forhandlingene.
- Begrense den statlige boplikten og prisreguleringen for landbrukseiendommer.
- Gi kommunene mulighet til å fastsette egne grenser for boplikt innenfor et nasjonalt regelverk.
- Fjerne odels- og åsetesretten.
- Fjerne delingsforbudet i jordloven.
- Innføre friere omsetning av melkekvote.
- Innføre en ordning med oppstartskvoter i melkeproduksjon til redusert pris.
- Oppheve geografiske begrensninger i samdrifter og heve produksjonstaket både for samdrifter og enkeltbruk.
- Legge til rette for økt konkurranse innenfor matindustrien.
- Fjerne markedsreguleringen for produksjon av svin.

6.7.2 Lokal matproduksjon

Venstre vil stimulere norsk matkultur og produksjon av lokal mat og drikke. Dette er viktig for fremtidens landbruk, for reiselivsnæringen og ikke minst for å opprettholde levende bygdesamfunn i hele landet. Regelverket for produksjon, distribusjon og servering av mat og drikke er ofte en hemsko for at produsenter skal lykkes. Venstre vil øke satsingen på geografisk opprinnelsesmerking og ha en liberalisering av regelverket for foredling av mat på egen gård for å stimulere til større mangfold, under forutsetning av at helsemessig matvaretrygghet opprettholdes. Lokal produksjon og omsetning av alkoholholdige drikkevarer bør tillates.

Venstre vil:

- Styrke matprogrammet slik at flere produsenter kan hente inntekten direkte i markedet.
- Oppheve alle produksjonsreguleringer dersom foredlingen skjer på egen gård, men tilpasse regelverket slik at forbrukernes helse ivaretas.
- Tillate produsenter av alkoholholdige drikker å informere om produktene sine på egne internettssider, slik Vinmonopolet i dag har adgang til.

- Tillate salg og servering av alkohol til besøkende i produksjonslokaler eller lokaler i tilknytning til disse, også på søndager.

6.7.3 Bærekraftig matproduksjon

Jordvern er en forutsetning for fremtidig matproduksjon. Venstre vil derfor styrke jordvernet og sikre vern av produktiv matjord mot irreversible endringer.

For varig fruktbarhet i jorda, nok og rent vann, dyrevern, naturmangfold og lokal mattryygghet er økologisk landbruk et viktig alternativ. Venstre har som mål at 17 prosent av matproduksjonen og matforbruket skal være økologisk i 2020. Vi vil styrke tilbuddet og etterspørselet etter økologiske varer, blant annet gjennom at det offentlige etterspør miljøvennlige varer og varer som er tilvirket med høye etiske og sosiale standarder.

Bioteknologi gir store muligheter for å bedre matproduksjonen og for å utvikle nye næringer. Men bioteknologi reiser etiske dilemmaer og kan gi effekter i naturen som vi ikke kjenner rekkevidden av. Forskning rundt og utvikling av genmodifisert mat skal underlegges streng kontroll og regulering, og Venstre vil legge føre-varprinsippet til grunn for politikken på dette området.

Reindrift er en viktig samisk primærnæring som utnytter marginale naturressurser på fjell og vidde. Det er viktig at reindriftens arealer sikres for fremtiden. En bærekraftig reindriftsnæring har vi når reintallet er tilpasset beitegrunnlaget.

Venstre vil:

- Gi momsfritak for økologisk mat.
- Gi økt jordbruksfradrag for bønder som driver eller legger om til økologisk landbruksproduksjon.
- Forbedre tiltak til stimulering av drenering av landbruksjord.
- Ha strenge etiske retningslinjer for den bioteknologiske forskningen.
- Ha tydelige merkeordninger for mat som er genmodifisert ved bioteknologi.
- Sikre langsignt og forutsigbar drift av genbankene.
- Legge til rette for økt grovfôrbasert matproduksjon og vri støtteordningen mot grovfôr og beite.
- Tilpasse reinbestanden til beitegrunnlaget.

Se også [3.6 Landbruk og bioenergi](#) på side 25

6.7.4 WTO og støtteordninger

Venstre mener det er nødvendig med en snarlig ny WTO-avtale for å sikre en mer rettferdig regulering av handel og produksjon av matvarer. Norge må aktivt arbeide for å realisere en slik avtale. Selv uten en ny WTO-avtale, vil norsk landbruk tjene på å tilpasse seg andre former for støtte enn produksjonsstøtte og eksportstøtte for å slippe å måtte gjøre store endringer i ettertid. Etter en slik omlegging finnes det en rekke støtteordninger Norge kan beholde. Eksempler er støtte øremerket til kulturlandskap, distriktsbosetting, biologisk mangfold og økologisk drift.

Venstre vil:

- Arbeide aktivt for en ny WTO-avtale og om nødvendig gjøre norske innrømmelser knyttet til tollsatser for å få dette til.
- Avvikle alle norske eksportsubsidier.

Se også [18.6.1 Handel og næringsutvikling](#) på side 100

6.8 Fiskeri

Norge rår over store havområder med fiskeriressurser som gir et potensial for verdiskaping som er langt mer varig enn oljeinntektene. Med gode rammevilkår for bærekraftig utnyttelse kan sjømat- og fiskerinæringene sikre vekst og inntektsgrunnlag langs hele kysten.

Fiskeripolitikken skal sikre verdiskaping, bærekraft og attraktive, konkurransedyktige arbeidsplasser. Den etablerte kvotebalansen mellom fartøygruppene må opprettholdes. Ressursuttak skal fastsettes av offentlige myndigheter, med bærekraftig innhøsting som mål. Rekrutteringskvoter, også kalt deltakeradganger, skaper et sikrere kvotemessig driftsgrunnlag, og dermed større forutsigbarhet i driften.

All fiskeriaktivitet i norske farvann skal skje slik at den ikke bidrar til overbeskatning av fiskebestandene. I dag er ulovlig, urapportert og uregulert fiske et alvorlig problem i våre havområder. Kampen mot ulovlig fiske kan bare vinnes gjennom internasjonalt samarbeid.

Venstre vil:

- Sikre fiskeflåten mulighet for strukturering slik at ulike flåtegrupper opprettholder konkurransekraft og evne til nyinvesteringer.

- Utvide ordningen med rekrutteringskvoter for unge fiskere.
- Gjennomgå deltakerloven med sikte på forenkling og økt fleksibilitet.
- Oppdatere ráfiskloven for å sikre høyere ressurskvalitet og økt lønnsomhet, samtidig som hovedelementene i loven skal bestå.
- Øke fiskerfradraget.
- Styrke ordningen med næringstiltak i fiskeriene.
- Forenkle reglene for fiskerinæringen slik at fiskerne selv i større grad kan velge redskap, og slik at det blir økt fleksibilitet i valg av flåtegruppe.
- Vurdere industrikvoteordninger som kan skape størst mulig fleksibilitet.
- Restrukturere og forenkle leveringsplikten av fisk til lokale fiskerimottak.
- Kreve at alle sjøpattedyr- og fiskebestander i norske farvann skal høstes bærekraftig i tråd med vitenskapelige råd.
- Sikre at norske fiskeriprodukter og -bestander tilfredsstiller godkjente internasjonale sertifiseringer for bærekraftig forvaltning.
- Styrke Havforskningsinstituttet og trappe opp forsknings- og utviklingsinnsatsen (FoU) til havforskning og tilgrensende forskningsdisipliner for å styrke kunnskapsgrunnlaget for forvaltning av havressursene.
- Arbeide aktivt for et internasjonalt forbud mot utkast av fisk.
- Intensivere arbeidet med marine grunnkart for å oppnå en bedre forvaltning av norskekysten, og gjøre kartene offentlig tilgjengelige.
- Styrke kystvakten og kystvaktenes innsats for å avdekke og forhindre ulovlig fiske i norske havområder.
- Arbeide for at det blir etablert internasjonale tvisteløsningsordninger som kan avgjøre fiskerikonflikter mellom ulike kyststater for å hindre unødvendig nedfisking av viktige fiskebestander.
- Opprette petroleumsfri sone ut til minimum 25 kilometer fra grunnilinja.
- Fjerne gebyret på nødbeilesendere.

Se også [4.2 Naturvern til havs](#) på side 28

6.9 Havbruk

Venstre vil gjøre sjømatnæringen mer konkurransedyktig og allsidig gjennom nyskaping, produktutvikling og satsing på eksportfremmende tiltak. Oppdrettsnæringen har fortsatt et

stort vekstpotensial, men det er en forutsetning at videre vekst i næringen er bærekraftig. Venstre vil sette strenge miljøkrav ved tildeling av nye oppdrettskonsesjoner og lokalisering av disse, og intensivere forskningen på lukkede anlegg.

Det er behov for en restrukturering av norsk oppdrettsnæring, der miljø og lønnsomhet skal være førende for hvor fiskeoppdrett finner sted. Venstre vil forenkle regelverket for konsesjoner, slik at relokalisering og rotasjon av merder kan skje langt raskere enn i dag.

Venstre vil:

- Arbeide for å redusere handelshindringer for fisk og fiskeprodukter i en ny WTO-avtale.
- Jobbe for å gi norsk fiskeri- og sjømatnæring friere adgang til EU-markedet.
- Forenkle regelverket innenfor sjømatsektoren gjennom en innføring av Trøndelagsmodellen.
- Utarbeide et nytt konsesjonsregelverk for havbruksnæringen som legger til rette for bærekraftig vekst i næringen samtidig som hensyn til fiskevelferd, rømmingsbegrensning og miljø ivaretas.
- Vektlegge lønnsomhet og miljø ved utdeling av nye oppdrettskonsesjoner.
- Utarbeide nytt regelverk med innføring av areal-/produksjonsavgift til vertskommunen, som kompensasjon for arealbruk og lokale miljøulemper.
- Etablere en uavhengig kommisjon som skal gjennomgå rømmingshendelser for å hindre tilsvarende hendelser.
- Stille krav om at fangst av fôr til oppdrettsfisk ikke overbeskatter fiskebestander.
- Stille krav om at flest mulig nye konsesjoner skal være grønne konsesjoner.
- Sikre at eiere av eksisterende konsesjoner skal kunne bytte dem mot nye grønne konsesjoner med økt tillatt produksjon.
- Gradvis stramme inn kravene for å kvalifisere som «grønn konsesjon» etter hvert som det utvikles mer miljøvennlige løsninger i næringen, og sikre at kravene omfatter utslipp av næringssalter i tillegg til lakselus og rømming.

6.10 Maritime nærlinger

Norge er en av verdens ledende maritime nasjoner og det norske maritime miljøet er komplett i bredden av tjenester, produkter

og ekspertise. Kompetanse og samspill mellom sjøfolk, rederier, skipsbyggere, utstyrsprodusenter og tjenesteytere er næringens største fortrinn, med synergier mot nærliggende sektorer som fiskeri, IKT, finans og olje og gass. Et viktig grunnlag for å opprettholde og videreføre en sterk maritim sektor er at norske skip eies og drives fra Norge.

Venstre ser positivt på at bedrifter fra maritim sektor etablerer næringsekspansjoner i flere deler av landet. Dette vil på sikt kunne være et viktig bidrag til teknologiutvikling på mange ulike områder innenfor nærings- og samfunnslivet.

Som et resultat av at offshorenæringen er blitt mer internasjonal og i tillegg mer teknisk avansert skapes det nå etterspørsel etter mer fagutdannet arbeidskraft. Utdanningssektoren må fange opp denne utviklingen, etablere utdanningsplasser og utvikle innhold og kvalitet i opplæringen.

Venstre vil:

- Styrke forskningen på navigasjon, kommunikasjon og maritim sikkerhet spesielt rettet inn mot ferdsel i nordområdene.
- Styrke de maritime kunnskaps- og utdanningsmiljøene innenfor sektoren.

Se også [5.5 Luft- og sjøfart](#) på side 36

6.1 1 Reiseliv

Norge som destinasjon har flere ganger blitt kåret til verdens beste reisemål, noe som bekrefter at reiseliv er en næring også for fremtiden. Reiseliv er en av de viktigste nærliggende sektorer for internasjonal merkevarebygging av Norge. Dette forplikter, ikke bare for næringen selv, men også Norge.

Skal reiselivet kunne utvikle seg, må næringen gis større forutsigbarhet. Venstre mener at det trengs en tydeligere profesjonalisering av næringen. Det må iverksettes tiltak både innen produktutvikling, destinasjonsutvikling og markedsføring.

Destinasjonsselskapene har en viktig rolle når det gjelder å organisere og legge til rette for turistene og å drive turistinformasjon. Dette er fellesgoder som både turister og lokalbefolking nyter godt av. Venstre mener at dette i større grad bør finansieres over

offentlige budsjetter. Disse selskapene bruker i dag for mye tid på å samle inn penger og søke på tilskuddsordninger.

Venstre vil:

- Styrke Innovasjon Norges utenlandskontor innen internasjonal markedsføring.
- Skape et tydeligere samarbeid mellom destinasjonsselskap, reiselivslag og Innovasjon Norge nasjonalt om produkt- og destinasjonsutvikling, samt styrke NCE Tourism - Fjord Norway.
- Støtte opp om en infrastruktur som styrker tilgjengeligheten til våre største attraksjoner og aktiviteter, også ved bruk av kollektivtransport.
- Sørge for at reiselivet blir tatt med som høringspart i nasjonale utbyggingssaker der grunnlaget for reiselivet kan være truet.
- Oppheve utførselskvoten av fisk for turister dersom fisken er fanget i forbindelse med organisert turistfiske.
- Sikre at utenlandske og norske turbussoperatører har like konkurransevilkår.
- At flere av de fremste reisedestinasjonene i Norge får verdensarvstatus, som Lofoten og Svalbard.
- Gjennomføre nødvendige lovendringer som gjør for at kommunene kan innføre verdiskapingsbidrag gjennom turistskatt, såkalt kurtakst.

6.1 2 Mineralutvinning

Malm, mineraler, pukk, grus og naturstein er geologiske naturressurser på linje med olje, gass og vannressurser. Venstre prioriterer miljøvennlige løsninger for nærliggende utvinning, og mener det er behov for en strategi for mineralressurser i Norge som gir en bærekraftig ressursutnyttelse og samtidig stimulerer til slik utvikling.

Gruvedrift medfører ofte ulemper for berørte lokalsamfunn. Det er derfor nødvendig at berørte kommuner gis kompensasjon gjennom en ressursavgift. Det må også settes av nødvendige midler på fond som skal dekke opprydding dersom gruvedrift innstilles.

Venstre vil:

- Lage en nasjonal strategi for geologiske mineralressurser.
- Lage et regelverk som sikrer at mineralutvinning skjer på en bærekraftig måte.
- Lage et stimulerende skatteregime for mineralnæringen som samtidig sikrer at fellesskapets interesser ved utvinning ivaretas.

- Innføre en lokal ressursavgift.
- Kreve at gruveselskaper setter av nødvendige midler på et miljøfond for senere opprydding.
- Stille forpliktende krav om reduksjon av avfallsmengden fra gruver, og om at kun faglig tilfredsstillende deponiløsninger på land aksepteres.
- Stille strenge krav omrensing eller sikring mot avrenning for masser som legges som landdeponi, samtidig som mest mulig masse tilbakeføres i nedlagte gruver.

6.13 Vann som næring

Verdens behov for ferskvann er raskt økende, dels på grunn av befolkningsvekst og dels på grunn av økt levestandard i utviklingsland. Prognosør tyder på at det globale vannbehovet vil stige med 40 prosent de neste 20 årene. Vann representerer betydelige forretningsmuligheter for norsk vann- og prosessindustri.

Innenlands behov, verdensmarkedet og en satsing på miljøteknologi representerer til sammen en betydelig industriell mulighet for at Norge kan bygge seg opp når investeringene i olje- og gassvirksomheten flater ut. For å utløse en slik industriell satsing i Norge vil Venstre at den norske vannsektoren omorganiseres fra mange og små kommunale eiere til færre og større virksomheter med økt fokus på innovasjon og kompetanse.

Venstre vil:

- Legge til rette for flere innovasjonsprogram i vannsektoren.
- Bidra til en mer ressurseffektiv organisering av norsk vann-sektor.

7. Økonomi og marked

Venstres mål er å føre en bærekraftig økonomisk politikk som kombinerer frihet for den enkelte med en god inntektsfordeling, velferd og verdiskaping.

Skal vi lykkes med dette, må det legges til rette for økt verdiskaping, spredt privat eierskap og nødvendig fornying og omstilling i en mer miljøvennlig retning. Det viktigste formålet med skattesystemet er å bringe inntekter til stat og kommune for å løse offentlige oppgaver og finansiere gode velferdstilbud. I tillegg er skatt et viktig politisk virkemiddel for å styre atferd og utjevne inntekt.

Venstres mål er at det skal lønne seg å jobbe, sikre finansiering av viktige fellesgoder, og gjøre det lønnsomt å ta gode miljøvalg. For Venstre er det viktig å ha stabil finansiering av fellesskapets oppgaver, men det forplikter samtidig til ansvarlighet i finanspolitikken.

Venstre vil føre en politikk som belønner investering i næringsvirksomhet og arbeidsplasser. Internasjonale økonomiske kriser fører til nødvendig omstilling og effektivisering. Slik omstilling og effektivisering må også skje i Norge dersom vi skal holde oppe konkurransesonen i en stadig mer global økonomi.

7.1 Ansvarlig finanspolitikk

Skatter og avgifter er den viktigste inntektskilden i det offentlige Norge. Statens inntekter fra olje- og gassvirksomhet gir ytterligere rom for gode velferds- og fellesskapsløsninger.

Venstre mener at det er viktig med en ansvarlig og fornuftig bruk av norske oljepenger og vil derfor følge de retningslinjer for handlingsregelen som Stortinget har vedtatt. Dette er for det første viktig i et generasjonsperspektiv. Oljepengene skal først og fremst sikre pensjonsforpliktelsene for kommende generasjoner. For det andre er en nøktern finanspolitikk nødvendig for å dempe press i økonomien og for å holde et lavt pris- og rentenivå. For det tredje er en ansvarlig finanspolitikk viktig for konkurranseutsatt næringssliv. En for ekspansiv økonomisk politikk kan både føre til høy kronekurs og til at norsk arbeidskraft blir for dyr og lite konkurransedyktig i et globalt marked.

Innfasing av oljepengene må tilpasses konjunktursituasjonen. I nedgangstider kan det være fornuftig å bruke noe mer, mens det kan være motsatt i oppgangstider. Store konjunktursvingninger krever en annen politikk enn i mer normale tider.

Venstre vil:

- Følge handlingsregelen og prioritere bruken til utdanning, forskning, infrastruktur, miljø- og klimatiltak og vekstfremmende skatte- og avgiftskutt.

Se også [6.3 Eierskap](#) på side 39

Se også [18.6.1 Handel og næringsutvikling](#) på side 100

7.2 Stabiliserende pengepolitikk

En velfungerende markedsøkonomi forutsetter politiske rammebetegnelser som skaper rettferdige spilleregler og produktive incentiver, også for å fremme et mer miljøvennlig produksjons- og forbruksmønster.

Norges Bank må ha et bredt stabiliseringsmandat som sikrer lav inflasjon over tid, og som samtidig tar hensyn til mulige ubalanse i økonomien som følge av gjeldsoppbygging, særlig boliger. For å sikre tilliten til finansmarkedene, mener Venstre det må være størst mulig åpenhet om dem.

Venstre vil:

- At Norge internasjonalt må være en pådriver for åpenhet omkring og tiltak for å begrense skatteparadisenes rolle i finansmarkedene, og at norske selskaper der staten er en vesentlig eier skal ikke kunne operere via skatteparadiser.
- Endre Norges Banks pengepolitiske mandat på en slik måte at kontrollen med penge- og kreditteksten i samfunnet blir mer effektiv, og slik at Norges Bank settes i bedre stand til å sikre målet om finansiell og makroøkonomisk stabilitet.
- Gi Norges Bank et nytt virkemiddel i pengepolitikken gjennom å kunne justere bankenes kapitalkrav, for å ha flere effektive virkemidler til å bremse overdreven kredittekspansjon.

7.3 Skatter og avgifter

Skatter og avgifter bringer inntekter til stat og kommune for å løse offentlige oppgaver og finansiere gode velferdstilbud. Dette skal skje samtidig som man i minst mulig grad bremser verdiskaping. I tillegg er skatt et politisk virkemiddel for å påvirke atferd og utjenvne inntekt. Skatte- og avgiftssystemet skal belønne arbeid og stimulere til investering og eierskap i norske bedrifter og arbeidsplasser.

Venstre vil gi mest skattelette til dem som har de laveste inntektene. Den enkleste måten å gjøre dette på er å ha et fradrag i bunn av inntekten som kommer alle til gode, men som har størst effekt for dem med lave og moderate inntekter. Skattepolitikken må stimulere arbeidslinjen.

Formuesskatten er en betydelig belastning for næringsslivet. I tider med økonomisk uro er det viktig at bedrifter har bygget opp egenkapital, noe norske private eiere i dag blir straffet for gjennom formuesskatten. Nordmenn som vil investere og eie i Norge skal ikke ha dårligere vilkår enn utenlandske eller statlige eiere. Derfor vil Venstre at formuesskatten reduseres ved en gradvis økning av bunnfradraget og en lavere verdsettelse av aksjer. På sikt bør hele formuesskatten fjernes.

Arveavgiften rammer ofte urettferdig, spesielt ved arv av familielieeiendommer og ved generasjonsskifte i bedrifter. Med dagens arveavgiftssatser har mange ikke råd til å overta en eiendom eller en bedrift som har vært i familiens eie i generasjoner.

Venstre vil ha et enklere avgiftssystem der man avgiftsbelegger det man vil ha mindre av og belønner det man vil ha mer av. Gebyrer for offentlige tjenester må ikke være fordekte, generelle avgifter, men kun gå til å dekke kostnaden for tjenesten.

Venstre vil:

- Redusere skatt på arbeid ved å øke fribeløpet (frikortgrensen), øke minstefradraget, legge om personfradraget og heve innslagspunktet i topeskatten trinn 1.
- Redusere og på sikt fjerne formuesskatten.
- Gjeninnføre aksjerabatt ved formuesberegning, slik at private eiere stimuleres til å investere i bedrifter.
- Øke beløpsgrensene for skattefordel ved kjøp av aksjer i egen bedrift.
- Fjerne arveavgiften.
- Øke grensen for momsplikt ved innførsel av varer til Norge til 500 kroner.
- Stimulere til økt sparing gjennom å heve skattefradraget for sparing i individuelle pensjonsspareordninger til 40 000 kroner årlig og heve både prosentsats og årlige og samlede beløpsgrenser i BSU-ordningen.

7.4 Fra rød til grønn skatt

Det viktigste generelle miljøvirkemiddelet Venstre vil ta i bruk, er overgang fra skatt på arbeid til skatt på forbruk og miljøskadelig atferd. Med Venstres skattepolitikk blir det mer lønnsomt å arbeide og investere i norske bedrifter og arbeidsplasser og mindre lønnsomt med forbruk og forurensing. Venstres skattepolitikk er derfor bra for både miljøet og næringslivet.

Venstre vil:

- Innføre et gjennomgående avgiftssystem på all forurensing og alle miljøgiftige kjemikalier.
- Innføre flere miljødifferensierte satser i skatte- og avgiftspolitikken.
- Avvikle subsidieordninger som har naturskadelige effekter og bidrar til å redusere Norges muligheter til å nå nasjonale miljømål og internasjonale forpliktelser.

- Endre og forenkle momssystemet ved å gi momsfritak for frukt, grønt og økologisk mat og samtidig likestille momssatsen på øvrig mat med andre varer og tjenester.

7.5 Forbrukerpolutikk

Tilgang til riktig og fullstendig informasjon er vesentlig for den enkelte innbygger og for et velfungerende marked. Staten har en viktig rolle i å sikre forbrukerrettigheter og åpenhet om varer og tjenester. Det offentlige er vår største tjenesteleverandør, og borgernes rettigheter som forbrukere skal også gjelde i forholdet til stat og kommune. Hovedregelen må være åpenhet om kvalitet og ressursbruk innen offentlig tjenesteproduksjon. Informasjon om dette skal være åpent tilgjengelig.

Venstre vil sikre en fungerende konkurranse i dagligvarehandelen, der ingen gis mulighet til å misbruke dominerende markedsposisjoner i noe ledd av verdikjeden. Det skal være mulig å sammenligne kjeder og varegrupper. Venstre vil legge til rette for etablering av flere merkeordninger til ulike formål, og for mer tilgjengelig produktinformasjon.

Kjøp av bolig er for de fleste den største investeringen man gjør. Venstre vil styrke boligkjøperes vern mot ukjente feil og mangler i boliger.

Venstre vil:

- Gjøre alle offentlige grunnlagsdata som ikke er personsensitive, åpne og tilgjengelige for borgere og tjenestutviklere.
- Gjøre all informasjon om ingredienser og næringsinnhold i dagligvarehandelen offentlig og elektronisk tilgjengelig.
- Innføre en standardisert merkeordning for matvarer slik at forbrukere kan få mulighet til å velge ut fra dyrevelferd, bærekraftighet eller andre etiske forbrukervalg.
- Regulere kjemikalier og tilsetningsstoffer etter føre-var-prinsippet, og intensivere forskningen på slike.
- Forby en rekke hormonforstyrrende stoffer i produkter, som ftalater og flere typer parabener.
- Innføre ti års reklamasjonsfrist ved nyboligsalg og kreve obligatorisk tilstandsrapport ved salg av bolig.
- Innføre servicehefte for boligen bygget på eiendomsregisteret.

Se også 4. Miljø på side 27

Se også 11. Bolig og eiendom på side 65

Se også 13.7 Digitalisering av det offentlige på side 76

8. Helse

Venstre arbeider for et helsevesen som setter pasienten i sentrum og som leverer helsetjenester av høy faglig kvalitet.

Alle skal være trygg på at de får et godt helsetilbud uavhengig av bosted og betalingsevne. Venstre vil ha et helsevesen som gjør prioriteringer på en åpen, kunnskapsbasert og forutsigbar måte, og som tar i bruk teknologi for å kunne tilby stadig bedre og tryggere pasientbehandling.

Venstre vil ha gode, offentlig finansierte helsetjenester. God kvalitet på tjenestene er viktigere enn hvem som utfører dem. Venstre vil arbeide for at offentlige, ideelle og private helsetjenestemiljøer skal utfylle hverandre. Det viktigste er at vi har et offentlig helsetilbud med så god kvalitet og så god ressurstilgang at det ikke oppstår et klassekille i helsevesenet.

Det har egenverdi å kunne ta sine egne valg knyttet til helse og livsstil. Venstre vil styrke pasient- og brukermedvirkningen. Fritt sykehusvalg, brukerstyrt personlig assistanse og velferdsteknologi er eksempler på tilbud og ordninger som kan bidra til økt frihet, medbestemmelse og verdighet for den enkelte.

8.1 Pasienten i sentrum

Venstre vil ha et mer brukervennlig helsevesen. Pasienten skal ikke bli sykeliggjort av systemet. Venstre vil påse at helse- og omsorgsinstitusjoner overholder sentrale pasient- og brukerrettigheter som ventetidsgaranti, universell utforming, responstid og fritt sykehusvalg.

Dagens IKT-systemer i helsevesenet er bygget rundt virksomheten og setter ikke pasienten i fokus. Venstre vil ta i bruk teknologiske løsninger for å gjøre pasienthverdagen mer brukervennlig og interaktiv, og samtidig styrke pasientsikkerheten og personvernet. Dette vil også være mer effektivt og ressursbesparende for helsevesenet.

Det kreves offensivt arbeid for å få ned køene for offentlig helsehjelp i Norge. Venstre vil redusere ventetider av medisinske og sosiale grunner, men også fordi det kan være økonomisk lønnsomt ettersom mange som står i kø er sykmeldte. Bruk av private tjenester er en viktig avlastning, kjøp av tjenester i utlandet er en annen mulighet. Mer bruk av begge alternativer vil redusere helsekøene og behovet for helseforsikring.

Pasienter som venter på en operasjon eller behandling fra det offentlige, skal i dag kunne få gjennomført behandlingen ved hjelp av private tilbydere etter en viss tid, betalt av det offentlige. Venstre mener denne rettigheten må styrkes gjennom å innføre tidsfrister i tillegg til reelle sykdomsspesifikke garantier som alle pasienter informeres om.

Venstre vil:

- Innføre IKT-løsninger i helsesektoren for å sikre større pasientsikkerhet.
- Styrke pasientrettighetslovens bestemmelser om å dekke pasienters utgifter til private eller utenlandske sykehus, og innføre sykdomsspesifikke tidsgarantier.
- Utarbeide kreftformsspesifikke garantier for maksimumsgrenser for ventetid.
- Kutta ventetiden ved sykehusene gjennom blant annet kveldsåpne poliklinikker og ved å gi spesialister anledning til å drive kveldspraksis på sykehus.
- Gi Helsedirektoratet større ansvar for faglig oppdatering av leger, både ved sykehusene og i allmennpraksis.
- Styrke forskning ved helseforetakene for å bringe erfaringene fra klinisk praksis tilbake til grunnforskningen slik at kvaliteten i helsetjenesten øker.
- Lovfeste retten til brukerstyrt personlig assistent (BPA).
- Styrke tolketjenester i helsevesenet.
- Gi kommuner og sykehus større fleksibilitet i å bruke alternative turnusordninger, som nordsjøturnuser.

8.2 Kommunehelsetjenesten

Venstre vil flytte ansvaret for offentlige tjenester så nært borgerne som mulig. Vi er enige i samhandlingsreformens intensjoner: Å styrke primærhelsetjenesten og gi et bredere og bedre helsetilbud i borgernes nærmiljø. Mer ressurser og økt kompetanse i primærhelsetjenesten vil redusere etterspørselen etter spesialisthelse-tjenester og i mange tilfeller gi et kvalitativt bedre tilbud. Venstre mener større og stertere kommuner er en forutsetning for at de skal kunne ta på seg større oppgaver innen helsesektoren.

En styrking av primærhelsetjenesten og bedre samhandling mellom sykehus, sykehjem og kommunehelsetjenesten vil kunne gi færre re-innleggelsjer i sykehus, bedre rehabilitering og økt verdighet. Syke eldre skal slippe å bli sendt frem og tilbake mellom sykehus og sykehjem. Dette krever en faglig forsterking av sykehjem og hjemmetjeneste. Tydelig medisinsk faglig ledelse i kommunen er nødvendig for å utvikle gode allmennlejetjenester, sykehjemstjenester og faglig forsvarlige tjenester til syke hjemmeboende.

Gode helsetjenestetilbud forutsetter at kommunene har kjennskap til egne utfordringer og ressurser og kompetanse til å drifté og kvalitetssikre egne tjenester. Det forutsetter samsvar mellom oppgaver som pålegges kommunene og finansieringen som følger med.

Venstre vil:

- Innføre en kommunereform der færre, større og stertere kommuner overtar flere oppgaver innenfor helse- og velferdsmrådet.
- Flytte flere spesialisthelsetjenester nærmere borgerne ved å

- etablere flere lokalmedisinske sentra.
- Styrke mulighetene for praksisnær kompetanseutvikling i kommunehelsetjenesten for å sikre god og stabil kvalitet på tjenestetilbudet.
- Øke spesialiseringen av helsepersonell i primærhelsetjenesten for å heve kvaliteten på tilbuddet.
- Gi fastlegene et bredere ansvar for å følge pasienten, også ved utskrivning fra sykehus tilbake til kommunen, og om nødvendig opprette flere fastlegehjemler.
- Etablere rekrutteringsstillinger for å møte rekrutteringsutfordringen til fastlegeyrket, der nyuttannede leger kan prøve fastlegeyrket i en fastlønnnet stilling.
- Tydeliggjøre kommuneoverlegens rolle som medisinsk faglig leder for kommunens helsetjenester.
- Gi investeringsstøtte til etablering av lokalmedisinske sentra der det er nødvendig for å fullfinansiere samhandlingsreformen, og følge opp reformens forebyggende strategier med statlige tilskudd.
- Stimulere til at det etableres frisklivssentraler i enda flere norske kommuner.
- Øke kunnskap og kompetanse om palliative tilbud for spedbarn, barn og ungdom.
- Gi frivillige organisasjoner som driver faglig gode rehabiliteringstilbud større forutsigbarhet når det gjelder drift og avtaler.
- Foreta en gjennomgang av dagens beregningsmodeller for sykehjemsplasser.
- Endre finansieringsordningen for fysioterapitjenesten for å gi bedre tilgjengelighet for pasientene.
- Legge til rette for at leger i kommunehelsetjenesten kan delta i vaktordning utover 65 år.
- Åpne for at pleiepenger kan ytes også under 50 %.

Se også [13.4 Kommunestruktur](#) på side 75

8.3 Sykehus

Venstre mener to hensyn må ivaretas i sykehusstrukturen: kort tid og avstand til behandling ved akutte skadetilfeller, og høy kvalitet på behandlingen ved planlagte operasjoner. Befolkningsisasjon og sykdomsspekter er i rask endring. Dette påvirker etterspørsmålet etter helse- og omsorgstjenester og krever endringsvilje og fleksibilitet. Sykehusstruktur og behandlingstilbud må derfor vurderes fortløpende.

Lokalsykehusene har en viktig rolle i helsetilbuddet og skal sikre god beredskap over hele landet. For redelighet og forutsigbarhet mener Venstre det er viktig å definere hva et lokalsykehus skal være. Venstre vil ha økt spesialisering av sykehusene. Det bør legges til rette for at lokalsykehusene kan avlaste universitets-sykehusene ved at enkelte spesialiserte oppgaver legges ut til ulike lokalsykehus. Det er også store kvalitative gevinstar å hente på å samordne flere spesialiserte tilbud med våre naboland.

Venstre ser at det er svakheter knyttet til dagens system med ansvarsfordeling og byråkratisering. Vi ønsker en åpen og tydelig styring av omstillingss prosesser der politisk ansvar blir synliggjort. Dagens finansieringssystem for sykehusene sikrer ikke kvalitet for pasienten og stimulerer ikke tilstrekkelig til samhandling mellom sykehus og primærhelsetjeneste. En omfordeling av ressurser mellom primær- og spesialisthelsetjenesten skal gjennomføres uten at det går ut over tjenestekvalitet og pasientsikkerhet.

Venstre vil:

- At et lokalsykehus minimum skal ha følgende funksjoner: Akuttberedskap innen indremedisin, generell kirurgi og enklere ortopedi, fødetjenester samt anestesi tilstrekkelig for kirurgi, akutt indremedisin og fødselshjelp, og i tillegg røntgen og laboratorietjenester som minimum dekker behovet for akuttbehandling.
- At Stortinget skal vedta en rullende nasjonal helseplan som definerer og konkretiserer sykehusstrukturen, behandlingstilbuddet og de overordnede prioriteringene i helsevesenet.
- Flytte mer makt og flere avgjørelser fra de regionale helseforetakene ned til det enkelte sykehus.
- Sikre at høyspesialisert medisin utøves på sykehusavdelinger med tilstrekkelig pasientgrunnlag til å sikre nødvendig kompetanse og utøvelse.
- Satse på rekruttering av kvalifisert helsepersonell og sikring av rett kompetanse på rett sted innen spesialisthelsetjenesten.
- Øke satsingen på utdanning i ledelse på alle nivåer av helsevesenet.
- Åpne for fleksible turnusordninger for helsepersonell.
- Øke andelen av rammefinansiering til helseforetakene, for å gi foretakene et mer helhetlig ansvar og bedre incentiver til å behandle pasienter med sammensatte lidelser.
- Iverksette en gradvis omfordeling av ressurser og kompetanse fra spesialisthelsetjenesten til primærhelsetjenesten.

- Gjennom avtaleverk og praksis tydeliggjøre ansvaret for kunnskapsformidling og samhandling som Samhandlingsreformen og nytt lovverk pålegger spesialisthelsetjenesten.
- Sikre dekning av ambulansehelikopter over hele landet.
- Avvise offentlig finansiering av tidlig ultralyd i uke 11-13 til alle gravide, så lenge det er lite dokumentasjon for en helsemessig gevinst.

8.4 Mindre byråkrati

Venstre vil redusere byråkratiseringen av helsevesenet. En bedre samordning mellom de regionale helseforetakene, og mellom foretakene, direktorat og departement, vil gi store besparelser og mindre byråkrati. Helsepersonell bør først og fremst behandle pasienter. Det bør være en langsiktig målsetting at logistiske, praktiske og administrative oppgaver som ikke er en nødvendig del av pasientarbeidet, ivaretas av andre enn helsepersonell.

For å yte bedre service, gi mer tilpasset behandling og legge til rette for bedre pasientflyt, må det innføres nasjonale standarder for et IKT-system som understøtter helsetjenesten både i pasientbehandlingen og samhandlingen.

Venstre vil:

- Sette som mål at andelen byråkrater i helseforetakene kan reduseres i løpet av perioden.
- Gå gjennom antall resultatmål, lover, forskrifter og regelverk med mål om å redusere unødig byråkrati i spesialisthelsetjenesten og i kommunale helse- og omsorgstjenester.
- Forbedre organiseringen av og mellom helseforetakene gjennom klarere retningslinjer og rollefordeling.
- Videreføre arbeidet med nasjonale standarder for IKT-systemer tilpasset sykehusene og som også kommuniserer med primærhelsetjenesten, og sikre at helsefaglig kompetanse blir vektlagt i utviklingen av systemene.

Se også [13.6 Forenkling og fornying på side 76](#)

Se også [13.7 Digitalisering av det offentlige på side 76](#)

8.5 Habilitering og rehabilitering

Det er et kommunalt ansvar å legge til rette for at pasienter som er utskrevet fra sykehus, eller som på annen måte trenger opptrenings, får et rehabiliteringsopplegg som kan bidra til god funksjonsdyktighet. Dette er blant annet en forutsetning for at mange

eldre mennesker kan fortsette å bo hjemme. Venstre vil fjerne unødvendige krav til jevnlig fornyet legeattest for kronikere for å få medisinsk utstyr og tekniske hjelpeemidler med mindre pasientens situasjon endrer seg. Dette skal ikke gjelde vanedannende medisiner.

Hverdagsrehabilitering og hjemmebasert rehabilitering, der brukeren bor hjemme og får behandling i kjente omgivelser, må bygges ut i kommunehelsetjenesten. Spesialrehabilitering som krever erfaring og kompetanse innen spesielle skade- og diagnoseområder må fortsatt finnes i rehabiliteringsavdelinger på sykehusene.

Venstre vil:

- Ha en forpliktende opptrappingsplan for rehabilitering og habilitering.
- Gjennomgå dagens refusjonsordninger for fysioterapibehandlingen for å sikre et rettferdig system, kortere ventetid og lik betaling.
- Ta i bruk undervisningsteknologi som gjør at sykehusenes fagmiljø kan gi opplæring og veiledning til helsepersonellet i kommunene.
- Særlig sikre behandling og habilitering for barn med medfødte diagnoser.
- Fjerne den øvre aldersgrensen på 26 år for hjelpeemidler til fysisk aktivitet.

8.6 Velferdsteknologi

Velferdsteknologi er tekniske hjelpeemidler som styrker den enkeltes evne til å klare seg i hverdagen til tross for sykdom eller nedsatt funksjon. Det finnes et stort potensial for nye løsninger som kan møte fremtidens omsorgsbehov. En teknologireform vil kreve store investeringer i utstyr og etter- og videreutdanning, men vil gi høyere behandlings- og livskvalitet og reduserte driftskostnader på sikt.

Venstre mener at digitale løsninger kan bidra til bedre velferd, blant annet ved å lette kronikernes hverdag. Vi ønsker å gi pasienter mulighet til å velge digitale løsninger når det gjelder hjemmepleie, rehabilitering og kontakt med helsevesenet. For mange pasienter er det fullt mulig å erstatte fysisk fremmøte hos lege eller sykehus med bruk av teknologi, for eksempel ved å ta i bruk hjemmemonitorering slik at pasientenes helsetilstand overvåkes hjemmefra.

Vi har få bedrifter i Norge som utvikler velferdsteknologi, og disse finnes hovedsakelig i IKT-sektoren. Samtidig er innkjøpene små og oppdelte, og hver kommune har ansvar for sitt eget omsorgstilbud. Det må settes av midler til utviklingsprosjekter og legges til rette for informasjonsutvikling mellom kommuner, bedrifter og universitets- og forskningsmiljøer.

Venstre vil:

- Stimulere til utvikling av brukervennlig velferdsteknologi i alle deler av samfunnet.
- Gjennomføre en digitaliseringsreform i det offentlige velferdsystemet.
- Gi utvalgte kronikergrupper, i første omgang diabetikere, hjertepasienter og pasienter som lider av kronisk obstruktiv lungesykdom, mulighet til å kunne velge telemedisinske behandlingsformer fra 2016.
- At minst 25 prosent av kroniske pasienter med for eksempel diabetes og hjerteproblemer kan motta behandling og ha kontakt med helsevesenet via telemedisinske løsninger.
- Utdanne helsepersonell til å yte pleie og omsorg, også ved hjelp av omsorgsteknologi, på en nærværende og etisk forsvarlig måte.
- Ta i bruk flere digitale hjelpemidler i hjemmebasert omsorg.
- Innføre mer vektning av telemedisinske behandlingsformer i de økonomiske tildelingene til helseforetakene.
- Bygge ut telemedisinske avdelinger på alle sykehusene, og med det heve kvaliteten på det desentraliserte helsetilbuddet.
- Inkludere utgifter til maskinell medisindosering (multidose) i egenandelsordningen.
- Etablere et Nasjonalt velferdsteknologisk senter.
- Innføre krav om forhåndsgodkjennung ved bruk av helseteknologi som GPS for demente.

Se også [12.1 Personvern](#) på side 69

8.7 Psykisk helse

Venstre vil gi mennesker med lettere og tyngre psykiske lidelser et bedre behandlingstilbud. Psykisk syke har krav på gode tjenester som samtidig gjør det mulig at man i størst mulig grad kan fungere i sitt eget nærmiljø. Videre satsing på distriktspsykiatriske sentre (DPS) er vesentlig for at dette skal skje.

Forebygging, behandling og rehabilitering bør i hovedsak skje på kommunalt nivå og på de distriktspsykiatriske sentrene. Poliklinikker og ambulante team som jobber sammen med kommunene vil sikre flere at flere får behandlingstilbud i sitt nærmiljø. Målet er å legge til rette for et lavterskelttilbud i kommunene, slik at det er mulig å få psykisk helsehjelp uten henvisning fra fastlege. Fastlegen og den kommunale psykiske helsetjenesten må samarbeide tett med helseforetakene.

For Venstre er det grunnleggende at psykisk syke menneskers rettsikkerhet ivaretas. Vi er bekymret for den omfattende bruken av tvang i psykisk helsevern, og frykter at behovet for sikkerhet fører til at psykisk syke menneskers rett til privatliv og krav på rettsikkerhet må vike. Endringene som ble vedtatt i loven om psykisk helsevern etter hendelsen 22. juli 2011 går i feil retning når det gjelder tvangsbruk og sikkerhetstiltak. Lovbestemmelserne gir svært vide fullmakter til den faglig ansvarlige i psykisk helsevern, og hjemlene for frihetsberøvelse er svært skjønnsmessige.

Venstre vil:

- Lage en opptrappingsplan for psykisk helse, med særskilt fokus på barn og unge.
- Gi psykologer rett til å sykemelde pasienter de har i behandling.
- Opprette et lavterskel psykologtilbud med statlig tilskudd i kommunehelsetjenesten, hvor det skal være mulig å få behandling uten henvisning.
- Gi pasienter med kombinerte rus- og psykiske problemer integrert behandling for begge lidelser.
- Gjøre forsøk med å overføre distriktspsykiatriske sentre (DPS) til kommunalt nivå i enkelte større kommuner.
- Opprette flere brukerstyrt plasser knyttet til DPS slik at innleggelses kan skje tidlig, før det blir behov for tvangsbruk.
- Gjennomgå lov om psykisk helsevern med sikte på mindre tvangsbruk og klarere regler om enkeltvedtak, overprøving, registrering og klage.
- Utvide bruken av alternativer til politittransport ved tvangsinleggelsjer.
- Tydeliggjøre lovbestemmelser slik at det kommer klart frem hvilke pasienter som kan bli underlagt et strengere sikkerhetsregime, og kreve at innleggelse på enheter med særlig høyt sikkerhetsnivå avgjøres av domstolene.
- Styrke forskningsinnsatsen i psykisk helse, slik at pasientene får behandling som har god forskningsmessig dokumentasjon.

- Øke satsing på informasjon om psykisk sykdom til befolkningen, og slik gjøre det lettere for psykisk syke og deres pårørende å søke hjelp før sykdommen utvikler seg så mye at tvang kan bli nødvendig.
- Vurdere å la privatpraktiserende psykologer med driftsavtaler overføres fra helseforetakene til kommunehelsetjenesten og vil kunne bidra i dette tilbuddet.

8.8 Rusomsorg

Venstre vil styrke all rusbehandling, inkludert rehabilitering og tilbud til pårørende. Norge ligger helt i toppen blant europeiske land når det gjelder overdosedødsfall. Vi trenger derfor nye grep i rusomsorgen, og en faglig sterk politikk på forebygging, behandling, skaderedusjon og ettervern.

Mange mennesker klarer ikke å takle hverdagen uten å ruse seg, og mange med rusproblem har psykiske og somatiske lidelser. Rusomsorg må også fokusere på årsakene til at den enkelte blir rusavhengig. Rusomsorgen må omfatte gode helsetjenester, en sosialfaglig og en psykologisk tilnærming. Alkohol er fortsatt det rusmiddelet som er opphav til flest problemer som for tidlig død, sykdom, vold, kriminalitet og store utgifter for helsevesenet, og Venstre vil opprettholde et høyt nivå på alkoholavgifter. Venstres utgangspunkt er at avhengighet må anerkjennes som en sykdom og møtes med sosialfaglige virkemidler og behandling fremfor straff.

Legemiddelassistert rusbehandling (LAR) må være et tilbud til alle som kan ha nytte av det etter en medisinsk vurdering. LAR er underfinansiert og må tilføres mer ressurser. Venstre vil at flere skal få tilbud om deltakelse i LAR, og vil også åpne for å ta i bruk nye behandlingsmetoder. Samtidig må ikke LAR bli en sovepute som hindrer satsing på annen rusbehandling. Venstre mener at det bør etableres mottaks- og oppfølgingssentre i de største byene i Norge. Videre må vi sikre fleksibilitet og mulighet for langvarige behandlingstilbud, gjerne som kombinasjon av poliklinikk og døgninstitusjon.

Venstre vil:

- Sikre at ruspasienter får time til poliklinisk eller annen behandling innen 24 timer etter avrusning, og etablere flere akutt-avrusningsplasser.
- Etablere flere behandlingsplasser og bedre ettervernstilbud for rusavhengige.

- Legge til rette for lavterskelttilbud for ungdom med rusavhengighet eller rusproblemer kombinert med psykiske og sosiale vansker.
- Endre norsk narkotikalovgivning etter modell fra reformene i Portugal, der justispolitiske virkemidler benyttes mot selgere, ikke brukere, og der misbruk møtes med tilbud om behandling.
- Styrke Narkotikaprogrammet med domstolskontroll slik at flere rusavhengige kan få behandling i stedet for fengsel når de begår kriminelle handlinger.
- Styrke rehabiliteringselementet i LAR, blant annet gjennom bedre og mer forpliktende samhandling mellom kommunehelsetjenesten, spesialisthelsetjenesten og NAV.
- Bygge ut og prioritere behandlingsplasser og behandlingstiltak for gravide rusmisbrukere, og sikre tilbud om LAR-behandling der det er faglig forsvarlig.
- Opprette finansieringsordninger som stimulerer kommunene til å sikre at rusavhengige får tilstrekkelig bolig- og rehabiliteringstilbud utenfor rusmiljøer.
- Legge til rette for at storbyene kan gi ruspasienter et lavterskelttilbud med medikamentell behandling (tilsvarende subutex, subuxone eller lignende) etter modell fra LASSO-prosjektet i Oslo.
- Styrke behandlingstilbuddet for alkoholavhengige.
- Tillate kommuner å ha sprøyterom eller brukerrrom, samt endre forskriftene slik at også andre metoder enn injisering og andre stoffer enn heroin tillates her.
- Innføre heroinassistert behandling som et tilbud til rusavhengige som etter helhetlig medisinsk vurdering hos kvalifisert behandler anses å ha nytte av det.
- Erstatte rigide, kriteriebaserte systemer for tildeling av ulike former for medikamentell rusbehandling med en mer fleksibel og helhetlig medisinsk vurdering hos kvalifisert behandler.
- Opprette flere brukerstyrte plasser knyttet til ulike behandlingsalternativer, slik at pasienten får behandling når motivasjonen foreligger.

8.9 Tannhelse

Pasienter med svak økonomi må gis rett til en forsvarlig tannbehandling. Usatte grupper må få fullfinansiert sine tannhelseutgifter gjennom offentlige støtteordninger, og grupper med særlige behov må inkluderes i trygdesystemet.

Mange som har behov for nødvendige inngrep kommer i dag inn under en refusjonsordning for en pasientgruppe. Venstre vil på sikt utvide den offentlig finansierte tannhelsebehandlingen for alle, slik at flere får dekket deler av utgifter til større inngrep. Dette skal også medføre en forenkling av refusjonssystemet.

Venstre vil:

- Utvide tannhelseordningen med offentlig fullfinansiering til utsatte grupper, slik at blant annet rusavhengige, kronikere og pasienter med manglende evne til egenomsorg får gratis behandling
- Delfinansiere nødvendige tannlegekostnader ved å innføre en høykostnadsbeskyttelse der det offentlige dekker en andel av kostnader over 10.000 kroner.
- Integrere tannleger som del av helsesektorens samhandling, og gi tannleger rett til å skrive henvisning til spesialhelsetjenesten i akutte eller alvorlige tilfeller.

8.10 Folkehelse

Forebyggende helsearbeid er viktig for å utjevne sosiale helseforskjeller i Norge. Ansvaret for helsefremmende og forebyggende arbeid er lagt til kommunene. Staten kan påvirke gjennom lovgiving, skatte- og avgiftspolitikken, holdningskampanjer, styrking av den helsefaglige forskningen og finansiering av lavterskelttilbud i primærhelsetjenesten.

Venstre mener at helsestasjonene er den delen av helsetjenesten som er best egnet til å jobbe med forebygging for barn og unge. Forebygging er viktig i alle livets faser. Helsestasjonene har en unik mulighet til å kunne gripe inn tidlig og forhindre negativ utvikling i kosthold, mosjon eller psykososiale forhold. Venstre vil styrke graviske kvinners tilgang til jordmortjenester tidlig i svangerskapet og i barseltiden, og forbedre oppfølgingen i hjemmet av nyfødte og deres foreldre slik at ammeproblemer og barselsdepresjon kan forebygges.

Mye av det helsefremmende arbeidet gjøres i dag av frivillige og ideelle organisasjoner. For barn og unge spiller fritids- og idrettsorganisasjoner en viktig rolle med tanke på forebygging og etablering av gode helsevaner.

Venstre vil:

- Gjennomføre en nasjonal opptrapping for helsestasjonene over fire år.

- Styrke skolehelsetjenesten og studentsamskipnadenes helse-tilbud.
- Bruke avgiftspolitikk for å stimulere til et sunnere kosthold, blant annet ved å fjerne moms på frukt og grønt.
- Bedre rammevilkårene for frivillige organisasjoner og sosiale entreprenører som tilbyr helse- og velferdstjenester eller som organiserer folkehelsefremmende aktiviteter.

8.11 Helse og etikk

Venstre mener at spørsmål om liv og død berører noe av det innerste i menneskene. Derfor er det den enkelte borger som i stor grad selv må velge sin retning, så lenge det ikke går på bekostning av andres liv og velferd. Et mangfoldig samfunn må derfor gi den enkelte størst mulig frihet innenfor en ramme fastsatt av samfunnet.

Raskt voksende kunnskap og muligheter stiller samfunnet overfor nye og vanskelige etiske valg. Bioteknologi er blitt et område hvor sterke kapitalkrefter har store interesser, og der møtet mellom fremtidsoptimisme og føre-var-tenkning skaper store utfordringer.

Medisinsk forskning og fremskritt gir oss stadig nye behandlingsmuligheter. Pasientorganisasjoner og berørte enkeltmennesker har store forventninger til medisinske fremskritt i behandlingen av alvorlige sykdommer, for eksempel gjennom stamcelleforskning. Samtidig skal vi være på vakt mot tendenser til å skape det perfekte menneskeliv. Alle mennesker er likeverdige, uansett genetisk utrustning.

Venstre vil:

- Legge til grunn føre-var-prinsippet i spørsmål der konsekvensene for liv og helse av teknologiske fremskritt ennå ikke er tilstrekkelig kjent.

8.11.1 Abort

Respekt for menneskelivet og retten til å bestemme over egen kropp er viktige liberale prinsipper. Rett til selvbestemt abort er derfor viktig for Venstre.

Abortnemndenes praktisering av regelverket for senaborter har endret seg. Det er behov for klarere retningslinjer og en mer enhetlig praksis, spesielt ved abortsøknader etter 18 ukers svangerskap.

Det bør bli tydeligere kontroll med arbeidet i abortnemndene og i den sentrale klagenemnda, for å sikre den abortsøkendes retts-sikkerhet og for at nemndene skal ta inn over seg de vanskelige avveiningene som ligger i abortloven.

Venstre vil:

- Gjennomgå abortnemndenes praksis for å sikre lik behandling.
- Fjerne kravet om personlig oppmøte i abortnemndene.
- At helsepersonell må kunne reservere seg mot å utføre abort dersom det bryter med deres personlige overbevisning.
- Kreve at fastleger henviser videre ved spørsmål om abort.
- Prioritere forebyggende arbeid som kan bidra til å få redusert antall uønskede svangerskap.

8.1 1.2 Donasjon og befrukting

Å kjenne sitt opphav er en grunnleggende rettighet. Ved donasjon av sæd må barnet fra et gitt tidspunkt ha mulighet til å kunne få informasjon om sitt biologiske opphav. Anonym sæddonasjon må derfor ikke være tillatt. Venstre vil tillate eggdonasjon etter samme retningslinjer som ved sæddonasjon.

Venstre vil arbeide for et internasjonal forbud mot kjøp og salg av surrogatitjenester. Barn som er født ved hjelp av surrogati i utlandet og som etter fødsel overlates til norske omsorgspersoner, skal anses som barn av norske foreldre og sikres rettigheter i samsvar med dette. Forholdet mellom surrogatbarn og dets omsorgspersoner må gis et juridisk vern uavhengig av biologisk tilknytning.

Venstre vil:

- Åpne opp for eggdonasjon.
- Veda et rammeverk for bruk av surrogatmødre i utlandet for å sikre barns rettigheter.
- Åpne for assistert befrukting for enslige.

9. Velferd

Velferdssamfunnet er mer enn velferdsstaten. Offentlige velferds-tjenester kan aldri erstatte nærhet og omsorg i frivillige fellesskap, familie og nærmiljø.

Samspillet mellom stat, kommuner, frivillige felleskap og den enkeltes personlige ansvar overfor sine medmennesker skaper trygghet og forankring.

At flere kommer i arbeid er helt grunnleggende for at vi skal kunne klare å opprettholde våre velferdsordninger i fremtiden. Ulike velferdsytelser i kombinasjon med skattesystemet må utformes slik at det lønner seg for den enkelte å være i inntektsgivende arbeid. Venstre vil ha flere i arbeid og færre på stønad.

9.1 Arbeidsliv

Venstre vil ha et åpent og inkluderende arbeidsliv som bidrar til å skape jobbmuligheter for alle. I et moderne arbeidsmarked må det

legges til rette for at den enkelte kan få bruke sine evner og anlegg og om ønskelig veksle mellom rollene som arbeidstaker og det å drive sin egen virksomhet i løpet av en yrkeskarriere.

Venstre vil at alle arbeidsforhold skal være ryddige og trygge. I Norge har vi gode modeller for tillit i arbeidslivet basert på et nært samarbeid mellom myndighetene, arbeidstaker- og arbeidsgiverorganisasjonene. Dette gir et solid grunnlag for å kunne møte de krav til fornyelse som følger med endringer i samfunnsutviklingen.

En god offentlig velferd er avhengig av at det skjer verdiskaping i samfunnet og at enkeltmennesker satser, tar risiko og skaper nye produkter, tjenester og arbeidsplasser. Det må alltid lønne seg å jobbe. Flere må kunne velge å stå i arbeid lenger og flere må inkluderes i arbeidslivet.

Venstre vil:

- Legge opp til et åpent og inkluderende arbeidsliv der det alltid lønner seg å stå i arbeid.
- Bygge på et tett samarbeid mellom myndigheter og organisasjoner i arbeidslivet.

9.1.1 Arbeidsmiljø

Arbeidslivet har vært gjennom store forandringer siden premisse for dagens lovgivning ble lagt på 60- og 70-tallet. Vi må forvente at denne utviklingen fortsetter. Arbeidsplasser i informasjonssamfunnet vil bli preget av større fleksibilitet, og skillet mellom arbeidstid og fritid vil ikke være like tydelig som før. Dette må også regelverket reflektere.

Det må være et mål at ingen arbeidstakere skal måtte gå i årevis på usikre kontrakter og midlertidig ansettelse. Det skal være trygghet gjennom stillingsvern og klare regler for arbeidstid og arbeidsmiljø som gjelder for alle, uavhengig av om de er organisert eller ikke.

Venstre vil:

- Endre arbeidsmiljølovens bestemmelser når det gjelder hvilken arbeidstid det er mulig å avtale individuelt, for blant annet å gjøre det lettere å inngå avtale om turnusordninger.
- Gjøre reglene om overtid mer fleksible, for eksempel gjennom å utvide tidsrommet overtiden kan tas ut.
- Endre reglene for midlertidig ansettelse og likestille regelverket i kommunal og privat sektor med statlig sektor.

- Stramme inn maksimal varighet for midlertidige ansettelser fra 4 til 2 år.
- Lovfeste alle arbeidstakeres rettigheter knyttet til permitting.
- Opprette en egen varslerenhet under Arbeidstilsynet.
- Foreta en helhetlig gjennomgang av rettighetene til selvstendige næringsdrivende og fremme forslag om bedre rettigheter knyttet til sykdom, omsorg for egne barn, pleie- og opplæringspenger og pensjon.

9.1.2 Et inkluderende arbeidsliv

Venstre er opptatt av et anstendig og inkluderende arbeidsliv for alle. Det er spesielt viktig å legge til rette for deltagelse for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Et inkluderende arbeidsliv må sikres både ved at arbeidsplassen fysisk tilpasses den enkeltes behov og at det opprettes flere arbeidsplasser for personer som av ulike grunner har nedsatt arbeidsevne. Store omstillinger gjør det også nødvendig med økt innsats når det gjelder omskolering, opptrenings- og praksisplasser.

Norske arbeidsplasser er avhengig av å tiltrekke seg utenlandske arbeidskraft. I intensive perioder vil mange bedrifter også ha behov for innleide medarbeidere. Alle som arbeider i Norge skal ha krav på anstendig lønn, uavhengig av fast ansettelse, vikariat eller sesongarbeid. Myndighetene og organisasjonene må ha effektive systemer for å bekjempe uakseptable lønns- og arbeidsvilkår. Det er nødvendig å gjøre flere av reguleringene i arbeidslivet universelle og ikke avhengige av om arbeidsplassen har tariffavtale. Derfor vil Venstre lovfeste en nasjonal minstelønn.

Venstre vil ha et arbeidsmarked der det skal være lettere å kombinere arbeid og trygd. Det trengs større fleksibilitet med hensyn til permisjonsregler og tidligere avklaring når det gjelder langtids-sykemeldte.

Venstre vil:

- Gjøre flest mulig av IA-avtalens positive virkemidler som f.eks. tilretteleggingstilskudd fra NAV og kostnadsrefusjon knyttet til bedriftshelsetjeneste, tilgjengelige for alle arbeidstakere og ikke bare de som er ansatt i IA-virksomhet.
- Opprette flere tiltaksplasser for personer med nedsatt arbeids- evne.
- Øke rammene for funksjonsassistanse og gjøre ordningen med arbeids- og utdanningsreiser for mennesker med nedsatt funk-

sjonsevne permanent.

- Opprette flere lærlingplasser i stat og kommune.
- Opprette minst 100 nye traineeplasser årlig for mennesker med nedsatt funksjonsevne.
- Gi undervisning i grunnleggende lesing, skriving og regning til arbeidstakere som trenger det.
- Innføre nasjonal minstelønn som virkemiddel mot sosial dumping.
- Innføre mer fleksible permitteringsregler som gir muligheter for «rullende permisjon», og redusere permitteringsgraden fra 50 til 20 prosent, som vil gi bedriftene mulighet til å gi alle ansatte et arbeidstilbud i permitteringsperioden.
- Gjøre arbeidsledige som er oppmeldt til utdanning uten å være berettiget til støtte fra Lånekassen, berettiget til dagpenger.

9.1.3 Seniorer

Venstre mener det er viktig å legge til rette for at flere seniorer som kan og vil jobbe, kan være yrkesaktive. Mange som ikke kan eller ønsker å arbeide i full stilling, kan likevel gjøre en betydelig innsats for eksempel i deltidsstillinger og gjennom tilpassede arbeidsoppgaver. Vi vil derfor innføre mer fleksible løsninger når det gjelder arbeidstid for seniorer.

Venstre vil:

- Legge bedre til rette for å kombinere arbeid og pensjon, gi bonusordninger for å stimulere til lengre yrkesdeltakelse og eventuelt utvide bruken av redusert arbeidstid.
- Ha mer fleksible arbeidstidsregler og skattestimulans/-fradrag til eldre arbeidstakere (62 år) som velger å arbeide i stedet for å gå av med pensjon før 67 år.
- Avvikle særaldersgrenser i pensjonssystemet som ikke har faglige begrunnelser, og øke aldersgrensen for arbeidsgivers automatiske oppsigelsesadgang fra 70 til 75 år.

9.2 NAV

Venstre mener NAV-reformen var et riktig grep. Venstres videre mål er å gjøre det enklere for brukerne, redusere byråkratiet, forenkle regelverket og utvide adgangen til bruk av skjønn. Ved siden av målet om flere i arbeid og aktivitet og færre på stønad, var formålet med NAV-reformen at brukerne skulle kunne forholde seg til ett kontor og til en saksbehandler. Slik fungerer det ikke. Venstre mener at NAV lider under et unødig komplisert regelverk og byråkratiske løsninger. Saksbehandlere på NAV må forholde seg

til for mange detaljerte forskrifter og rundskriv som styrer saksbehandlingen og lovanvendelsen.

Venstre vil at saksbehandlerne i førstelinjetjenesten skal få utvidet myndighet til å avgjøre saker, og at publikum skal kunne kommunisere direkte med vedkommende som har avgjørelsesmyndighet.

En forutsetning for et velfungerende, effektivt og brukervennlig NAV er et godt IKT-system. Det vil både lette saksbehandlingen og muliggjøre digitale løsninger.

Venstre vil:

- Gi saksbehandlerne i førstelinjetjenesten vedtaksmyndighet i så mange saker som mulig.
- Åpne for større bruk av skjønn i NAVs regelverk.
- Sette av midler slik at NAV kan modernisere og samordne IKT-løsningene sine.
- Inkludere tjenesteyting fra NAV i pasient- og brukerombudsmandat.

9.3 Syke og uføre

En god sykelønnsordning er en viktig del av en liberal velferdsstat. At fellesskapet gir en forsikring for tapt inntekt ved sykdom gir trygghet for den enkelte, men det går også ut over fellesskapet når utgiftene blir for høye.

Dagens ordning gir full kompensasjon til arbeidstakere som er syke i en kort periode, mens det gis omrent 66 prosent kompensasjon til dem som er varig syke og ikke i stand til å sikre sin egen økonomi gjennom lønnet arbeidsinnsats. Det er ikke nødvendigvis den beste løsningen. Venstre vil utrede en modell som innebærer at ytelsene til korttidssykefravær reduseres noe mens ytelsene til uføre og langtidssyke økes. Venstre er også åpen for å se på dagens finansieringsmodell mellom arbeidsgiverne og det offentlige, med det formål å gi bedriftene stimulans til å få sine ansatte raskere tilbake i arbeid. Ved en innstramming av sykelønnsordningen skal grupper med særlige økonomiske behov og fravær ved barns sykdom skjermes.

Venstre vil:

- Utrede en modell som innebærer redusert kompensasjon ved korttidssykefravær (inntil 12 måneder) og økt kompensasjon ved langtidssykefravær og varig uførhet.

- Gjøre det enkelt for arbeidsgiver å legge til rette for at syke personer kan jobbe.
- Innføre en mer fleksibel sykelønnsordning for kreftpasienter og andre som har gode prognosenter for å komme tilbake i arbeid etter mer enn 12 måneders sykdom uten å måtte gå omveien om arbeidsavklaringspenger.
- Øke potten på tidsbestemt lønnstilskudd for at personer med nedsatt arbeidsevne kan være i full eller delvis jobb, og gjøre slike tilskudd tilgjengelig for alle virksomheter som ansetter mennesker med varig nedsatt arbeidsevne.
- Øke bruken av gradert uføretrygd og ha krav om aktivitet, slik at vi støtter folk til å ta oppgaver de mestrer framfor å betale dem for å stå utenfor arbeidslivet.
- Fjerne arbeidsgivers ansvar for sykepenger ved sykdom knyttet til svangerskap.

9.4 Fattigdom

Antall barn i Norge som vokser opp i fattige familier er økende. En tredel av barn med ikke-vestlig bakgrunn lever i husholdninger med inntekt under fattigdomsgrensen. Venstres førsteprioritet er å bekjempe fattigdom og helseproblemer hos barn og barnefamilier.

Dagens sosialpolitikk bidrar i realiteten til å forsterke forskjellene i Norge. Venstre vil ha større omfordeling ved å differensiere barneverntrygd, kontantstøtte og oppholdsbeløp i barnehage og SFO, slik at vi kan prioritere mer til dem som trenger det mest.

Det er store ulikheter mellom kommunene når det gjelder andelen av innbyggerne som er fattige. Dagens inntektsmodell for kommunene er med på å sementere sosial ulikhet mellom kommuner. Venstre vil fjerne kriteriet om høyt utdanningsnivå for utregning av støtte per barn i barnehagealder, slik at kommuner med lavt utdanningsnivå får større muligheter til å utjevne denne forskjellen.

Venstre vil:

- Innføre en nasjonal minstenorm for sosialhjelp til livsopphold (eksklusiv boutgifter) som prisjusteres hvert år.
- Opprettholde barneverntrygden, men differensiere slik at de med lav inntekt får økt barneverntrygd mens de med høy inntekt får mindre.
- At barneverntrygd ikke skal regnes inn i grunnlaget når sosialhjelp skal beregnes.
- Fjerne maksimalpris og innføre gradert sats på oppholdsbeta-

- ling i barnehager og SFO slik at fattige familier betaler mindre enn i dag.
- Gi statlig tilskudd til gratis kjernetid for barn i barnehager i områder med relativt sett overrepresentasjon av fattige barn.
- Innføre en ordning for hjemkjøp av boliger, hvor en leid kommunal bolig på sikt kan bli eid bolig.
- Trappe opp tilskuddsordninger til frivillige organisasjoner som yter fritidstilbud til fattige og vanskeligstilte barn.
- Styrke ordningen med omsorgslønn for foreldre med syke eller funksjonshemmde barn.
- Utvide ordningen med gratis helsehjelp for barn fra 16 til 18 år.
- Styrke programmet for basiskompetanse (lesing, skriving og regning) i arbeidslivet.
- Utvide dekningsområdene for fri rettshjelp, slik at flere kan få nytte av ordningen.
- Styrke den økonomiske rådgivningstjenesten i NAV.
- Gjennomgå kvalifiseringsprogrammet med sikte på å gjøre det mindre vilkårlig og mer målrettet mot utsatte grupper.

9.5 Pensjon

Venstre mener det er viktig å sikre økonomisk trygghet for eldre, og at pensjonssystemet må være tilpasset fremtidens behov.

Pensjonssystemet må gjennomgående være slik at det lønner seg å stå lenger i arbeid, og det må være samsvar mellom mulighet til opptjening av økt pensjon og aldersgrense som oppsigelsesgrunn.

Avtalefestet pensjon (AFP) har gått fra å være en målrettet ordning som skulle treffe sliterne i arbeidslivet til å bli en generell tilleggs-pensjon for fagorganiserte og arbeidstakere over 62 år som har tariffavtale. AFP gir rettigheter for drøyt halvparten av arbeidstakerne, men delfinansieres av alle arbeidstakere over statsbudsjettet med flere milliarder kroner hvert år. Dette er urettferdig og feil bruk av det offentliges penger. Dagens AFP undergraver også ideen bak pensjonsreformen om å få flere til å stå lenger i arbeid.

Venstre vil:

- La den enkelte ta med seg sine pensjonsrettigheter, uansett om man arbeider i det offentlige, i privat bedrift eller i egen virksomhet.
- Fjerne de fleste pensjonsprivilegier for særskilte sektorer og tariffområder, samtidig som skattefradrag for individuelle forsikrings- og pensjonsspareordninger økes og gjøres mest mulig like for alle.

- Avvikle særaldersgrenser i pensjonssystemet som ikke har faglige begrunnelser, og øke aldersgrensen for arbeidsgivers automatiske oppsigelsesadgang fra 70 til 75 år.
- Avvikle de statlige bidragene til avtalefestet pensjon (AFP) og gi incentiver for at folk skal jobbe lenger, og ikke kortere.
- Reformere offentlige pensjonsordninger i tråd med pensjonsreformen og endringene i private pensjonsordninger.

9.6 Eldre- og demensomsorg

Venstre vil skape en trygg og verdig eldreomsorg. Eldre må i langt større grad få mulighet til å ha innflytelse på egen hverdag og innholdet i tjenestene de får fra det offentlige. Det trengs et mer fleksibelt tilbud som fanger opp ulike ønsker og behov. Etter at samhandlingsreformen trådte i kraft, har kommunene fått mer helhetlig ansvar for innbyggernes helse. Venstre vil sikre nødvendig finansiering av reformen.

Tilbudene til eldre bør ha form av en «omsorgstrapp» med mange trinn. For de aller fleste vil det være best å få skreddersydde tjenester hjemme eller i tilrettelagt bolig. Dette gjør at man er aktiv lenger og kan fortsette med vanlige gjøremål i sitt eget miljø. Noen bor på sykehjem fordi det ikke er andre gode alternativer. Kommunene bør tilby velutbygde hjemmetjenester og dagtilbud, omsorgsboliger med og uten heldøgns bemanning og sykehjem.

Tilstrekkelig med menneskelige ressurser, bedre organisering, økt samarbeid med frivillige og utstrakt bruk av teknologi er nødvendig om vi skal klare å møte utfordringene i eldreomsorgen. Eldre skal få velge mellom varierte tjenestetilbud fra offentlige, ideelle og private tilbydere. Antall eldre vil øke i årene fremover, og flere vil ha behov for helsetjenester. Sammensatte sykdommer øker kravet til høy kompetanse i eldreomsorgen for å sikre riktig behandling.

Venstre vil:

- Gi økonomisk stimulans til bygging av alternative boformer; eldrekollektiv, seniorboliger og generasjonsboliger.
- Knytte tilsynslege til bofellesskap for eldre.
- Øke det statlige tilskuddet til bygging av flere sykehjemsplasser og til dagtilbud som aktiviserer eldre.
- Sørge for eget rom til sykehemsbeboere som ønsker det, og garantere at partnere kan bo sammen ved langtidsopphold på sykehjem.

- Styrke legedekningen på sykehjemmene.
- Bygge flere omsorgsboliger med et tjenestetilbud som er tilpasset individuelle behov, som gir trygghet og slik reduserer behovet for institusjonsplass.
- Forbedre finansieringen av heldøgnsbemannet bolig.
- Forbedre både dagtilbud og sykehjemstilbuden til personer med demens.
- Sikre rekruttering av fagpersonell til helse- og omsorgsyrket.
- Utvide dagens ordning med permisjoner og omsorgslønn for pårørende som tar seg av familiemedlemmer.
- Stimulere til bruk av frivillighet både gjennom frivilligsentralene og gjennom frivillige organisasjoner.
- Opprette flere lærlingplasser og styrke helsefagarbeiderutdanningen.
- Styrke fagkompetansen innen geriatri og rehabilitering gjennom blant annet å opprette en egen legespesialisering i sykehemsmedisin.
- Sikre finansiering av ressurskrevende brukere og brukerstyrt personlig assistent (BPA) også etter fylte 67 år.

10. Barn og familie

Barn og unge er vår
viktigste ressurs.
**Prinsippet om barnets
beste skal alltid være
overordnet.**

I oppveksten utvikles mye av evnen til å ta kontroll over eget liv og en grunnleggende følelse av trygghet og verdighet. Det er viktig for Venstre å sikre at det offentlige lager gode ordninger for barn som har det vanskelig og at det legges til rette for en god barndom. Derfor er foreldrepermisjon, et godt barnevern, full barnehagedekning og en god skole sentrale elementer i Venstres barne- og familiepolitikk.

FNs barnekonvensjon er forpliktende og må følges bedre opp i praktisk politikk. Norge må ratifisere den nye tilleggsprotokollen som innebærer individuell klagerett for brudd på konvensjonens bestemmelser. Barns rettigheter må grunnlovfestes.

10.1 Foreldre og barn

Venstre mener den enkelte familie og forelder skal ha stor frihet til å finne løsninger som passer dem best. Men friheten må balanseres mot arbeid for likestilling og barnets behov for samvær og nærbetet med både mor og far.

Venstre mener deler av foreldrepermisjonen skal knyttes til den enkelte forelder som en ikke-overførbar, individuell rettighet. Foreldre skal selv kunne velge når og hvordan de vil ta ut sin del av foreldrepermisjonen. Mor og far skal likebehandles når det gjelder offentlige ytelsjer. Venstre vil opprettholde barnetrygden som en universell ordning, men vil omfordеле den slik at den blir mer målrettet og rettferdig. Kontantstøtten er viktig for å gi barnefamilier økt fleksibilitet i overgangen mellom foreldrepermisjon og barnehage. Ytelsen bør kun gjelde barn mellom ett og to år for å sikre at de barna som trenger lenger tid hjemme får mulighet til det.

Lovverket for barnefordeling må være nøytralt med tanke på hvor barnet skal bo etter samlivsbrudd, og det skal ikke angi en norm for samvær. Målet må være å ha så gode familievern- og meklingsordninger at færrest mulig må ta i bruk domstolene i barnefordelingsaker. Domstolene bør stå fritt til å velge den samværløsningen som domstolen mener er til barnets beste. Gyldige samværsavtaler skal holdes med mindre det er mistanke om at barnet blir utsatt for skade eller fare. Å hindre et barn i å ha kontakt med den andre forelderen er å frarøve barnet en grunnleggende rettighet. Offentlige ytelsjer, slik som barnetrygden, skal innrettes slik at den som ikke har barnet folkeregistrert hos seg, ikke blir økonomisk skadelidende.

Venstre vil:

- Dele dagens foreldrepermisjon i tre like store deler, der far og mor disponerer en tredjedel hver, og der den siste tredjedelen kan fordeles fritt mellom foreldrene.
- Gi far selvstendig rett til foreldrepenger, inkludert fedrekvoten.
- Omfordеле barnetrygden slik at de med lav inntekt får mer barnetrygd enn i dag på bekostning av de med høy inntekt.
- Sikre gode ordninger for studenter som får barn umiddelbart etter studiene, slik at denne gruppen ikke lenger faller mellom to stoler og verken får studielån eller foreldrepenger.
- Innføre en ordning med foreldrepenger for studenter som får barn like etter fullført grad.
- Styrke familievernkontorene.

- Utrede etablering av ny familiedomstol som kan behandle alle barne-, ungdoms- og familierelaterte saker.
- Gi domstolene mulighet til å kunne idømme delt bosted når det vil være til barnets beste.
- Gjøre offentlige ytelsjer til foreldre med separat bosted uavhengig av hvor barnet er folkeregistrert, og dele ytelsene etter samvær.
- Etablere ordninger som sikrer barn nødvendig rettshjelp til å fremme eventuelle klager etter barnekonvensjonen.

10.2 Adopsjon

Å ta foreldreansvar for barn som allerede er satt til verden er positivt både for barnet, familien og samfunnet. De som ønsker å ta slikt ansvar, enten det er for norskfødte barn eller barn fra andre land, skal møtes med et fleksibelt regelverk på norsk side.

Venstre vil:

- Likebehandle alle samlivsformer i det norske adopsjonsregelverket.
- Legge til rette for at prosessen rundt adopsjon skal bli mindre byråkratisk og mer forutsigbar.
- Redusere tiden det tar å bli godkjent som adopsjonsforelder til maksimalt 9 måneder.
- Ta initiativ til at Norge inngår samarbeidsavtaler om adopsjon med flere land.
- Øke adopsjonsstøtten til 1 G (ett grunnbeløp i Folketrygden).

10.3 Barnevern

Barn har rett til god omsorg. Når foreldre og deres nettverk ikke makter omsorgsoppgaven på tilstrekkelig vis, må samfunnet trå til. Barnevernet er viktig for barns rettsikkerhet og for å sikre at alle får like muligheter.

Venstre mener vi har et barnevern med store utfordringer både når det gjelder ressurser og samhandling. Vi vil ha mindre statlig byråkrati og et langt sterkere kommunalt barnevern med nok ressurser og kompetanse.

Barnevernet skal ha høy kompetanse på barn og oppvekst og må holde et høyt faglig nivå. En av hovedutfordringene for barnevernet i dag er nettopp behovet for mer kompetanse, både på førstelinjenivå i barnevernstjenesten, men også i skolen, i barnevernsutdanningene, og i forskningen på feltet. Venstre vil at

barnevernsfaglig kompetanse skal fremmes i hele omsorgskjeden, fra barnehage, helsestasjon og helt ut til videregående skole.

Venstre vil:

- Gjøre barnevernsloven til en rettighetslov.
- Legge ned det regionale nivået av det statlige barnevernet, Bufetat, og overføre oppgaver og ansvar til den kommunale barnevernstjenesten der kommunene er store nok til å håndtere det, eventuelt til interkommunalt samarbeid.
- Iverksette flere tiltak for å øke kompetansen i barnevernet, blant annet satse mer på forskning, bedre barnevernsutdanningsene, styrke etter- og videreutdanningsmulighetene og tilbakeføre fagkompetansen fra staten til kommunen.
- Sikre at private eller ideelle som utfører barnevernstjenester får forutsigbare rammevilkår og likebehandles med offentlige aktører.
- Lage incentiver for rekruttering, både kjønnsmessig og yrkesmessig, og motivere flere til å jobbe i barnevernet, også de med høyere utdanning.
- Øke bruken av familieråd, hvor storfamilien og nettverket rundt barn og ungdom tas i bruk som en ressurs i barnevernsaker.
- Gi Helsetilsynet adgang til å ilette kommuner dagbøter eller stenge kommunale og statlige barnevernstjenester ved påpekt mangler.
- Innføre barnevernskontakt til alle skoler.
- Lovfeste retten til ettervern for barnevernsbarn inntil 23 år og innføre angrefrist for de som sier fra seg fristen ved fylte 18 år.
- Gi bedre opplæring og oppfølging av og bedre tilsyn med fosterfamilier.
- Sikre en bred rekruttering av fosterfamilier, som også inkluderer minoritetsforeldre.

Se også [9.4 Fattigdom](#) på side 60

10.4 Singelpolitikk

Avgiftssystemet tar ofte utgangspunkt i at en husstand består av flere inntekter. En endring av systemet fra faste avgifter til avgift på faktisk forbruk vil være positivt både for miljøet og for de aleneboende.

Ulikhetene vokser mellom de aleneboende og dem som bor sammen med andre, både når det gjelder helse, bolig og økonomi.

Rundt fire av ti husholdninger i landet består av én person, og en økende andel aleneboende henger etter når det gjelder lønnsnivå, yrkestilknytning, utdanningsnivå og sosialstønader. Arbeid for å styrke levekårene for denne gruppen er også arbeid mot fattigdom.

Veien inn i boligmarkedet for aleneboende er blitt vanskeligere i takt med høye boligpriser. Venstres mål er at single skal ha samme muligheter i boligmarkedet som andre boligsøkende.

Venstre vil:

- Fremme en stortingsmelding om ensliges levekår.
- Stimulere til endring av avgiftssystemet for infrastruktur og kommunale avgifter slik at faktisk forbruk blir avgiftsbelagt.

Se også [11. Bolig og eiendom](#) på side 65

11. Bolig og eiendom

**Venstre vil legge til rette
for et velfungerende
boligmarked.**

Bolig er et grunnleggende velferdsgode og boligpolitikken er en sentral del av statens velferds politikk. Staten har et spesielt ansvar for lovregulering og beskatning.

Venstre vil ha en effektiv og helhetlig bygningspolitikk overfor bygge- og eiendomsnæringen, kommuner og husholdninger. Byggeprosessen skal være mest mulig miljøvennlig og bruker-vennlig, samtidig som den skal bidra til god kvalitet. Fellesområdene bør planlegges og utformes universelt slik at alle kan bruke dem uten spesielle tilpasninger eller hjelpe midler.

Økonomisk vekst, økt tilflytting til de store byene og for lite boligbygging har skapt et stort prispress på bolig i deler av landet. Et

stramt boligmarked kombinert med knapphet på studentboliger, leieboliger og boliger tilpasset ungdom har skapt en særlig utfordring for unge. Venstre vil bidra til å dempe prisveksten i boligmarkedet. Da må staten sørge for at rammevilkårene for offentlige og private aktører muliggjør dette.

11.1 Bygging og finansiering

Venstre vil ha en offensiv boligbygging der staten samarbeider med kommunene, iverksetter nye stimuleringstiltak og forenker regelverket. For å møte etterspørselen etter boliger har Venstre mål om en utbyggingstakt på rundt 40.000 boliger årlig i løpet av stortingsperioden.

Venstre vil styrke Husbanken og gjøre banken til et sentralt virkemiddel for å bygge flere boliger og boliger tilpasset dem som står svakt i det ordinære markedet. Det må bygges flere utleieboliger, flere studentboliger, flere boliger for ungdom (Ungbo) og flere boliger tilpasset eldre. Venstre vil også se på en samordning av Husbanken og Kommunalbanken for å sikre en effektiv, statlig utlånsvirksomhet.

Regelverket for støtte til ombygging av bolig etter sykdom eller ulykke bør endres, slik at flest mulig har råd til å bli boende hjemme i boliger tilpasset rullestol eller andre hjelpemidler.

Venstre vil:

- Øke Husbankens lånerammer slik at det skal kunne gis lån til ordinære utleieboliger på samme måte som til sosialboliger når disse er prioritert av kommunen.
- Sikre tilgang på startlån for vanskeligstilte.
- Innføre et veilederende egenkapitalkrav på 10 prosent ved kjøp av bolig, men la bankene få utøve skjønn ved lånetilsagn bl.a. basert på utsikter til framtidig inntekt.
- Øke beløpsgrensene til Boligsparing for ungdom (BSU) til hhv 30.000 årlig og totalt 300.000 kroner, og øke prosentsatsen i skattefradraget fra 20 til 28 prosent.

11.2 Leiemarkedet

Det er nødvendig å bygge flere utleieboliger, spesielt i de større byene. Venstre vil fornye regelverket for utleieboliger. Det må bli lettere å etablere og drive samskipnader, stiftelser og selskaper som har et langsigkt mål om å utvikle dette markedet. Leietakerne må

sikres trygge boforhold, samtidig som det legges til rette for at de over tid kan kjøpe sin bolig.

Venstre vil bygge ut 2.000 studentboliger årlig og prioritere pressområder. Det viktigste grepene for å redusere leieprisen for studenter er billigere studentboliger. Samtidig letter det prispresset både på leie og kjøp av andre leiligheter.

Venstre vil:

- Bygge 2.000 studentboliger årlig.
- Heve kostnadsrammen for studentboliger og øke tilskuddet til nye boligheter.
- Sørge for at studentboliger blir et eget reguleringsformål.
- Gi utbyggere/byggherre adgang til å avskrive slitasje på studentboliger og andre utleieboliger på lik linje med kontor og næringsbygg.
- Utforme et nytt regelverk for utleieboliger med mulighet for hjemkjøp for leietakere i offentlig eide bygg eller hvor utleier har langsiktige avtaler med kommunen.
- Forenkle regelverket for utleie av del av egen bolig, og gi større grad av avtalefrihet når krav om rømningsveier og brannsikkerhet er oppfylt.
- Gi Husbanken økte rammer for å gi lån til finansiering av utleieboliger.
- Gjøre ordningen med Husleietvistutvalg til en landsdekkende ordning.
- At staten skal bidra til å styrke profesjonaliteten i leiemarkedet.

11.3 Plan og bygning

I boligbyggingen må det legges vekt på miljøvennlige valg av materialer og oppvarming. Venstre vil styrke forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til å gjøre nye boliger utslippsnøytrale og funksjonelle. Venstre vil erstattet detaljkrav med funksjonskrav der det er hensiktsmessig.

Boligprosjekter må planlegges slik at det sikres gode utearealer, møteplasser og kommunikasjon med eksisterende lokalmiljø. Venstre vil prioritere gode lokale og regionale kollektivløsninger i byområder og slik redusere presset i boligmarkedet.

Venstre vil:

- Beholde miljøkrav til bygg, men forenkle ved å sette resultatmål og redusere detaljkrav.

- Gi kommunene mulighet til å ha strengere miljøkrav enn de nasjonale.
- Stille krav til universell utforming av nye, større bygningsprosjekter, men forenkle for å hindre unødvendig kostnadsdrivende effekt.
- Samordne statlige myndigheters behandling av arealplaner og sikre at eventuelle innsigelser er avveid og koordinert.
- Overføre det økonomiske ansvaret for arkeologiske utgravninger i forbindelse med utbygging fra utbyggere til staten.
- Gjennomgå alle forskrifter tilhørende plan- og bygningsloven med sikte på raskere saksbehandling, herunder å fjerne ordninger som gir kommunene motiver for å bruke lengre tid enn nødvendig på godkjenning av utbyggingsplaner.
- Redusere kravet til detaljeringsgrad i utbyggingsplaner slik at disse raskere kan tilpasses endrede rammevilkår eller konjunkturer.
- Vurdere andre tvisteløsningsordninger mellom utbyggere og berørte parter ved utbygging enn det ordinære domstolsapparatet, med sikte på raskere privatrettslige avklaringer.

Se også [5.1 Kollektivtransport](#) på side 34

Se også [7.5 Forbrukerpoltikk](#) på side 48

12. Liberale rettigheter

Liberal politikk tar utgangspunkt i det enkelte menneske. Samfunnet skal sikre frihet og muligheter for alle, uten å frata den enkelte ansvar.

Statsmakten må respektere begrensningene i egen makt og legge til rette for at borgere kan leve frie liv. Et samfunn som er åpent, desentralisert og mangfoldig, gir best rom for personlig frihet innenfor fellesskapets rammer.

Et liberalt engasjement må alltid ta utgangspunkt i å sikre alle frihet fra tvang, undertrykkelse og illegitime inngrep fra andre personer, grupper eller myndigheter. Men det handler også om å skape bedre muligheter for livsutvikling og samfunnsdeltakelse for alle.

Politisk makt og styring skal forankres i demokratiske institusjoner. Venstre mener at staten tar for mange av beslutningene i Norge. Vi arbeider for en desentralisering av politisk makt fra stat

til lokalsamfunn og borgere. Sterkere kommuner og en mer åpen forvaltning vil gi borgerne større mulighet til å påvirke sin egen og samfunnets fremtid.

12.1 Personvern

Et sterkt vern om den enkeltes privatliv er avgjørende for frihet og for demokratiet. Frihet forutsetter vern mot utilbørlig registrering, overvåking og inngrisen i privatlivet. Venstre støtter forslaget om et eget, nytt menneskerettighetskapittel i Grunnloven som skal styrke beskyttelsen av individets grunnleggende friheter, herunder personvernet.

Borgerrettighetene skal vernes like godt i den digitale som i den analoge verden. Stadig mer av vår hverdag og av private og offentlige aktørers virksomhet skjer på nett og ved hjelp av elektronisk kommunikasjon. Utviklingen av nye løsninger gjør at presset mot personvernet blir stadig sterkere. Det må derfor stilles strenge krav til lagring, bruk og videreforsyning av informasjon som er innhentet elektronisk, uavhengig av aktør.

Overvåking av bevegelser gjør etterforskning enklere, men må veies mot retten til reell bevegelsesfrihet. Datalagringsdirektivet kombinert med lokaliseringsteknologi i private tekniske enheter kan medføre kontinuerlig lagring av geografisk lokasjon. Både private og offentlige aktører skal ha begrenset tilgang til å benytte seg av store datamengder for å kartlegge enkeltpersoner.

Personlige opplysninger og personlige data er borgersens egen eindom, og aktører som bruker slike data må slette disse på oppfordring, og aldri videreforsyne det uten tillatelse. Alle borgere skal ha rett til å se hvilke data det offentlige har lagret om dem, og til å vite hvem som har fått tilgang og hvorfor. Helseopplysninger som brukes til forskning må være basert på samtykke, og identiteter i helseregistre må krypteres med strenge tilgangskriterier. Selvbestemmelse må være det bærende og aktive prinsipp for videreforsyning av biologisk materiale og genetisk informasjon som er gitt til helsetjenesten.

Venstre vil:

- Grunnlovsfeste retten til privatliv, personvern og privat kommunikasjon.
- Fjerne EUs datalagringsdirektiv fra norsk lovverk om det blir implementert, og arbeide nasjonalt og internasjonalt for at over-

våking av privat kommunikasjon forutsetter rettslig kjennelse.

- Arbeide aktivt overfor EU for å sikre at den nye personvernforordningen, som ved ikrafttredelse også vil gjelde for Norge, skal gi et høyere beskyttelsesnivå for personvern enn i dag.
- Sikre retten til å kommunisere uten overvåking, slik at telefon- og internetttrafikk ikke skal kunne utlevers til politiet uten rettslig kjennelse.
- Kreve rettslig kjennelse for at politiet skal kunne ha adgang til avlytting og avgrense slike etterforskingsmetoder til alvorlige forbrytelser.
- Skjerpe inn kravet til at kameraovervåking skal være nødvendig og innføre meldeplikt til kommunen om slik overvåking, samt kreve at eventuelle opptak skal slettes etter kort tid.
- Gi kommunene anledning til å fastsette avgift for kameraovervåking.
- Stille strenge krav til sikkerhet om enkeltpersoners helseopplysninger, herunder krav om kryptering av identiteter i helseregistre, og sørge for at bare de som faktisk er involvert i behandlingen av en pasient får tilgang til journalopplysningene.
- Sikre at bruk av omsorgsteknologi bygger på prinsippet om «personvernvennlig teknologi» og etablere regelverk, rutiner og praksis som ivaretar den enkeltes individuelle hensyn.
- Begrense registrering i DNA-registeret til domfelte med rettskraftig dom på seks måneders ubetinget fengsel eller mer, og kun for relevante forbrytelser.
- Sikre strenge rammer for kontrollmyndigheters kontrollhjemler og etablere tilfredsstillende rettssikkerhetsgarantier for borgere som blir gjenstand for forvaltningskontroll.
- At internettleverandører ikke skal tillates å overvåke kundene sine, eller pålegges å sensurere informasjonen til kundene.
- Gi brukere av sosiale medier krav på innsyn i hvilke opplysninger som utlevers til tredjepart.
- Stille krav om samtykke ved videresalg eller sammenstilling av personopplysninger.
- Skjerpe reglene for nummeropplysningstjenester, slik at kun nødvendig informasjon som navn, adresse og telefonnummer kan deles.
- Arbeide overfor EU for at sikkerhetsrutinene ved flyplasser forenkles, at informasjonen lagret i PNR (Passenger Name Record) holdes til et absolutt minimum, og at passasjerinformasjon ikke deles med en tredjestaat.
- Kreve anonyme passeringsløsninger til automatiske bomstasjoner.

- Beskytte retten til anonymisert bevegelsesmønster, blant annet gjennom kollektivtrafikken.
- Sikre at betaling med kontanter fortsatt skal være et alternativ.
- Arbeide for å stanse svensk overvåking, gjennom FRA-lagen, av nettrafikk mellom Norge og utlandet som går over svensk grense.
- Arbeide for transaksjonsnøytralitet, slik at ingen kan stanse digitale monetære transaksjoner uten rettslig kjennelse.
- Styrk innsynsretten i offentlig sektor slik at personopplysninger som lagres, identifiseres, eller fanges opp gjennom overvåking, for eksempel åpning av pasientjournaler, skal varsles, og der unntak kun kan gis av hensyn til rikets sikkerhet eller etterforskning.
- Gi Datatilsynet mer myndighet.
- Arbeide imot et lovforbud mot fildeling.
- Akseptere anonyme ytringer på nett.
- Lovfeste nettnøytralitet.

12.2 Ytrings- og organisasjonsfrihet

For en liberaler henger troen på den frie og åpne debatt sammen med vårt syn på mennesket som et ansvarlig og rasjonelt vesen. For Venstre er det helt grunnleggende at alle mennesker har rett til å ytre seg og søke oppslutning for sine standpunkter. Retten til å ytre seg skal ikke begrenses, men møtes med andres ytringer, fakta, kunnskap og konkurrerende ideer.

Pressens rolle som kritisk og uavhengig rapportør og gransker er vesentlig i et demokrati. Et mangfold av frie medier er viktig for å speile virkeligheten og ulike synspunkter.

Venstre vil:

- Fjerne straffeloven § 135A om fremsettelse av en diskriminerende eller hatefull ytring.
- Lovfeste retten til anonym varsling av ulovlige eller kritikkverdige forhold på arbeidsplassen etter modell fra Sverige.
- Tillate kringkastet reklame for politiske budskap fra partier, organisasjoner og trossamfunn.
- Styrke ytringsfriheten for offentlig ansatte.
- Gjøre økonomisk støtte til frivillige organisasjoner i kultur og idrettsliv uavhengig av tilknytning til nasjonale tilslutninger.

Se også [15. Kultur og informasjon](#) på side 82

Se også [13. Demokrati og forvaltning](#) på side 73

12.3 Tros- og livssynsfrihet

I et liberalt samfunn er den enkeltes livssyn et personlig anliggende, og toleranse og respekt for andres valg og ytringer er selvagt. Staten skal verken diskriminere eller favorisere livssyn. Venstre forsvarer enhvers rett til å tro og enhvers rett til å ikke tro.

Venstre vil fjerne de gjenværende bindingene mellom stat og kirke. Kirken og andre tros- og livssynssamfunn er viktige samfunnsinstitusjoner, og religiøse ytringer har en naturlig plass i samfunnslivets debatter og offentlige rom. En sekulær stat kan likevel føre en helhetlig og aktiv tros- og livssynspolitikk, med respekt for de ulike livssynssamfunns egenart og med finansieringsordninger som ivaretar prinsippet om likebehandling.

Venstre vil endre de juridiske rammer for inngåelse av ekteskap. En obligatorisk borgerlig vielse innebærer at staten legger de juridiske rammene. Tros- og livssynssamfunn velger så om, hvordan og hvor de måtte ønske å tilby ulike former for velsignelse eller markering. Dette er nødvendig for å tydeliggjøre at det er sivil lovgivning og ikke teologisk forståelse som regulerer ekteskap.

Venstre vil:

- Fullføre skillet mellom stat og kirke ved å fjerne gjenværende henvisninger til bestemte kirkesamfunn og trosretninger i Grunnloven.
- Gjøre formålsparagrafene for skolen og andre offentlige institusjoner livssynsnøytrale.
- Skille tydelig mellom den verdslige og den livssynstilknyttede delen av ektesapsinngåelsen, og innføre borgerlig ektesapsinngåelse som en generell ordning.
- Ikke sette krav til politiske standpunkt utover støtte til demokratiet og menneskerettighetene når trossamfunn eller organisasjoner med religiøst fundament mottar offentlig støtte.
- Sikre retten til å gå i religiøse og kulturelle plagg eller benytte religiøse symboler i det offentlige rom.

12.4 Likeverd og likestilling

Venstres mål er at alle skal kunne delta i samfunnet på lik linje, uavhengig av kjønn, etnisk opprinnelse, funksjonsevne, seksuell legning, livssyn eller andre vesentlige forhold ved en person. Likestilling og likeverd er grunnleggende liberale verdier. Demokratiet er ikke fullstendig uten sterkt vern for mindretallet. Venstre vil

alltid arbeide for minoriteter og grupper i befolkningen som ikke har sterke stemmer i offentligheten.

Venstre vil:

- Grunnlovsfeste retten fra å bli diskriminert på bakgrunn av kjønn, etnisk opprinnelse, funksjonsevne, seksuell legning, livssyn eller andre vesentlige forhold ved en person.

12.4.1 Likestilling mellom kjønn

Like rettigheter sikres formelt gjennom lovverk, mens skole, næringsliv, arbeidsliv og sivilsamfunn har et medansvar for å spre kunnskap og formidle holdninger som underbygger likestilling og respekt mellom kjønnene. Kvinner og menn skal ha lik tilgang på makt og innflytelse, og kvinner og menn skal ha lik mulighet til å ha omsorgsfunksjoner for barn og familie.

Norge skal bidra aktivt til å fremme likestilling internasjonalt. Kvinners reproduktive helse og rettigheter må være en prioritert oppgave for Norge i internasjonale fora.

Venstre vil:

- Støtte bruk av kjønnskvotering for å få kjønnsbalansert innflytelse på makt innen politikk og arbeidsliv.
- Arbeide for likere lønn og status mellom kvinne- og mannsyrker, og legge vekt på at kvinnedominerte yrker sikres en lønnsmessig rettferdighet i lønnsforhandlinger der det offentlige er part.
- Gjennomføre kampanjer for å rekruttere flere menn til omsorgs- og oppvekstyrker.
- Gjennomføre kampanjer for å få innvandrerkvinner i arbeid.
- Øke forskningen på kvinnehelse og kvinnesykdommer.
- Gjøre Norge til en drivkraft internasjonalt i å sikre menneskerettigheter og kvinners rettigheter i alle land.
- Øke innsatsen for å få flere kvinnelige gründere, nasjonalt og internasjonalt.
- Innvilge norsk statsborgerskap til barn som har minst én norsk forelder, uavhengig av forelderens kjønn.

12.4.2 Seksuell likestilling

Det er i tråd med grunnleggende liberale verdier at lesbiske, homofile, bifile og transpersoner skal kunne leve åpent med sitt kjønnsuttrykk eller sin seksuelle orientering. En uforholdsmessig stor andel av disse sliter med rus, selvmordstanker og psykiske

problemer. Særlig har lesbiske, homofile, bifile og transpersoner med innvandrerbakgrunn store utfordringer. Norge har et ansvar for å fremme menneskerettigheter også for seksuelle minoriteter.

Seksuell og reproduktiv helse må prioriteres høyere. Styrket seksualundervisning, flere helsesøstre og økt forskning på området er avgjørende for å styrke folkehelsen.

Venstre vil:

- Endre lovverket slik at det tas hensyn til seksuell orientering ved avgjørelser om hvorvidt legemsfornærming eller legemsbeskadigelse er utført under særdeles skjerpende omstendigheter.
- Sørge for at Norge går foran internasjonalt for å fremme rettigheter til seksuelle minoriteter.
- Styrke seksualundervisningen i skolen.
- Tillate endring av juridisk kjønn uten krav om full behandling, og oppheve monopolet på vurdering av behandling av transpersoner.
- Vurdere blodgivere på bakgrunn av risikoatferd og ikke seksuell identitet, slik at homofile menn blir mulige blodgivere.

12.4.3 Urfolk og minoriteter

Et demokrati må kunne ivareta og når nødvendig styrke minoritetenes kulturelle og sosiale rettigheter. Norge har forpliktet seg gjennom urfolkskonvensjonen og konvensjonen om nasjonale minoriteter til å ivareta Norges urfolk og nasjonale minoriteter.

Venstre vil gjennom økt dialog mellom lokalsamfunn, sentrale myndigheter og Sametinget arbeide for å sikre bærekraftig forvaltning av naturressurser og ivaretakelse av de ulike samiske kulturtrekene.

Venstre vil:

- Anerkjenne alle de nasjonale minoritetens språk som egne språk og samarbeide med andre nordiske og europeiske land for å ta vare på disse.

Fakta: Nasjonale minoriteter

En nasjonal minoritet er en etnisk, religiøs og/eller språklig minoritet med langvarig tilknytning til landet. I Norge er dette jøder, kvener, rom, romani og skogfinner. Urfolk er en folkegruppe som blir sett på som opprinnelig ved at folkegruppen bodde i et område før dette området kom under entydig jurisdiksjon under en stat. I Norge gjelder dette samene. Kilde: St.meld. nr. 15 (2000-2001).

- Sikre retten til opplæring i talespråk for barn med cochlea-implantat.
- Sikre at tilrettelagt transport (TT-ordningen) blir utformet slik at den gir mulighet til et aktivt liv.
- Lovfeste retten til brukerstyrт personlig assistent (BPA).

Se også [11.3 Plan og bygning på side 66](#)

12.4.4 Likestilling uavhengig av funksjonsevne

Samfunnsskapte barrierer gjør det i dag vanskelig for mange med nedsatt funksjonsevne å delta i samfunnet på lik linje med andre. Diskriminering og likestilling handler ikke bare om holdninger, men også om å fjerne fysiske hindre for deltakelse. Venstre vil arbeide for et universelt utformet samfunn som sikrer tilgjengelighet for alle. Dette er nødvendig for noen, og gjør det enklere for alle.

Forbud mot diskriminering på grunnlag av funksjonsevne er nylig blitt en del av norsk lov. I tillegg må Norge ratifisere, implementere og følge opp FN-konvensjonen for funksjonshemmedes rettigheter.

For å sikre tilgjengelighet for astmatikere og allergikere, er Venstres politikk for nullutslippskjøretøy og klima viktig. Sansetapgruppene må få tilpasset opplæring i egne skoler og i nærskolene. Personer med dysleksi og dyskalkuli må få rett til tilpassede hjelpemidler ved eksamener og nasjonale prøver, og arbeidssøkere og arbeidstakere som trenger det skal få tilbud om lese-, skrive- og regneopplæring.

Venstre vil:

- Innarbeide krav om universell utforming i offentlige anbud.
- Sørge for at informasjon fra det offentlige er tilgjengelig for alle, og at offentlige etater og foretak har nettsider som er universelt utformet.
- Sørge for at alle undervisningsbygg er universelt utformet innen 10 år.
- Arbeide for at minst 20 prosent av alle nye boliger skal være universelt utformet.
- Etablere en nasjonal handlingsplan for å forebygge hørsels-skader og gjøre offentlige rom tilgjengelige for personer med sansetap.
- På sikt tilgjengiggjøre alle deler av kollektivtransporten gjennom visuell informasjon.

13. Demokrati og forvaltning

Venstre vil utvikle det norske demokratiet i retning av økt deltagelse, uavhengighet og åpenhet.

Den enkelte borgers må sikres nærhet til og størst mulig innflytelse over politiske avgjørelser.

Venstres visjon om et levende folkestyre forutsetter at de lokale folkevalgte organene har rammevilkår og politisk handlingsrom som er tilpasset dagens samfunn og fremtidens utfordringer.

Venstre vil styrke lokaldemokratiet ved å flytte makt fra staten til lokale folkevalgte organer, og på den måten gi borgernes økt innflytelse over egen hverdag.

13.1 Åpenhet

Åpenhet om maktutøvelsen er grunnleggende i et demokrati. I ytterste konsekvens vil mangel på åpenhet kunne medføre maktmis-

bruk og korruption. Det skal tungtveiende grunner til for å holde informasjon skjult for offentligheten. Offentlighetsloven må derfor endres slik at adgangen til å unnta dokumenter fra offentligheten innsnevres. Det skal alltid utvises meroffentlighet dersom det ikke foreligger et reelt og saklig unntaksbehov.

Venstre mener at det er viktig med større åpenhet rundt Stortings virksomhet, med utgangspunkt i reglene om dokumentoffentlighet i forvaltningsloven og møteoffentlighet i kommuneloven. Økt åpenhet vil bidra til at borgene får bedre innsyn i den politiske beslutningsprosessen og derigjennom økt tillit til at politiske beslutninger tas på rett grunnlag.

Offentlige data skal være lett tilgjengelige, utleveres i de formater som borgeren ber om, og ha en pris som ikke overstiger det offentliges kostnader ved å distribuere dem. Tilgangen må være lik for alle. Det skal ikke være adgang til å inngå noen former for eksklusive avtaler om utlevering av eller tilgang til slike data. Offentlige data er fellesskapets eiendom og kan kun holdes tilbake dersom det foreligger et klart juridisk hjemmelsgrunnlag for dette.

Venstre vil:

- Innføre lobbyregister på Stortinget og i regjeringen.
- Som hovedregel gjøre forvaltingens dokumenter som blir unntatt offentlighet, offentlig tilgjengelige etter fem år.
- Innføre en hovedregel om åpne komitémøter på Stortinget og sikre at høringer alltid er åpne.
- Sikre at offentlige data er lett tilgjengelige i åpne formater.
- Gi alle borgere gratis tilgang til plikt- og rettighetsinformasjon, inkludert rettsavgjørelser.

Se også [7.5 Forbrukerpolitikk](#) på side 48

13.2 Det nasjonale demokratiet

Grunnloven skal regulere forholdet mellom borgerne og staten, og statsmaktene seg imellom. Grunnloven vil gjennomgå store endringer i kommende stortingsperiode, både som følge av Menneskerettighetsutvalgets forslag om å styrke menneskerettighetenes stilling i loven, og som følge av vedtatte språklige endringer. Venstre støtter en styrking av borgernes rettigheter i Grunnloven. Vi vil foreslå ytterligere styrking blant annet når det gjelder ytringsfrihet, religionsfrihet, asylrettigheter og lokal selvbestem-

melse. Det er fortsatt behov for en oppdatering av Grunnlovens beskrivelse av landets styresett.

Venstre har alltid gått i bresjen for å utvide demokratiet. Stemmerett til 16-åringer vil bidra til økt engasjement og politisk aktivitet blant unge. Venstre vil øke borgernes mulighet til å påvirke personsammensetningen i valg, både gjennom stemmeseddelen og gjennom partiets nominasjonsprosesser, og sørge for at hver enkelt stemme teller mer.

De politiske partiene har store privilegier i vårt politiske system. De har kontroll over utvelgelsen av kandidater ved valg og mottar offentlig støtte. Venstre vil aldri motta gaver som det er knyttet forpliktelser til. Vi vil være åpne om hvem vi mottar støtte fra. Venstre vil være et uavhengig talerør for landets innbyggere ut fra vårt politiske og verdimesseige grunnlag, ikke for organisasjoner eller bedrifter som gir økonomisk støtte.

De folkevalgte skal være folkets ombud, og det bør derfor være færrest mulig profesjonelle ombud. De ombud som gis mandat av Stortinget bør først og fremst være knyttet til grupper som ikke har den nødvendige styrke gjennom demokratiske prosesser, som Barneombudet.

Venstre vil:

- Endre Grunnloven slik at den mer korrekt beskriver styresettet i Norge og ytterligere styrker borgernes rettigheter.
- Senke stemmerettsalderen for stortings- og lokalvalg til 16 år.
- Gi velgerne adgang til å påvirke personvalg også ved stortingsvalg.
- Kreve større åpenhet om partibidrag og valgkampstøtte fra personer, bedrifter og organisasjoner.
- Ha en gjennomgang av arbeidsfordelingen mellom de folkevalgte og profesjonelle ombud.

13.3 Fylkeskommunen

Dagens fylkeskommune er ikke tilpasset fremtidens utfordringer og må endres. Samtidig vil Venstre gjennomføre en stor og krevende kommunereform. Fylkeskommunens fremtid bør vurderes etter at den nye kommunestrukturen er på plass. Sammenslåinger av fylkeskommuner kan likevel gjennomføres. På lengre sikt mener Venstre at fylkeskommunen skal erstattes av et nytt folkevalgt regionalt nivå med færre, større og sterkere regioner.

Sterke regioner må ha politisk makt og økonomiske ressurser. I dag er mye av denne makten plassert hos staten. De norske regionene skal være et selvstendig og fullverdig forvaltningsnivå, slik kommunene er det på lokalt nivå, med omfattende desentralisering av oppgaver, ansvar, myndighet og ressurser fra staten.

Regioner som skal ha et slikt helhetlig ansvar, må inndeles på en måte som er funksjonell i henhold til oppgavene som skal løses og slik at befolkningen naturlig kan identifisere seg med egen region. Oslo som hovedstad må underlegges en særskilt vurdering.

Venstre vil:

- Gjennomføre en regionreform der fylkeskommunen erstattes med et nytt regionalt nivå med færre og sterke regioner.
- Gi de nye regionene helhetlig politisk, faglig og finansielt ansvar for samferdsel, landbruk, nærings- og bygdeutvikling, kultur, videregående opplæring, miljøvern og kulturminnevern, regional planlegging og sikkerhet og beredskap.
- Flytte forvaltning av arealbestemmelser, senterstruktur og andre skjønnspregede retningslinjer fra Fylkesmannsembetet til de nye regionene.

13.4 Kommunestruktur

Venstre vil gi borgerne bedre tilbud i sine nærmiljø. Kommunestrukturen fra 60-tallet står i sterk kontrast til dagens reelle bo-, arbeidsmarkeds- og serviceområder. Mange av kommunene har ikke lenger mulighet til å ta et helhetlig grep om næringsutvikling, miljøpolitikk, arealdisponering og stadig mer kompliserte og kompetansekrede offentlige tjenester, blant annet innen helse og omsorg.

Venstre vil foreslå en kommunereform der flere oppgaver blir desentralisert fra staten til kommunene. En slik reform krever en ny kommunestruktur som gir større kommuner med større ansvar enn i dag, spesielt innen velferdstjenester og helsevesen. Dette vil gi mulighet for behandling, pleie og omsorg i folks nærmiljø. Større kommuner vil være bedre i stand til å bygge nødvendige fagmiljøer. I dag er kommunenes inntektssystem innrettet slik at små kommuner som slår seg sammen kan tape økonomisk. Det må derfor bli økonomisk gunstig for kommuner å slå seg sammen.

Stortinget må fastsette et måltall for hvor mange kommuner reformen skal resultere i, og kommunene må selv samarbeide om

å bestemme de nye kommunegrensene. Det bør legges vekt på å redusere antall kommuner i naturlige sammenhengende bo- og arbeidsmarkedsregioner. Av hensyn til Norges spesielle geografi kan det ikke settes en absolutt minimumsgrense for antall innbyggere i kommunene. Det må lages spesielle ordninger for øycommuner og andre kommuner der geografi gjør kommunesammenslåing mindre aktuelt.

Staten må forplikte seg til å overføre offentlige oppgaver til det nye kommunenivået, slik at andelen øker fra dagens 40 prosent til 50 prosent eller mer. Det må i tillegg vedtas en lov som forplikter staten til desentralisering av konkrete oppgaver når reformen gjennomføres. Prosessen skal baseres på frivillighet ved at kommunene i utgangspunktet selv velger hvem de vil slå seg sammen med, men staten skal i siste instans ha mulighet til å kunne gripe inn slik at ikke desentraliseringen av oppgaver forhindres.

Venstre vil:

- Gjennomføre en kommunereform som resulterer i nye, færre og sterke kommuner.
- Desentralisere og gi de nye kommunene hel eller delvis myndighet over rehabilitering, barnevern, folkehelse og forebygging, rusomsorg, psykisk helse, kultur, kriminalomsorg, sikkerhet og beredskap, miljø- og arealpolitikk, og barnehager.

13.5 Lokaldemokrati

Venstre vil styrke det lokale selvstyret og gi folk økt innflytelse over egen hverdag. Det lokale selvstyret innskrenkes stadig mer av statlig detaljstyring og taper terreng overfor statlige forskrifter, rundskriv og stortingspolitikerens trang til å blande seg opp i små ting. Venstre mener maktsentraliseringen er alvorlig og uønsket – spesielt fordi vi trenger å flytte mer makt og flere oppgaver over til lokaldemokratiet.

Venstres utgangspunkt er at desentralisering av makt og myndighet er en aktiv distriktspolitiske handling. Venstres politikk for kommunestruktur, næringsutvikling, landbruk, samferdsel og kommunikasjon, kunnskap og helse, er alt innrettet med sikte på å styrke og myndiggjøre lokale samfunn og distriktsentre, og gjøre det mulig å bo og leve over hele landet.

Kommunene må få beholde mer av egne skatteinntekter og få økt frihet til å innføre egne skatter og avgifter til bestemte formål.

Nye oppgaver som pålegges kommunene av staten, må finansieres gjennom økte overføringer. Venstre vil også arbeide for å redusere antall statlige innsigelsesmyndigheter slik at kommunal saksgang går lettere. Det skal bli enklere for innbyggere og lokale folkevalgte å forholde seg til statlige myndigheter.

Venstre mener at åpningstider for tjenestetilbud bør fastsettes i et samspill mellom tilbydere, brukere og samfunnet. Det er ikke staten, men de lokale folkevalgte som best kan vurdere åpningstidene for tjenestetilbuddet i sin kommune. Det bør derfor ikke være statlige begrensninger på åpningstider i butikker eller for salg og skjenking av alkohol.

Venstre vil:

- Innføre friere kommunalt skattøre.
- Redusere finansiell detaljstyring av kommunene og gi kommunene anledning til å få all statlig finansiering som frie midler.
- Tilbakeføre deler av selskapsskatten til kommunene som et incentiv til næringsutvikling.
- Gi kommunene frihet til å velge ordfører ved direktevalg.
- Tillate kommunestyrer å vedta mistillit til ordfører.
- Gjeninnføre muligheten til åstryke kandidater ved lokalvalg.
- Holde valgdagen til kommunestyrer og fylkesting separat fra stortingsvalg.
- Spre statlige arbeidsplasser til flere regioner.
- Fjerne statlige begrensninger på åpnings- og skjenketider, og la slike begrensninger fastsettes av den enkelte kommune.
- Tillate salg av sterkøl og vin i dagligvarebutikker.
- Redusere lover og forskrifter som regulerer kommunene, og forenkle inntektssystemet.
- Forenkle det statlige tilsynet med kommunene.
- Gjennomgå fylkesmannens ansvarsområder og myndighet.

13.6 Forenkling og fornying

Venstre er bekymret over et økende dokumentasjons- og kontrollregime i mange deler av offentlig sektor. Mye tid og krefter går med til administrasjon og byråkrati. Venstre vil arbeide for å begrense byråkratiske regler og rutiner også for offentlig ansatte.

Store deler av offentlig sektor er preget av detaljstyring, byråkratiske kontrollsistemer og omfattende dokumentasjonskrav. Det legges for lite vekt på de ansattes vurderingsevner som fagperso-

ner. Dette skaper lett en situasjon der de enkle sakene prioriteres foran de vanskelige og viktige.

Offentlig sektor er i konstant behov for fornyelse. Antall direktører, tilsyn og deres oppgaver, reguleringer og kontrollfunksjoner må gjennomgås med sikte på å tilbakeføre politiske funksjoner til folkevalgte organer.

Venstre vil:

- Igangsette en uavhengig evaluering av offentlig forvaltning, med sikte på å begrense byråkratiet og sikre effektiv tjenesteproduksjon.
- Redusere skjema- og dokumentasjonsveldet i offentlig sektor.
- Effektivisere anbudsprosessen i offentlig sektor, og forenkle rutinene for kontroll med tjenester som settes på anbud.
- Gjennomgå statlige tilsyn og direktørater med sikte på å styrke folkevalgte organers makt og i denne sammenheng ha som mål å redusere antall tilsyn og direktører.
- Sikre offentlig ansatte rett og mulighet til å ytne seg om faglige eller arbeidsrelaterte spørsmål.
- Styrke samarbeidet mellom stat og kommune ved å gi Fylkesmannen det samme ansvaret for samordning, koordinering og dialog ved innsigelser som ved tilsyn.

Se også [13.1 Åpenhet](#) på side 73

13.7 Digitalisering av det offentlige

Digitalisering av det offentlige tjenestetilbuddet kan frigi milliardbeløp for offentlig sektor, og vil i tillegg gi bedre brukerservice ved at innbyggerne kan betjene seg selv. Venstre mener at stat og kommuner må legge til rette for en døgnåpen og digital forvaltning.

Digital kommunikasjon skal være hovedregelen for kommunikasjon med forvaltningen, og borgerne skal aktivt velge papirbaserte løsninger hvis de foretrekker det. Service, forenkling og personvern skal være grunnleggende for det offentliges digitale tjenester. IKT-prosjekter i staten skal så langt det lar seg gjøre lage åpne standarder som dokumenteres for allmennheten, og benytte seg av og utvikle programvare med åpen kildekode.

Kommunene må få fri tilgang til nasjonale fellesløsninger for digital kommunikasjon, slik at man unngår unødig mange investeringer.

ger i systemer som skal løse samme oppgave. Digitale tjenester er grunnleggende infrastruktur, og dermed et nasjonalt anliggende.

Venstre vil:

- Digitalisere offentlige tjenester inkludert kommunesektoren, for å tilby helhetlige og brukervennlige digitale løsninger.
- Videreføre arbeidet med nasjonale standarder for IKT-systemer tilpasset sykehusene som også kommuniserer med primærhelsetjenesten, og elektroniske pasientjournaler med gode personvernrløsninger.
- Ha én nettportal for borgernes kommunikasjon med det offentlige.
- Prioritere rask fornying av IKT-systemer i de delene av statsvaltningen som lider under gamle systemer, slik som NAV og politiet.
- Sikre en forsiktig utbygging av høyhastighets bredbåndsnett over hele landet.
- La små og mellomstore bedrifter slippe til i utviklingen av systemer, slik at de kan delta i anbudsunder på likt grunnlag med de få store aktørene.
- At fri programvare alltid skal vurderes i offentlige IT-anskaffelser gjennom en dokumentert prosess.
- Bruke reelt åpne standarder både internt i offentlig sektor og i kommunikasjon og datautveksling med innbyggere og privat næringsliv.

14. Justis og beredskap

**Venstre vil ha en
rettsstat som ivaretar
frihet, trygghet og
rettsikkerhet for den
enkelte borgers.**

I en tid med store forandringer i samfunnet når det gjelder internasjonalisering og teknologisk utvikling, må arbeidet med å sikre grunnlaget for rettsstaten stadig fornyes.

Samfunnet skal kunne avverge terrorangrep så vel som grov kriminalitet. Venstre vil samtidig arbeide for å ivareta borgernes friheter mot utilbørlig registrering, overvåking og inngrep i privatlivet.

14.1 Straff og soning

Straff skal vise at samfunnet ikke aksepterer atferd som skader andre borgere eller vesentlige samfunnsinteresser. Straff er samtidig statens mest inngrifende og alvorlige sanksjonsmiddel. Venstre mener straffenivået i samfunnet først og fremst bør fastsettes ut fra

allmenn- og individualpreventive hensyn, samt for å hindre selvtekt. Straff skal ikke brukes for å løse sosiale problemer. Venstre er derfor imot sexkjøploven og er motstandere av et tiggeforbud. Forskning og kunnskap må ligge til grunn for hva som er et riktig straffenivå generelt, og det bør være et betydelig rom for domstolskjønn i det enkelte tilfelle.

Det er grunnleggende i en liberal rettstat at man er uskyldig til det motsatte er bevist og at enhver anklaget har rett på et forsvar. Like grunnleggende er det at straff ikke er et mål i seg selv. Målet må være at straffedømte så langt det lar seg gjøre returnerer til samfunnet etter endt straff.

Ved bruk av fengselsstraff er det viktig at soningen blir kombinert med behandling og aktivitet. Spesielt under langvarig soning er det viktig med tilbud som forbereder den innsatte på å vende tilbake til samfunnet. Prøveløslating og permisjoner bør brukes for å myke opp overgangen til det sivile liv. Det må satses mer på yrkesrettet utdanning, opplæring og sysselsetting. Innsatte skal få mulighet til å holde kontakt med familien under soningen.

Norge har tidligere fått kritikk for bruken av glattcelle, blant annet av Europarådets torturovervåkingskomité. Venstre er opptatt av at bruk av glattcelle (politiarrest) må begrenses til et minimum og at det maksimalt må gå 24 timer før den pågrepne overføres til en vanlig fengselsplass. Personer under 18 år skal ikke settes på glattcelle.

Venstre vil:

- Øke bruken av alternative straffereaksjoner og praktisk støtte ved løslatelse for å hindre tilbakefall.
- At pågrepne overføres fra glattcelle til ordinær fengselsplass så raskt som mulig og senest innen 24 timer.
- Pålegge vaktordninger for domstolene som gjør det mulig å fremstille personer med begjæring om varetektsfengsling også utenom ordinær arbeidstid.
- Tilrettelegge for kontakt mellom innsatte og deres familiær gjennom å lage nasjonale standarder for antall besøksdøgn, telefontid og ved å bedre besøksrommene.
- Styrke og videreutvikle muligheten for å motta behandling i institusjon for rusmisbruk og sykdom under soning.
- Opprette oppfølgingssentra med høy faglig kompetanse som skal gi bedre støtte ved løslatelser.

- Oppheve sexkjøploven og avvise tiggeforbud.

14.2 Domstolene

Venstre mener at det ikke tilfredsstiller grunnleggende krav til rettssikkerhet at man kan bli dømt til straff i andre instans uten begrundelse. Venstre vil derfor styrke dagens juryordning ved at det innføres skriftlig begrunnelse ved domsavsigelse. Det må innføres obligatorisk opplæring av lagrettemedlemmer, med hovedfokus på forståelse av rettsbelæring og bevisbyrderegler, vurdering og vekting av bevis.

I tillegg til å dømme i siste instans, driver også Høyesterett rettsskapende virksomhet. Den enkelte dommers verdisyn og integritet kan ofte være avgjørende for utfallet av vanskelige tvilsspørsmål. I lys av dette er dagens utnevningspraksis av høyesterettsdommere problematisk, siden utnevnelserne påhviler regjeringen og begrunnelser fra innstillingsrådet er unntatt offentlighet. Venstre mener at begrunnelsen ved utnevning av Høyesterettsdommere bør være offentlig tilgjengelig.

Forliksrådene og Konfliktrådene spiller en viktig rolle i rettssystemet. Ved å bringe saker inn for disse organene, får bedrifter og enkeltpersoner muligheter til å løse konflikter på enkel og rimelig måte. Venstre vil arbeide for at Forliksrådene og Konfliktrådene har gode arbeidsvilkår. Den store saks mengden tilskir at det er god grunn til å se på en videreutvikling av rådenes arbeidsområde.

Enkeltpersoner som har en sak av stor velferdsmessig betydning, skal ikke være økonomisk forhindret fra å føre den for retten. Venstre vil utvide ordningen med fri rettshjelp, da økonomisk evne ikke skal være til nevneverdig hinder for å kunne prøve sin sak for domstolene. Det må også satses mer på å styrke forvaltningens veiledningsplikt.

Venstre vil:

- At Innstillingsrådets begrunnelse for innstillinger til utnevnelser av nye høyesterettsdommere skal være offentlig.
- Arbeide for å reformere EMD, med mål om å kortere ned saksbehandlingstiden, effektivisere og styrke ressurstilgangen.
- Vurdere om Forliksrådene og Konfliktrådene arbeidsområder kan utvides.
- Utvide dekningsområdene for fri rettshjelp, både hva gjelder personer og rettsområder.

- Gjennomgå regelverket for fri rettshjelp, herunder de økonomiske virkemidlene, med sikte på å stimulere flere advokater til å påta seg denne type oppgaver.
- Støtte frivillige ordninger i regi av Jussbuss, JURK, Jussformidlingen og lignende organisasjoner.

14.3 Kriminalitetsbekjempelse

Det er behov for en storstilt opprydning i politiets interne organisering, samt en klargjøring av kommandolinjer og oppdatering av IKT-verktøy. Venstre mener at antallet politidistrikt bør reduseres, at samarbeidet med Forsvaret må styrkes og at politiets arbeids-tider i større grad må tilpasses behovet for operativ tjeneste. I reformeringen av politiet vil det for Venstre være viktig å styrke utetjenesten, terrorberedskapen og arbeidet mot organisert kriminalitet.

Rettssstaten utfordres av organisert kriminalitet som preges av vold, trusler og represalier, tar i bruk avansert teknologi, og har internasjonale forgreninger. Politiet må settes i bedre stand til å kunne bekjempe denne utviklingen, og politisamarbeidet mellom land må styrkes. Arbeidet med å bekjempe kriminalitet og terror må skje på rettsstatens grunn. Overvåking på grunnlag av politisk tilhørighet er et kraftig overgrep. Før det vedtas nye tiltak i kampen mot terror, bør man vurdere og dokumentere eventuell effekt av de tiltakene som allerede er innført det siste tiåret. Venstre vil avvise alle forslag til tiltak som det ikke foreligger dokumentert behov for, og som heller ikke står i rimelig forhold til formålet man ønsker å oppnå.

Samtykke er ikke egnert som rettslig grunnlag for politimetode-bruk, fordi den ubalansen som alltid vil være mellom borger og politi sår tvil om hvorvidt samtykket er frivillig. Venstre er kritisk til omfattende bruk av samtykkebasert DNA-testing i straffesaker, rustesting av elever i skolen og at etterforskning av spedbarnsdø-delighet baseres på samtykke.

Utdanningen ved Politihøgskolen skal være relevant for operativt politiarbeid. Det må satses mer på videreutdanning i ledelse, etterforskning og i oppgaver som knytter seg til utetjenesten. Ved å legge til rette for ulike karriereveier, kan polititjenestemenn fortsette i uniformert utetjeneste. Politietaten kan styrkes ved flere sivile stillinger som dekker mange av de administrative oppgaver

som er lagt til etaten. Samtidig vil Venstre vurdere å overlate en del oppgaver til tjenestemenn uten politifaglig utdanning.

Venstre vil:

- Redusere antallet politidistrikt.
- Øke politiets uniformerte utetjeneste.
- Øke opptaket til Politihøgskolen for å bedre rekrutteringskapasiteten.
- Bygge på anbefalingene fra 22. juli-kommisjonen for å styrke politiet.
- Øke rekrutteringen av sivile stillinger og politjurister.
- Forbedre eksisterende og utvikle nye informasjonssystemer i politi og justissektor for å tilfredsstille kravene til ny politi-registerlov.
- Styrke samarbeidet mellom politiet, barnevernet og skolen (SLT – Samordning av lokale kriminalforebyggende tiltak).
- Tillate politiet praktisk tilgang på flere våpentyper tilpasset utfordringene de møter, samt grundig trening, men avvise generell bevæpning av politistyrken.
- Styrke politiets kompetanse på å bekjempe organisert kriminalitet.
- Styrke Norges internasjonale innsats mot grenseoverskridende kriminalitet i Interpol, Europol og Frontex.
- Ha klare og tydelige regler for politiets bruk av infiltrasjons- og provokasjonslignende metoder.
- Bidra aktivt i det internasjonale samarbeidet med sikte på at forbrytelser mot menneskeheden og folkemord bringes inn for Den internasjonale straffedomstolen.
- Evaluere tidligere innførte terrorbestemmelser, og avvise innføring av hjemler om tankekriminalisering for å ramme såkalte soloterrorister.
- Åpne for at kommuner i samarbeid med politiet kan gi tilleggsfinansiering til lokalt, utadrettet politiarbeid slik som gatepatruljering, kontroller og forebyggende tiltak.
- Innføre familievoldskoordinatorer i alle landets politidistrikter.

14.4 Samfunnssikkerhet og beredskap

Samfunnets sårbarhet er blitt mer omfattende og betydelig større siden tilrådingene fra Sårbarhetsutvalget kom for 12 år siden. I en nødvendig, ny helhetlig analyse må informasjonssikkerhet stå sentralt. Offentlig virksomhet og næringslivet må stimuleres til samarbeid om å oppdage og håndtere alvorlige dataangrep.

I et åpent demokrati vil det aldri kunne utstedes garantier mot at terroranslag skal kunne skje. Men bedre trening, bedre organisering og myndiggjøring av stedlig tjenestepersonell kan sammen med kortere kommunikasjonslinjer redusere samfunnets sårbarhet. Dagens ansvar for krisehåndtering er for fragmentert og ikke godt nok forankret på høyeste nivå. Klarere ansvarslinjer vil styrke det daglige sikkerhetsarbeidet på tvers av sektorer og nivåer.

I norsk beredskap er det likevel en styrke at mange ulike aktører, både offentlige, private og frivillige, er involvert og bidrar på forskjellige måter før, under og etter en hendelse. Samtidig består beredskapen i Norge blant annet av mange små enheter, som nødmeldesentraler eller brannvesen. Dette gir utfordringer for kapasitet og vedlikehold av nødvendig kompetanse, og med ulik geografisk organisering blir også god kommunikasjon utfordrende. Systemene for samvirke må bygges ut, og forventningene til samhandling tydeliggjøres.

Sentralisering av Politiets Sikkerhetstjeneste har svekket terrorforebygging og etterretning mot industrispionasje ved enhetene utenfor Oslo. Lokalkunnskap er av stor betydning i et stadig mer utfordrende trussel- og etterretningsbilde.

Venstre vil:

- Styrke og fylle Justisdepartementets og Direktoratet for samfunnsberedskap sin samordningsrolle.
- Prioritere en snarlig oppgradering av IKT-systemer i beredskapssetatene, og særlig i politiet.
- Forbedre samordningen mellom Politiet og Forsvaret.
- Vurdere en sammenslåing av Heimevernet og Sivilforsvaret for å styrke beredskapsarbeidet.
- Øke den sektorovergripende øvingsaktiviteten.
- Sette i gang organisasjonslæring i politiet for å lære av feil og for å ta lærdom av øvelser.
- Etablere en robust politihelikoptertjeneste i hovedstaden, og etablere ordninger som sikrer trygg og rask transportkapasitet i resten av landet.
- Styrke de lokale forebyggende grenene av Politiets Sikkerhetstjeneste.
- Styrke kompetansen på IKT-sikkerhet hos kontrollmyndigheter som Post- og teletilsynet.
- Styrke sikkerheten rundt IKT-driftsanlegg og styrke den politiske kontrollen med kritisk IKT-infrastruktur.

- Få på plass et nytt nødnett så raskt som mulig, i et samarbeid mellom offentlige myndigheter og private aktører.
- Bruke ledig frekvenskapasitet fra analog-TV til å opprette 4. generasjons mobilnett som vil gi bedre dekning over hele landet.
- Legge ny internettkabel til det europeiske fastlandet, i tillegg til den eksisterende forbindelsen via Sverige.

14.5 Vold i nære relasjoner

Noen mennesker – svært ofte kvinner – blir utsatt for vold fra en som offeret kjänner godt. På samme måte blir barn også vitne til, eller utsatt for, vold i nære relasjoner.

Venstre mener det er nødvendig å styrke arbeidet både med å forebygge vold i familier og andre nære relasjoner og å hjelpe dem som blir utsatt for vold fra sine nærmeste. Dette forutsetter økt kunnskap og et utvidet samarbeid mellom frivillige organisasjoner, barnehage, skole, helsevesenet og politiet.

Venstre vil:

- Sikre behandlingstilbud for dem som utsettes for vold og overgrep.
- Sikre et behandlingstilbud til barn som har blitt utsatt for vold eller blitt vitne til vold i nære relasjoner.
- Styrke behandlingstilbuddet til voldsovergripere, også i fengsler.
- Innføre regler om meldeplikt for dem som i dag har en plikt til å avverge kjønnslemlestelse.
- Følge opp dem som aldri møter til skolestart ved mistanke om tvangsekteskap.
- Følge opp Voldtektsutvalgets anbefalinger om blant annet opprettelse av en spesialisert politienhet mot seksualisert vold.

15. Kultur og informasjon

Venstres politikk for det sivile samfunn har som mål å skape **frie rammer for en kritisk offentlighet.**

Kulturlivet, kunsten, mediene, organisasjoner og sivile fellesskap skal ikke være instrumenter for staten, men leve i kraft av seg selv og utfordre og utvikle samfunnet uavhengig av politiske mål. Sivilsamfunnet er viktig for demokrati og samhold og kan ha en sterk samfunnsendrende kraft.

Kunnskap er makt, og makt skal spres. Derfor er Venstre opptatt av at informasjon skal være åpen, gratis og offentlig tilgjengelig for alle. Dette gjøres gjennom moderne bibliotek, lett tilgjengelige offentlige data, et fritt internett og en mediepolitikk som sikrer mangfoldet.

15.1 Et fritt kulturliv

Venstre arbeider for et mangfoldig og fritt kulturliv som stimulerer nysgjerrighet, kreativitet og mangfold. En offensiv kulturpolitikk henger sammen med vern av ytringsfriheten og i et liberalt samfunn er derfor en stor kultursektor et mål i seg selv. Et mangfoldig og bredt kulturtilbud skaper dessuten større valgfrihet for den enkelte og er med på å bidra til bedre livskvalitet i hverdagen.

For å sikre et fritt og autonomt kulturliv er det viktig med maktspredning. Sentralstyringen av norsk kulturliv må erstattes med en mer desentralisert makt og en bedre fordeling av kulturmidlene. Den offentlige støtten til kultur og idrett må sikre både de gode talentene og den store bredden. Samtidig må det være et mangfold av finansieringskilder som gjør kulturaktørene mer uavhengige av politiske føringer.

Venstre vil:

- Revidere kulturloven slik at den sikrer kunstnerisk frihet fra politisk styring, avklarer det offentliges ansvar og samordner dagens lovverk.
- Sørge for at kunstnerisk frihet ivaretas ved offentlige bevilninger.
- Bygge opp regionale kulturfond med bidrag fra statlig kapital.
- Innføre gaveforsterkningsordninger for museumsfeltet.
- Gi kunstnere og kulturarbeidere tilfredsstillende økonomiske vilkår og sosiale rettigheter.
- Sikre et mangfold av statlig finansierte institusjoner for ulike kunstuttrykk i hele landet.
- Sikre statlig støtte til regionale kompetansesentre i musikklivet, også innen rytmisk musikk.
- Frita all idrett, museer og kulturarrangører for merverdiavgift.
- Evaluere knutepunktordningen for festivaler.
- Avskaffe ordningen med at kommunal andel må følge statlig andel av finansiering av kulturinstitusjoner.
- Forenkle rapporteringsrutiner og regelstyring av kulturinstitusjoner.
- Gi statlig støtte til nasjonale kulturygg, som Munchmuseet i Bjørvika.
- Styrke forholdene for drift av symfoniorkestre som er basert på frivillig arbeid.

15.2 Kunst og kunstnere

Kunst og kultur har først og fremst sin egenverdi, men har også et stort næringspotensial. Kunstnere og apparatet rundt kunstnere er ofte selvstendig næringsdrivende med flere av de samme utfordringene som andre gründere og små foretak. Venstres næringspolitikk legger til rette for at kunstnere kan skape sin egen arbeidsplass ved blant annet å sikre tilfredsstillende økonomiske vilkår, bedre sosiale rettigheter, redusere skjemavelde og tilføre kompetanse om entreprenørskap og forretningsdrift.

Venstre vil ha et bredt spekter av teaterinstitusjoner. Etablerte kunstneriske produksjonsmiljøer og institusjoner, både regionale og nasjonale, skal ha sikre og forutsigbare rammer samtidig som de frie kunstgruppene får en større andel av den offentlige støtten.

Norsk film styrkes med fokus på kvalitet, ikke kvantitet. Derfor må vi skape sterke fagmiljøer og belønne visning av nyskrevet norsk dramatikk.

De fysiske omgivelsene utgjør rammene for våre liv. Derfor er arkitekturpolitikk viktig for utviklingen av byer, tettsteder og gode bomiljøer. Et av de viktigste kunstpolitiske virkemidlene i Norge i dag er offentlig innkjøp av kunst. Venstre mener at en større andel av innkjøpene – både til museenes samlinger og til utsmykking – må være ny kunst.

Venstre vil:

- Sikre langsiktige stipendordninger for kunstnere.
- Sikre pensjonsordninger og sosiale rettigheter for utøvende kunstnere.
- Sørge for et bredere tilbud av statlige stipendordninger for kunstnere i startfasen, der kunstneren har mulighet til å søke støtte uavhengig av medlemskap og tilknytning til foreninger, forlag og lignende.
- Gi søkere anledning til innsyn i faglige og kunstneriske vurderinger av store og ressurskrevende søker til Norsk kulturråd.
- Lette overgangen fra prosjekt til etablering av bedrift eller langsiktig produksjon ved å etablere et samspill mellom Innovasjon Norge og Norsk kulturråd.
- Gi kulturarbeidere som har kunstneriske oppdrag lettare adgang til visum til Norge.
- Øke bidragene til regionale filmfond og filmsentra.

- Gi Dramatikkens hus tilfredsstillende økonomiske vilkår for å sikre nyskrevet norsk dramatikk.
- Gi Norsk kulturråd større frihet til å forvalte sine offentlige tilskuddsordninger.
- Rette statens innsats til kunst i det offentlige rom mot tiltak som bidrar til lokal stedsutvikling etter lokale initiativ.
- Anvende norsk arkitektur og design i omdømmebygging i utlandet.
- Arbeide for at forfulgte akademikere, forskere, forfattere og kunstnere får opphold og formidlingsmuligheter i Norge.
- Ha en gjennomgang av statlige og kommunale regelverk for oppdragskunst i det offentlige rom.

Se også [6.1 Innovasjon og nye bedrifter](#) på side 38

15.3 Litteratur og språk

Biblioteket er et av de viktigste virkemidlene for å sikre lik tilgang til kunnskap for alle. Bibliotekene er et viktig møtested og en integratingsarena. Et godt bibliotektilbud forutsetter at bibliotekene er velutstyrte, teknologisk oppdaterte og bemannet med kvalifisert personale.

Norge har to likestilte riksspråk, samisk språk, norsk tegnspråk, og et særskilt ansvar for språkene til de nasjonale minoritetene. En aktiv litteraturpolitikk og særskilte tiltak for minoritetsspråk bidrar til å sikre folkestyret og kulturarven.

Fortsatt fellesnordisk språkforståelse forutsetter at film og fjernsyn sendes tekstet, ikke dubbet, når programmet er statlig finansiert eller støttet. Arbeidet med å legge til rette for å få utviklet gode læremidler på norsk for høyskoler og universitet må videreføres.

Fastprisordningen har fram til nå vært en frivillig avtale mellom Bokhandlerforeningen og Forleggerforeningen. For å stimulere til at det skapes et bredt utvalg av ny litteratur på norsk og at denne er lett tilgjengelig i hele landet, mener Venstre at en ordning med fastpris på bøker i en begrenset periode etter utgivelsen er nødvendig. Dette kan enten sikres i en ny avtale mellom aktørene i bokbransjen eller i en boklov. Venstre vil uansett stille krav om at en avtale eller lov sikrer likebehandling av små og store aktører på bokmarkedet og demmer opp mot eierkonsentrasjon i forlegger-, distribusjons- og bokhandlerleddene i bransjen. For Venstre er

det særlig viktig å gi bokhandlerne på mindre steder tilstrekkelige rammevilkår.

Venstre vil:

- Gjennomføre en opptrappingsplan for folke- og skolebiblioteker.
- Revidere innkjøpsordningene for litteratur ved å fordele midlene til landets folkebibliotek, og blant annet sørge for at de inkluderer digitale plattformer.
- Etablere en nasjonal e-bokordning for bibliotekene.
- Styrke de nasjonale leseprosjektene.
- Ferdigfinansiere Norsk Ordbok (nynorsk) og Det Norske Akademis ordbok (bokmål).
- Likestille papirbøker og e-bøker når det gjelder innkjøpsordninger og fritak for merverdiavgift.
- Styrke folkebibliotekene, spesielt små og lokale bibliotek.
- Videreføre en ordning med fastpris i en begrenset periode etter utgivelse av ny litteratur på norsk.
- Styrke den sør-samiske kultur og språk ved å bidra til å realisere Samien Sitje.

15.4 Barne- og ungdomskultur

Barn og unge må ha mulighet til å skape sin egen frivillighet og til å organisere sin egen ungdomskultur. Norge har en offensiv satsing på kultur til barn og unge, men barne- og ungdomskulturen fikk ta liten del i det løftet resten av kulturlivet har vært med på.

Kulturskolen er den viktigste arenaen for å gi barn og unge mulighet til å skape kulturuttrykk, og er samtidig viktig for å dyrke frem talentene. Kommunene må ha frihet til selv å finne de løsningene som gir best kulturskole- og fritidstilbud i sin kommune. Samtidig vil Venstre oppfordre til mangfold og kvalitet i det tilbudet som blir gitt.

Den kulturelle skolesekken må først og fremst la elevene få oppleve kvalitetskunstuttrykk. I den kulturelle skolesekken skal kunstnerne være kunstnere - også i møtet med elevene.

Venstre vil:

- Styrke Frifond-ordningen for barne- og ungdomsorganisasjoner og uorganisert frivillig aktivitet.
- Stimulere til utvikling av unge talenter, blant annet gjennom stipend til opplæring og skolering ved akademier og organisa-

sjoner i utlandet.

- Stimulere private initiativ til musikkundervisning, teater og lignende i SFO.

15.5 Frivillighet

Frivillighet er bærende i norsk kulturliv. Det frivillige foreningslivet er kunnskapsformidler og kulturbærer, samfunnbygger og en skole i demokrati. Venstre vil gi den frivillige sektoren vekstmuligheter ut fra frivillighetens egne vilkår og arbeide for langsigte, trygge og etisk forsvarlige inntektskilder.

Ingen får så mye aktivitet ut av hver krone som det frivillige Norge. Offentlige støtteordninger må støtte opp under organisasjonenes frihet og uavhengighet og ikke bidra til å byråkratisere dem.

Ideelle organisasjoner kan være et alternativ både til offentlige tjenester og til kommersielle produsenter innenfor velferdsfeltet. De er mer fleksible enn offentlige tjenester og de er i stand til å tilpasser tjenester til individuelle behov samtidig som de ikke genererer overskudd som kommer eierne til gode. Dagens konkurranse- og anbudssystem er ressurskrevende og tar ikke hensyn til ideelle velferdsprodusenters særtrekk og potensial. Venstre vil sikre langsigte og tilpassede rammebetingelser for ideelle velferdsprodusenter.

Venstre vil:

- Øke midlene til momskompensasjonsordningen for frivillige organisasjoner slik at den dekker organisasjonenes reelle kostnader.
- Øke det maksimale skattefradraget for gaver til frivillige organisasjoner.
- Øke beløpsgrensen for lønnsoppgaveplikt i frivillige organisasjoner.
- Gi frivillige organisasjoner momskompensasjon for bygging og vedlikehold av kulturygg.
- Opprettholde støtten til studie forbundene.
- Etablere en samarbeidsplattform mellom offentlige myndigheter og velferdsprodusenter i ideelle organisasjoner.
- Redusere de administrative påleggene fra staten til de frivillige organisasjonene.

15.6 Idrett

Idrett skaper trivsel, sosialt nettverk og folkehelse. Den offentlige støtten må i sterkere grad kanaliseres til det lokale engasjementet og sikre mangfoldet av aktiviteter, ikke reserveres til store nasjonale arrangementer. Venstre vil legge til rette for flere breddeidrettsanlegg, også slik at nye idretter sikres vekstvilkår.

I dag har staten gjort frivillige lag og foreninger avhengige av tilskudd fra Norsk Tippings spill. Overskuddet fra Norsk Tipping bør i stedet gå inn i statsbudsjettet, og tilskudd til frivillighet og idrett fordeles innenfor ordinære budsjetttramper.

Venstre vil:

- Øke andelen av anleggsmidler som går til nærmiljøanlegg, folkehelsetiltak og breddeidrett.
- Bygge flere nasjonalanlegg, blant annet for cricket.
- Gjøre alle vesentlige anleggstyper berettiget til tilskudd fra tippe midler, uavhengig av idrett.
- Utvikle Olympiatoppen som nasjonalt senter for trening og prestasjon.
- Lage en nasjonal plan for toppidrettskompetanse innen ulike idretter ved de videregående skolene og høgskolene.
- Fjerne forbudene mot organisert poker og proffboksing i Norge.
- Frigjøre kulturlivet, idretten og lag og foreninger fra Norsk Tippings spillepenger gjennom finansiering over statsbudsjettet.
- Gjennomføre en bred evaluering av spillpolitikken, inkludert Norsk Tippings og Rikstotos rolle og posisjon.

Se også [4.5 Friluftsliv](#) på side 30

15.7 Kulturvern

Venstre vil ha en offensiv satsing på kulturvern og museer, som tar vare på mangfoldet, utfordrer samtiden og sikrer viktige kulturminner for fremtidige generasjoner. Venstre vil utvikle ordninger som motiverer til bevaring av kulturminner og ivaretaking av nye funn.

Museene er en sentral del av kulturtilbuddet i Norge. De er viktige for å ta vare på og formidle våre kulturminner og for å koordinere og støtte lokale samlinger og historielag. Venstre vil derfor styrke og klarlegge det offentlige ansvaret for museene.

Venstre vil gjennomgå de statlige virkemidlene slik at eierne av kulturminner fortsatt kan ta ansvar for disse gjennom bruk, og gi kommunene økte muligheter til å gripe inn mot spekulativt forfall.

Venstre vil:

- Evaluere museumsreformen, med sikte på å bedre museenes forsknings- og formidlingskompetanse.
- Etablere en gaveforsterkningsordning for å stimulere til privat finansiering av museer.
- Utarbeide en nasjonal plan for samlingsforvaltning og avhending, inkludert magasiner og arkiv.
- Styrke finansieringen av Kulturminnefondet.
- Videreutvikle et nordisk samarbeid om utdanning innen små og utsatte håndverksfag innen kulturfeltet.
- Styrke fartøyvernet gjennom å følge opp opptrappingsplanen med tilstrekkelige midler.
- Gi skatte- og avgiftsincentiver for eiere av fredede og bevaringsregulerte kulturminner for å sikre nødvendig vedlikehold.
- Dele ut areal- og kulturlandskapstillegget for landbrukseindommer i henhold til hvordan landskapet ivaretas, ikke i henhold til gårdenes innmarksareal.
- Opprettholde og styrke lokale arkivinstitusjoner, og arbeide for nasjonal tilgjengelighet via arkivportalen.no med støtte til digitalisering.
- Fjerne landsdelsmuseenes monopol på å utføre arkeologiske utgravinger.

15.8 Informasjonssamfunnet

Internett skal være åpent og tilgjengelig for alle i et demokrati. Derfor må de teknologiske byggsteinene i informasjonssamfunnet i størst mulig grad være åpne standarder, formater, programværer og programmeringsgrensesnitt. Utviklingen bør ikke være forbeholdt store selskaper som har en fordel ved å kontrollere lukkede formater og plattformer eller ved å kunne avtale prioritert levering av data på nett. Offentlig produsert informasjon, som kart- og værdata, skal være gratis tilgjengelig.

Tilgjengelighet til kunst og kultur er et gode både for produsenter og forbrukere. Det er viktig at kulturpolitikken tilpasses de utfordringene og mulighetene ny teknologi gir. Venstre mener at ingen urettmessig skal tjene på andres åndsverk. Dagens åndsverkslov bør oppdateres for å stimulere til en levedyktig kulturproduksjon og sikre at produsenter og kulturkonsumenter fleksibelt kan ut-

nytte ny teknologi til distribusjon, samarbeid og utveksling av kulturuttrykk. Åndsverkslovens vernetid må begrenses og loven skal ikke gjelde for privat deling av materiale mellom enkeltpersoner.

Venstre mener at mest mulig av offentlig støttet kulturproduksjon må komme et bredest mulig publikum til gode, eksempelvis gjennom større bruk av fribrukslisenser og publisering på nett.

Venstre vil:

- Lovfeste nettnøytralitet ved å sikre lik behandling av alle aktører.
- Sikre en forsert utbygging av høyhastighets bredbåndsnett.
- Intensivere arbeidet med digitalisering av materiale i offentlige og private arkiv.
- Sørge for at Datalagringsdirektivet ikke blir en del av norsk lov.
- Begrense nettleverandørers mulighet til å lagre og benytte informasjon om data de formidler.
- Øke ressursene til Nasjonalbiblioteket for å gjøre norske åndsverk tilgjengelige på nett for fri bruk når vernetiden utløper.
- Gjøre alle forskningsresultater som er finansiert med offentlige midler fritt tilgjengelig (Open Access) umiddelbart etter publikasjon.
- Gjøre all offentlig informasjon og egnede data produsert av offentlige institusjoner tilgjengelige under fribrukslisens.
- Redusere opphavsrettens vernetid for bruk, men beholde vernetiden for kompensasjon.
- Sette i gang en offentlig utredning for å oppdatere dagens åndsverks- og opphavsrettslovgivning både nasjonalt og internasjonalt, og tillate ikke-kommersiell fildeling.
- Fjerne forbudet i åndsverksloven mot å omgå kopisperre (DRM) på opphavsrettsbeskyttet materiale som eies av en forbruker.

Fakta: DRM-teknologi

Digital Rights Management (DRM) eller digital rettighetsadministrasjon (DRA) er en samlebetegnelse for ulike digitale teknologier som har som mål å begrense bruksmulighetene til opphavsrettsbeskyttet informasjon.

Se også [12.1 Personvern](#) på side 69

Se også [13.7 Digitalisering av det offentlige](#) på side 76

15.9 Mediepolitikk

Venstre vil føre en mediepolitikk som likebehandler medieeierskap på ulike plattformer og som sørger for rammevilkår som ivaretar konkurranseseevn til norske medier.

Produksjonsstøtten bør beholdes som et virkemiddel for å opprettholde mangfold i pressen. Støtten må være plattform-uavhengig og styres mer direkte inn mot journalistisk produksjon fordi et stadig mer komplisert samfunn trenger mer kompetent journalistikk. Støtten må inneholde en begrensning for hvor mye enkeltaviser kan få.

Venstre vil ha en teknologinøytral lov om frihet og ansvar i redaktørstyrte medier. Ved et særskilt strafferettlig ansvar for redaktøren gis den som har styringsrett over hva som publiseres et tilsvarende ansvar for lovligheten av publiseringen. Et absolutt kildevern for redaktørstyrte medier vil bedre enn i dag sikre ytringsfrihet for alle og det vil løse motsetningen mellom det presseetiske regelverket og norsk lov. Et vitneforbud med hensyn til anonyme kilder vil stille pressefolk på linje med prester, leger og advokater.

Venstre vil bevare NRK som en sterk, reklamefri allmennkringkaster, med særlig ansvar for folkeopplysning og spredning av kultur og kunnskap til alle. NRK skal være en hovedaktør for norsk kultur- og kunnskapsformidling. Så lenge NRK-lisenzen er knyttet til fjernsynsapparater, står ordningen i fare for å bli utdatert. Finansieringen av NRK må være forutsigbar og ha størst mulig avstand til politiske myndigheter for å ivareta NRKs uavhengighet og samfunnsoppdrag.

Venstre vil:

- Sikre mangfold og konkurranse ved å avvikle medieeierskapsloven som regulerer norske medier særskilt, og la konkurranse- lovgivningen regulere mediemarkedet.
- Målrette produksjonsstøtten og gjøre både den og momssatte teknologinøytrale, slik at medier har lik, lav momssats.
- Sette tak for hva enkeltmedier kan motta i direkte pressestøtte.
- Ha en medieansvarslov med et særlig strafferettlig ansvar for redaktøren, absolutt kildevern og forbud mot etterforskning i kildevernsaker.
- Utrede alternative finansieringsmåter av NRK.
- Sikre fri konkurranse for innholdsleverandører i det digitale bakkenettet og i kabelnettet.

- Nedlegge det politisk oppnevnte Kringkastingsrådet.
- Sikre NRK som et ikke-kommersielt mediehus og som en i hovedsak reklamefri aktør på alle plattformer.
- Utvide forbudet mot aggressiv markedsføring av pengespill til også å gjelde Norsk Tipping, og innskrenke Norsk Tippings sendetid på NRK.

16. Innvandring og integrering

Folk flytter på seg
mer enn før, også over
landegrensene. Vi lever
i en global tidsalder og
retten til å søke lykken
bør ikke begrenses av
hvor man er født.

Muligheten til fri bevegelse er en grunnleggende verdi. Venstre har et positivt syn på migrasjon. Kulturell og økonomisk stimulans gjennom innvandring gjør samfunnet sterkere, rikere og mer mangfoldig.

Samtidig setter folkeflytninger vårt samfunn på prøve, uansett årsak. Ikke minst gjelder det den norske velferdsstatens bærekraft. At samfunnet har tilstrekkelig ressurser og kapasitet til opplæring og integrering er en forutsetning for et vellykket resultat.

Alle i Norge skal gis reell mulighet til å mestre norsk språk og samfunnsforståelse. Samtidig har den enkelte som kommer til Norge også en forpliktelse til å sette seg inn i språk og normer. Integrering

er en gjensidig prosess. Vilje til å integreres og gjensidig respekt mellom mennesker er nøkkelen til god integrering og dermed til et sterkere samfunn.

16.1 Arbeidsinnvandring og visum

Tilgang på arbeidskraft er viktig for økonomisk vekst. Venstre vil ha en arbeidsinnvandringspolitikk som gjør det lettere å få opphold på grunnlag av arbeid, også fra land utenfor EØS-området. Venstre mener det må bli enklere å søke om arbeidstillatelse fra Norge.

Dagens visumkrav gjør det vanskelig for nordmenn å invitere utenlandske venner på besøk. Norske organisasjoner møter ofte vanskeligheter med å invitere søsterorganisasjoner fra andre land, særlig fra Afrika.

Venstre vil:

- Utvide adgangen til å søke jobbsøkervisum ved norske utenriksstasjoner slik at det ikke bare er faglærte som har denne adgangen.
- Senke lønnskravet for å få arbeidstillatelse til arbeidssøkere som har fått tilbud om heltidsarbeid.
- Endre reglene for arbeidstillatelse som faglært, slik at kravene til kompetanse i større grad bestemmes av arbeidsgiverne og ikke av utlendingsmyndighetene.
- At søker om oppholdstillatelse ved konkret arbeidstilbud maksimalt skal ta én måned.
- Åpne for at bedrifter og utdannings- og forskningsinstitusjoner forhåndsgodkjennes slik at forskere og spesialister kan påbegynne arbeidet sitt mens Utledningsdirektoratet (UDI) behandler søkeren.
- Gjennomgå krav til godkjenning av høyere utdanning slik at det blir enklere å få godkjent utdanning fra et annet land.
- Innføre en modell med forhåndsgodkjenning av bedrifter.
- Forenkle prosedyrene for forlengelse og fornyelse av arbeidstillatelser.
- Gi asylsøkere mulighet til å skifte kø fra søker om asyl til søker om opphold på grunn av arbeid.
- Redusere antallet visumpliktige land.
- Gjøre det lettere å få visum til Norge og det øvrige Schengen-området.
- Innføre en ordning med kjærlighetsvisum, som gir norsk-utenlandske par muligheten til å bo sammen i 12 måneder i Norge.

- Senke inntektskravet for familieinnvandring.
- Innføre skattefritak for utenlandske ansatte som får dekket utgifter til norskkurs av arbeidsgiver og gi skattefradrag for ansatte som selv bekoster slike kurs.

16.2 Mennesker på flukt

Det er en menneskerett å kunne søke og få asyl for den som trenger beskyttelse. Venstre vil effektivisere identitetsavklaringer hos asylsøkere og sette en tidsfrist på saksbehandlingstiden.

Uansett hvor effektiv saksbehandlingen blir, kommer en del mennesker til å tilbringe tid i mottak. Venstre vil at mottakene drives ut fra prinsippet om «integrering fra første dag» med mulighet for å jobbe, lære språk og å bli en del av lokalsamfunnet. Mottakene skal være åpne og ha høy kvalitet. Venstre vil heller ha mange, små mottak enn noen få store.

Dagens innvandringspolitikk tar ikke høyde for at en del mennesker havner i en gråzone, for eksempel ved at de er vanskelige å returnere. Mange av disse lever i dag i skjul eller i kirkeasyl. Menneskelige hensyn må tillegges større vekt. Retur av asylsøkere må aldri skje på tvers av anbefalinger fra FNs høykommissær for flyktninger.

Venstre vil:

- Grunnløvsfeste retten til å søke asyl.
- Redusere saksbehandlingstiden og sette tidsfrister for behandlingen av asylsøknader.
- Tvangsreturnere hurtigere etter avslag.
- Intensivere arbeidet med tilbakesendelsesavtaler slik at flere med avslag kan returneres.
- Øke antallet kvoteflyktninger fra FN.
- Gi asylsøkere arbeidstillatelse.
- Opprette en hurtigfil for asylsøkere som blir tatt for alvorlig kriminalitet, der søkeren behandles raskt og søkeren returneres til opprinnelseslandet ved avslag.

16.2.1 Barn på flukt

Det er inhumant at barn må leve i uvisshet og frykt i mange år på asylmottak. Barns beste må veie tyngre enn såkalte «innvandringsregulerende hensyn», og Venstre mener at barn som har levde i mange år i Norge og som har sterkt tilknytning til riket, må få opphold.

Barnekonvensjonens bestemmelser, blant annet at hensynet til barnets beste skal være avgjørende, må få gjennomslagskraft også når det gjelder asylbarn. Derfor vil Venstre at det skal innføres klageadgang for mulig brudd på Barnekonvensjonen.

Venstre vil:

- At lengeværende barn og barnefamilier med endelig avslag som hovedregel skal få opphold dersom de har oppholdt seg i Norge i mer enn tre år, og at det samme skal gjelde foreldre uten arbeids- eller oppholdstillatelse med daglig omsorg for slike barn.
- At barneverntjenesten må overta omsorgsansvaret for enslige asylsøkere mellom 15 og 18 år tilsvarende det ansvaret som gjelder for enslige asylsøkere under 15 år.
- Sikre enslige mindreårige asylsøkere en så stabil oppvekst som mulig, blant annet ved å sørge for at de raskere får fosterfamilier i Norge.
- Endre forskrift om fastlegeordning i kommunene slik at alle barn som er bosatt i en norsk kommune får rett til en fastlege.
- Innføre klageadgang etter Barnekonvensjonen.
- Avvikle ordningen med midlertidig opphold for mindreårige asylsøkere.
- La barn som søker asyl ha rett til å få videregående opplæring mens søknaden behandles.

16.2.2 Mennesker uten grunnlag for opphold

Det er et mål at så få som mulig oppholder seg uten grunnlag for opphold i Norge. De som har fått avslag på sin søknad skal om mulig tvangreturneres. Enkelte asylsøkere kan ikke sendes ut etter avslått asylsøknad fordi Norge ikke har returavtale med hjemlandet eller fordi hjemlandet nekter å ta imot vedkommende. Venstre mener vi må sikre humane levekår for denne gruppen, og særlig for barn.

Venstre vil:

- Sikre mest mulig effektive returordninger for personer med avslag på opphold i Norge.
- At mennesker uten lovlig opphold som ikke kan returneres, skal gis mulighet til opphold etter fem år.
- Regulere hvilke tilstander som personer uten fast opphold i riket kan behandles for, slik at alle får den helsehjelpen de har krav på.

16.3 Integrering

Kommunene har ansvaret for flyktninger og asylsøkere som har fått opphold. Venstre vil øke integreringsstøtten og gi kommunene ekstra økonomiske incentiver for å ta imot mindreårige som har fått opphold, slik at disse kommer hurtig ut av mottak.

Det må være enkelt å få opplæring i norsk. Venstre vil tilrettelegge for frivillige organisasjoner som arbeider med å fremme integrering på ulikt vis. Organisasjonsdeltagelse er en arena for språkopplæring, etablering av nettverk og en måte å lære demokratiske spilleregler på.

Venstre vil:

- Evaluere og styrke dagens norskopplæring og introduksjonsprogram.
- Ta initiativ til forskning og evaluering av prosessen med godkjennning eller kvalifisering av kompetanse for ulike arbeidsoppgaver.
- Gi økt støtte til frivillige organisasjoner som jobber med integrering, og prioritere tilrettelegging for frivillige organisasjons integreringsinnsats rettet mot kvinner.
- Tillate dobbelt statsborgerskap.
- At søker må kunne beherske minimum av norsk muntlig for å kunne erverve norsk statsborgerskap.
- Øke integreringstilskuddet.

16.3.1 Arbeid og integrering

Deltakelse i arbeidslivet er viktig for at migranter skal få en meningsfull tilværelse og at de skal kunne bidra til fellesskapet. Venstre vil ha et mer offensivt Norge som sikrer innvandrere tilgang til arbeidsmarkedet. Godkjenningsprosessen av utdanning fra utlandet skal bli mer effektiv. Venstre vil fortsette arbeidet med å gi alle mennesker mulighet til å starte egen bedrift, uavhengig av bakgrunn.

Venstre vil:

- Gjøre arbeidsmarkedet mer fleksibelt slik at terskelen for å komme inn senkes for innvandrere og unge, blant annet ved å tillate mer bruk av midlertidig ansettelsjer.
- Innføre forsøk med anonyme søknader i offentlig sektor slik at kun kvalifikasjonene kommer frem av søknaden.
- Tilrettelegge for mentorordninger og nettverksarenaer i arbeidslivet både for høyutdannede innvandrere og arbeidstakere med spesielle behov på vei ut i arbeidslivet.

- Effektivisere prosessen med å få vurdert og godkjent utdanning fra utlandet.

Se også [1.3 Livslang læring](#) på side 15

Se også [9.1 Arbeidsliv](#) på side 57

16.3.2 Skole og integrering

Skolen fungerer som en viktig arena for integrering. Målet er at alle elever får et godt og likeverdig utdanningstilbud uavhengig av etnisk eller sosial bakgrunn. Det er i skolen at barn og unge skal få kunnskap både om vår historie, kultur og prinsippene det norske samfunnet bygger på. Skolen skal være tydelig i formidlingen av verdier som frihet, likeverd, likestilling, ytringsfrihet og respekt for andre. Samtidig må skolen se og ta i bruk de ressursene som ligger i å ha en internasjonal elevgruppe.

Venstre vil iverksette forsøks- og forskningsprosjekter som ser nærmere på hvordan vi kan utnytte de ressursene som ligger i å ha en mer internasjonal skole, og hvordan dette kan brukes i undervisningen og i arbeidet med å gjøre skolene mer attraktive.

Venstre vil:

- Arbeide med å fornye og forbedre undervisningen i norsk, slik at alle barn og unge får et godt grunnlag for læring og for deltagelse i arbeids- og samfunnsliv.
- Sørge for at skjønnsmidler til kommunene utformes slik at skoler med spesielt høy andel elever med innvandrerbakgrunn får tilstrekkelig ressurser til å ha færre elever per lærer, og til å styrke leksehjelpsordningen, skolebibliotek, skolehelsetjenesten og kontakten mellom hjem og skole.
- Gi skolene mulighet til å gi tilbud om norskopplæring til elevenes foresatte.
- Sørge for at elever som kommer til landet uten fullført grunnskole ikke overføres fra mottaksklasser til ordinære klasser før de behersker norsk godt nok.
- Gi flere lærere videreutdanning i flerkulturell forståelse og kommunikasjon.
- Arbeide for at religiøs overbevisning ikke hindrer barns deltagelse i ordinær undervisning.
- Iverksette stimuleringstiltak for å rekruttere flere lærere med minoritetsbakgrunn.

Se også [1. Skole og barnehage](#) på side 10

17. Forsvars- og sikkerhetspolitikk

Fremveksten av frihet, demokrati, rettsstat og markedsøkonomi er den sikreste veien mot fred og internasjonal sikkerhet.

Norsk sikkerhet ivaretas best gjennom økt handel, samkvem, samarbeid og dialog med flest mulig land.

Norges rolle som forvalter av ressurser og vår geopolitiske plassering krever et selvstendig norsk forsvar og deltagelse i forpliktende internasjonalt forsvarssamarbeid. Det er avgjørende at Norge er i stand til å hevde suverenitet og utøve myndighet i norske områder – særlig i nordområdene.

Det er fare for økt ustabilitet mellom stater og grupper av stater. Verden står overfor effekter av klimaendringer, rask befolkningsvekst, ressursknapphet, urbanisering, migrasjon, fare for epidemier, ideologisk tilspissing og en teknologisk utvikling som skaper

økt gjensidig avhengighet, men også økt konkurransen. De globale utfordringene krever et sterkere lederskap. Å skape et system for global styring som makter å håndtere og løse disse utfordringene effektivt vil være den største politiske utfordingen fremover.

17.1 Det norske Forsvaret

Sikkerhetspolitikken må ha som mål å bevare Norges suverenitet og politiske handlefrihet. Forsvaret skal være en profesjonell, responseeffektiv og kostnadseffektiv organisasjon innenfor de politiske målene og økonomiske og etiske rammene Stortinget setter. Plasseringen av militære styrker og baser må skje ut fra forsvarspolitiske hensyn, internasjonale krav og nasjonale behov. Flere underoffisersgrader vil forbedre muligheten for karriereveier i Forsvaret.

Det er fortsatt stort behov for landstyrker som også kan bidra i operasjoner i utlandet. Hærstyrkene utgjør den største andelen av slike bidrag. Venstre mener at hæren må styrkes. Vi vil blant annet bygge opp en ny kampbataljon, samtidig som Telemark bataljon og andre operative enheter skal være fullt oppsatt.

Norge må prioritere økt seilingskapasitet i nordområdene fremfor andre sjøbaserte forsvarstiltak. I dag er ubåtvåpenet nær smerte-grensen hva gjelder størrelse, og en videreføring av dette våpensystemet forutsetter et høyere ambisjonsnivå. Dette bør også ses i sammenheng med en eventuell videre satsing på kystkorvettvåpenet, som etter Venstres syn må komme lenger ned på prioriteringssistene.

Kampfly er en svært fleksibel og anvendelig kapasitet i hele konfliktspekteret fra overvåking og suverenitetshevdelse i fredstid, til høyintensive stridsoperasjoner. Antall kampfly må ikke overstige det som er nødvendig for vår forsvarsevne.

Hovedutfordringen for Heimevernet er mangelen på tilstrekkelig trening. Heimevernet benyttes i stor grad til å støtte sivile arrangementer og gjennomføring av politioppdrag.

Venstre vil:

- Omstrukturere gradssystemet, gjeninnføre flere underoffisersgrader og et spesialistkorps basert på NATO-standard.
- Sikre seilings- og overvåkingskapasitet i nordområdene.
- Styrke hæren, blant annet ved å bygge opp en ny kampbataljon.
- Øke øvingsintensiteten i Heimevernet.

- Øke forutsigbarheten for vervede gjennom lengre kontrakts-forhold.

17.2 Verneplikten

Et moderne trusselbilde krever en økende profesionalisering av Forsvaret, hurtigere responstid og større fokus på avanserte våpensystemer. For de fleste av Forsvarets operative avdelinger vil det i et forsvarsøkonomisk perspektiv være mer lønnsomt – både i kroner og i operativ evne – å ha vervede på kontrakt fremfor årlige innrykk av vernepliktige.

Imidlertid vil det for enkelte avdelinger fremdeles være best å base styrkeproduksjonen på vernepliktig mannskap. Verneplikten bør derfor begrenses både i tid og omfang, gjøres kjønnsnøytral, og hovedsakelig fungere som rekrutteringsverktøy for videre tjeneste i Forsvaret.

Venstre vil:

- Forsterke den profesjonelle delen av Forsvaret og bruke en mindre del av de vernepliktige som base for dette og til å bemanne de vernepliktsbaserte delene av Forsvaret, samt gjøre verneplikten kjønnsnøytral.

17.3 Forsvarspolitisk samarbeid

Venstre mener NATO må forblie en hjørnestein i norsk sikkerhetspolitikk samtidig som det forsvarspolitiske samarbeidet i Norden og med EU videreføres. Byrden ved deltakelse i internasjonale operasjoner må fordeles rettferdig mellom medlemslandene.

Venstre er positiv til en felles europeisk sikkerhetspolitikk og mener at EU er en viktig aktør i konfliktområder med en humanitær dimensjon, særlig der NATO eller USA velger å ikke delta.

Nordisk og europeisk samarbeid kan være en løsning på deler av den forsvarspolitiske struktur- og ressursdebatten. Det er derfor naturlig å samarbeide i større grad enn nå for å sikre best mulig ressursutnyttelse.

Venstre vil:

- Videreført et nærmere forsvarssamarbeid med de nordiske landene og EU innenfor rammene av vårt NATO-medlemskap.
- Videreført samarbeidet med alliansepartnere om anskaffelse av forsvarsmateriell.

17.4 Utenlandsoperasjoner

Alle myndigheters grunnleggende oppgave er å beskytte sine borgere mot voldsbruk. Ingen nasjonalstat kan frasi seg denne forpliktsen under dekke av statssuverenitet og ingen stat skal ha rett til å undertrykke sin befolkning. Når en stat bryter sine mest grunnleggende plikter er opprør rettmessig og bør støttes av det internasjonale samfunn. I ethvert tilfelle hvor myndigheters forpliktelse til å beskytte brytes vil Venstre kreve engasjement fra det internasjonale samfunnet – sivilt, økonomisk, diplomatisk eller i ytterste konsekvens militært.

Offensiv bruk av militærmakt som ikke er godkjent av FN kan kun legitimeres i tilfeller hvor en stat eller gruppe tyr til utstrakt voldsbruk mot egne borgere eller andre stater, og hvor den eneste løsningen for å stanse volden er å sette inn militærmakt. Det vil alltid være vanskelig å forutse alle konsekvensene av en intervension. Venstre vil derfor at man skal være restriktive med bruk av slik makt.

Der samordning av sivil og militær innsats i konfliktsituasjoner er nødvendig skal dette skje innenfor rammen av en ordnet politisk strategi med sivil ledelse og med klar avgrensing av roller mellom henholdsvis sivile og militære aktører og oppgaver.

Venstre vil:

- At militære operasjoner uten FN-mandat kun skal skje der det foregår utstrakt og uakseptabel voldsbruk mot egne borgere eller andre stater.
- At aktører som begår krigsforbrytelser må straffeforfølges gjennom Den internasjonale straffedomstolen eller spesialdomstoler.

17.5 Veteraner

Det største offer en borger kan gjøre for landet sitt er å delta i strid på dets vegne. Mange veteraner som har vendt hjem fra tjeneste får psykiske problemer, og mange har andre skader. Ansvaret for oppfølging av handlingsplanen for veteraner må ikke pulveriseres. Planen må følges opp med tilstrekkelige budsjettmidler.

Venstre vil:

- Sikre at soldater som har blitt skadet i internasjonal tjeneste får hjelp, også når skaden oppdages etter at tjenesten er avsluttet.

- Øke kompetansen i det sivile helsevesenet knyttet til ivaretakelse av veteraner.
- Innføre lik erstatning for lik skade uavhengig av skadetidspunkt (enhetlig kompensasjonsordning), og krav til bevisførsel må ta høyde for at dokumentasjon kan være vanskelig å fremskaffe.

17.6 Våpenhandel og nedrustning

Venstre vil ha en streng kontroll av norsk våpenekspport. Et system der våpen og ammunisjon merkes slik at de kan spores tilbake til dem som opprinnelig bestilte våpnene vil være et viktig redskap for å finne ut hvem som formidler våpen til konfliktområder. Instituttet for sluttbrukererklæringer for våpen skal styrkes gjennom bedre internasjonale avtaler, blant annet for å fette eksisterende hull ved tredjelandsekspport fra NATO-land slik at våpen ikke skal kunne eksporteres videre uten norsk samtykke.

Venstre vil arbeide for internasjonal nedrustning. Målet må være en verden fri for kjernefysiske, biologiske og kjemiske våpen. Norge må være en pådriver for å få alle atommakter til å underskrive og iverksette prøvestansavtalen for atomvåpen, samt starte arbeidet med en global konvensjon som på sikt forbyr atomvåpen i tråd med forpliktsene gitt i Ikkespredningstraktaten (NPT). Norge må opprettholde våre selvpålagte begrensninger innen NATO og arbeide for å oppheve NATOs strategi for førstebruk av atomvåpen.

Venstre vil arbeide for videre styrking av krigens folkerett, herunder å styrke arbeidet mot landminer og klasevåpen og å arbeide for et internasjonalt forbud mot brannvåpen.

Venstre vil:

- Kreve sluttbrukererklæringer fra alle land vi eksporterer våpen til.
- At Norge ikke lenger selger militært materiell til autoritære regimer.
- Innføre rapportplikt til norske myndigheter for vedlikeholdsoppdrag og reservedelsleveranser for norske våpen og våpensystemer som en kontrollmekanisme for hvor norske våpen er i bruk.
- Gå inn for at norske statseide selskapers eksport fra fabrikker i andre land følger norsk eksportregelverk.
- Arbeide for et internasjonalt system for merking av våpen og ammunisjon.

- Støtte arbeidet for en internasjonal konvensjon om våpenhånd.
- Styrke arbeidet med å håndheve og få flere land til å ratifisere konvensjonene om forbud mot landminer og klassevåpen.
- Styrke arbeidet med å fjerne og destruere landminer og klassebomber.
- Arbeide for et internasjonalt forbud mot brannvåpen.
- Videreføre arbeidet med en konvensjon om kontroll med håndvåpen.

18. Internasjonal politikk

Venstre ønsker en tydeligere utenrikspolitikk som fremmer menneskerettigheter, demokrati og rettstat.

En liberal utenrikspolitikk tar utgangspunkt i individets rett til frihet. Hensynet til disse verdiene skal veie like tungt i samarbeidet med land med tungt norsk næringsengasjement eller der Norge har sterke diplomatiske interesser, som overfor bistandspartnere.

FN forblir vår viktigste arena i de store internasjonale spørsmål, NATO-medlemskapet vår sikkerhetsgaranti og EU vår viktigste partner når det gjelder handel og europeisk politikk.

For Venstre er det viktig at Norge fortsetter å gi bistand til vanskelige land, men bistand alene er ikke nok. Det må i større grad drives en helhetlig utviklingspolitikk som fremmer næringsutvik-

ling og handel, støtter opp om rettsstaten, og hvor det internasjonale rammeverket gir adgang til markedene for fattigere land.

18.1 Menneskerettigheter

Kampen for demokrati og menneskerettigheter står sentralt i en liberal utenrikspolitikk. Venstre vil at Norge bidrar til å styrke utviklingen av rettsstater som gir likhet for loven, garanterte rettigheter og alminnelig rettssikkerhet gjennom uavhengige domstoler. Venstre vil arbeide for at også norske bedrifter ivaretar menneskerettighetshensyn og arbeidstakerrettigheter og at de viser større åpenhet om sin utenlandsvirksomhet.

Norge skal gå foran i FNs arbeid for menneskerettigheter, både ved å videreføre regelverket og ved å implementere menneskerettighetsavtalene nasjonalt. FNs menneskerettighetsråd fungerer fortsatt ikke godt nok. Rådet preges av land med liten respekt for menneskerettighetene og har ikke pådriverrollen som er nødvendig i det globale samfunnet.

Venstre vil:

- Supplere og på sikt erstatte FNs menneskerettighetsråd med en internasjonal menneskerettighetsdomstol etter modell fra Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD).
- Opprette en ny, selvstendig institusjon i Norge (Menneskerettighetskommisjonen) med et robust og uavhengig mandat.
- Styrke FNs menneskerettighetssystem ved å ratifisere tilleggsprotokoller som åpner for individklage, i første rekke tilleggsprotokollen til Konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter og Konvensjonen om barns rettigheter.
- Jobbe for å reformere EMD med mål om å korte ned saksbehandlingstiden, effektivisere og styrke ressurstilgangen.
- Støtte land som vil styrke lover og institusjoner for å sikre menneskerettigheter og utvikle demokratiet, og presse land som ikke viser vilje til dette.
- Støtte frivillige organisasjoner som fremmer menneskerettigheter og demokrati.
- Gjøre Norge til en pådriver for å utvikle det internasjonale menneskerettighetsapparatet til også å inkludere bedrifters ansvar for å respektere og ivareta menneskerettigheter.
- Støtte studenter som har blitt utvist på grunn av sitt arbeid for et mer demokratisk samfunn ved å opprette en prøveordning hvor studentene får mulighet til å komme til Norge og fullføre sin utdanning.

- Styrke FNs arbeid for kvinner rettigheter gjennom økt finansiell prioritering av UN Women.

Se også [14.1 Straff og soning](#) på side 78

Se også [14.2 Domstolene](#) på side 79

18.2 Globale institusjoner

Venstre vil ha globale kjøreregler som gjelder for alle med FN som bærebjelke i det multilaterale samarbeidet. Våre felles utfordringer som verdensborgere håndteres av et mangfold av internasjonale organisasjoner med varierende grad av effektivitet og demokratisk legitimitet. Mange internasjonale organisasjoner som har stor innflytelse på folks hverdag både når det gjelder finansøkonomi, handel og utvikling, sikkerhet og klimapolitikk, har behov for reformer.

Maktstrukturene i store deler av det multilaterale systemer avspeiler verden slik den var i 1945. Endrede politiske og økonomiske maktforhold i verden krever derfor en gjennomgang og effektivisering av det multilaterale systemet. Venstre vil prioritere å reformere eksisterende internasjonale organisasjoner fremfor å opprette nye. Den viktigste utfordringen er å bidra til å reformere FN-systemet. FN må bli mer effektivt for å nå vedtatte mål. Organisasjonen trenger større økonomisk uavhengighet og må demokratiseres for å få større legitimitet. Venstre vil opprette en parlamentarikerforsamling i FN, som et viktig ledd i demokratiseringsprosessen på globalt nivå.

Det internasjonale pengefondet (IMF) har viktige funksjoner i verdensøkonomien, men det finnes ikke et tilstrekkelig effektivt internasjonalt apparat til å forebygge og løse kriser i internasjonal økonomi. For at verdensøkonomien også i fremtiden skal kunne bygge på åpne finansmarkeder er det avgjørende at IMF reformeres og rustes opp til å ivareta en fornyet og større rolle i internasjonal økonomi.

Venstre vil:

- Arbeide for å finansiere FN gjennom globale avgifter, for eksempel avgift på grensekryssende fly- og båttransport.
- Endre Sikkerhetsrådets sammensetning slik at rådet bedre reflekterer verdens befolkning.
- Gjøre Sikkerhetsrådet mer demokratisk ved en utvanning av vetoretten.

- Intensivere arbeidet med å forhindre folkemord og andre forbrytelser mot menneskeheten, blant annet ved å støtte militær intervensjon når nødvendig.
- Styrke Den internasjonale straffedomstolen (ICC) finansielt og politisk.
- Styrke FNs apparat for å lede og koordinere internasjonale styrker, nødhjelp og utviklingsbistand.
- Prioritere at Norge bidrar med militære styrker til FN-ledede fredsbevarende styrker.
- Tilføre IMF økt internasjonal legitimitet gjennom reform av organisasjonens styrende organer og en maktfordeling som bedre gjenspeiler dagens verdensøkonomi.
- Styrke IMFs rolle innen global makroøkonomisk koordinering og stabilisering til tilføre IMF økte midler for å ivareta rollen som internasjonal kredittgiver.
- I større grad ta hensyn til fattige lands interesser i styresammensetningen i Verdensbanken, som er et viktig verktøy for utvikling i disse landene.

Se også [3.7 Internasjonal klimapolitikk](#) på side 25

18.3 Europapolitikk

Venstre er grunnleggende positiv til et sterkt europeisk samarbeid. Norsk europapolitikk utøves i dag gjennom EØS-avtalen, Schengen-avtalen og øvrige avtaler med EU, og gjennom medlemskap i Nordisk råd, Europarådet, NATO, OECD og OSSE. Norge deltar aktivt i disse organisasjonene for å etablere felles spilleregler og for å fremme våre verdier og interesser.

Den europeiske union (EU) er Norges viktigste handelspartner. En sterkere integrasjon mot EU vil være positivt for norsk og europeisk næringsliv, handel og utvikling. Med fri bevegelse over landegrensene øker også forståelse, toleranse og mangfold. De fire friheter som EUs økonomiske samarbeid bygger på, er et viktig fundament for fred og demokrati.

Venstre er grunnleggende positiv til EU som en arena for økonomisk og politisk samarbeid og for freds- og demokratibygging over landegrensene i Europa. EU-samarbeidet er i stadig utvikling og har utvidet seg til en rekke områder siden Norge sist tok stilling til medlemskapspørsmålet. Gjennom EØS-avtalen og Schengen-avtalen er Norge sterkt integrert i de økonomiske og rettslige delene av det europeiske samarbeidet, mens vi står utenfor de formelle

politiske beslutningsprosessene i EU. Venstre var pådriver for og har vært en forsvarer av EØS-avtalen, som blant annet har gitt en helt avgjørende tilgang for norsk næringsliv til det europeiske markedet.

Hvis spørsmålet om EU-medlemskap blir aktualisert kan det kun avgjøres av Stortinget etter en ny folkeavstemning. En eventuell ferdig forhandlet avtale må derfor legges frem for det norske folk til avstemning. Venstres stortingsrepresentanter vil følge utfallet fra folkeavstemmingen.

Venstre vil:

- At spørsmålet om norsk medlemskap i EU skal avgjøres ved folkeavstemning.
- Føre en aktiv europapolitikk og styrke samarbeidet med EU, spesielt innenfor miljø, klima, forskning og menneskerettigheter.
- Styrke samarbeidet med EUs demokratiske institusjoner, særlig Europaparlamentet.
- Gi EFTA-landene en observatør i Det europeiske råd.
- I større grad bruke mulighetene som økt regionalt samarbeid innenfor EU gir.
- Samle koordineringsansvaret for regjeringens europapolitikk under én statsråd.
- Stimulere til bosetting i den norske del av nordområdene.

18.4 Nordområdene

Nordområdene må bevares som en region preget av internasjonal samarbeid og lav spenning. Venstre vil legge vekt på forpliktende avtaler med andre land og overnasjonale organisasjoner som sikrer en forsvarlig forvaltning av naturressurser i Arktis.

Utvikling av juridiske og institusjonelle forhold i nordområdene skal skje på basis av Havrettstraktaten. Barentssamarbeidet, Arktisk råd og Den nordlige dimensjon skal være de viktigste fora for samarbeid i regionen. Venstre vil søke forståelse for norske synspunkter på jurisdiksjon i nordområdene gjennom et aktivt diplomati også overfor nære allierte, med vekt på å fremme samarbeid, bærekraftig forvaltning av ressurser og næringsutvikling.

Norges forhold til våre nabostater skal bygge på bredt og praktisk rettet samarbeid forankret i internasjonale strukturer og folk-til-folk-samarbeid. Venstre er opptatt av at Norge har de nødvendige

ressurser og muligheter til å hevde norsk suverenitet og kan forsvare norske interesser.

Venstre vil:

- Styrke norsk forvaltning av Svalbardsonen.
- Videreutvikle infrastrukturprosjekter som sikrer en sikker og miljøvennlig transport, energioverføring og kommunikasjon mellom land og hav i nord.
- Ta initiativ til å etablere et omfattende internasjonalt beredskapsopplegg mot oljeforeurensing, og innføre forbud mot introduserte arter og tungolje i polare strøk.
- Styrke samarbeidet mellom Russland og Norge innen demokratibygging, visumlettelser, miljøspørsmål, helse, kultur og utdanning.
- Styrke den miljø- og sikkerhetspolitiske beredskapen i takt med økt transport gjennom Nordøstpassasjen.
- Stimulere til bosetting i den norske del av nordområdene.

18.5 Oljefondet

Store inntekter fra petroleumssektoren har bidratt til at den norske staten nå forvalter en betydelig finansiell formue gjennom Oljefondet (Statens Pensjonsfond Utland – SPU). Venstre mener at formålet med Oljefondet er en lønnsom forvaltning av felleskapets formue som sikrer trygg finansiering av folketrygdens pensjonsutgifter på lang sikt.

Venstre ønsker at Oljefondet i mye større grad investerer i samfunnsansvarlige og bærekraftige virksomheter og i fremtidsrettede sektorer som fornybar energi og annen klima- og miljøvennlig virksomhet. I tillegg bør fondet investere mer i fremvoksende markeder, noe som de siste årene har vist seg å gi langt bedre avkastning enn investeringer i rike land.

Venstre mener at målet om avkastning ikke må gå på bekostning av menneskerettigheter eller miljø. Vi vil derfor utrede den finansielle og klimapolitiske risikoen involvert i at Oljefondet i dag er tungt investert i olje- og kullselskaper. Oljefondet bør ikke foreta investeringer som ikke er forenlig med den globale klimamålsettingen om maksimalt to grader temperaturøkning. I tillegg vil Venstre styrke fondets etikkarbeid. Etikkrådet trenger større ressurser slik at rådet kan behandle flere saker og sørge for at selskaper utelukkes fra fondet hvis de bryter med fondets etiske retningslinjer. I tillegg ønsker Venstre å ta i bruk en «best i klassen-filtrering» for en del av

fondets portefølje, slik at selskapet også aktivt investerer i de mest bærekraftige selskapene og ikke kun har fokus på å unngå de verste.

I dag investerer Oljefondet en sjettedel av formuen i statsobligasjoner. Denne formen for utlån reguleres ikke av norske eller internasjonale retningslinjer. Derfor mener Venstre at et krav om åpenhet i politiske beslutningsprosesser i utstederlandet må være en forutsetning for at fondet investerer i statsobligasjoner.

Venstre vil at det skal settes av kapital fra Oljefondet til investeringer innenfor to prioriterte områder. Den ene delen skal ha et utviklingsmandat og investere i infrastruktur og selskaper som kan bidra til bærekraftig vekst i utviklingsland der det er gode avkastningsmuligheter og akseptabel risiko. Den andre delen skal ha et klimamandat og investere i fornybar energi og annen klimavennlige virksomhet både i rike og fattige land. Venstre vil at disse investeringene ikke skal inngå i mandatet til Oljefondet, men investeres og forvaltes ut i fra et mandat og akseptabel risikoprofil som er tilpasset målene om bærekraftig utvikling og reduserte klimagassutslipp, med sikte på langsiktig lønnsomhet.

Venstre vil:

- Fjerne de geografiske begrensningene i investeringsmandatet til Oljefondet (SPU).
- Utrede den finansielle og klimapolitiske risikoen involvert i at Oljefondet i dag er tungt investert i olje- og kullselskaper.
- Styrke bevilgningene til Etikkrådet slik at rådet kan behandle flere saker og fange opp flere selskaper i fondets portefølje hvis virksomheten åpenbart bryter med fondets etiske retningslinjer.
- Stille krav om grundigere begrunnelser fra Finansdepartementet i tilfeller hvor departementet velger å ikke følge Etikkrådets tilrådninger.
- Ta i bruk «best i klassen-filtrering» for større deler av fondets portefølje.
- Sikre økt åpenhet rundt Oljefondets aktive eierskapsutøvelse, og at offentligheten får innsyn i hvilke selskaper Norges Bank Investment Management (NBIM) fører dialog med og hva dialogen dreier seg om.
- Innføre åpenhetskrav i utstederlandet for investeringer i statsobligasjoner.
- Utvide Oljefondets investeringsprogram rettet mot klimavennlige investeringer.

- Opprette investeringsprogram med egne mandat rettet mot bærekraftige investeringer i fattige land og lavinntektsland.

18.6 Utviklingspolitikk

De overordnede målene for Venstres utviklingspolitikk er å redusere fattigdom og styrke menneskerettigheter, åpenhet og demokrati i alle land.

Flertallet av verdens fattige bor i dag i mellominntektsland. Disse landene har nå bedre økonomisk grunnlag for å bekjempe fattigdom med egne ressurser. Norge bør støtte aktører som vil bidra til bedre fordeling og bedre styresett, og som styrker menneskerettigheter og sivilsamfunn i disse landene. Mange lavinntektsland har i mindre grad mulighet til å bekjempe fattigdom med egne ressurser. Fattigdom må bekjempes ved hjelp av utdanning, mikrofinans, formalisering av eier- og bruksrettigheter, likestilling mellom kjønn og en nasjonal politikk for generell økonomisk vekst.

En samstemt utviklingspolitikk innebærer at alle departementer i sterkere grad skal ta hensyn til norsk utviklingspolitikk på de områder der norsk politikk kan ha relevans for utviklingsland. Det gjelder også i land der Norge har et sterkt næringsengasjement, men med dårlige kår for menneskerettighetene eller dårlig fordeling. Alt norsk engasjement i lavinntektsland, enten det er snakk om statlige investeringer, tollvern, næringssamarbeid, klimasam arbeid eller bistandsoverføringer, skal bidra til fattigdomsreduksjon.

Klimaendringene rammer land i sør oftere og hardere enn rike land og er en trussel i arbeidet mot fattigdom. Vi må respektere utviklingslandenes rett til utvikling og vekst samtidig som verdens samlede utslipp må ned. Fattige land må støttes i arbeidet for å motvirke og tilpasses effektene av klimaendringer og oppnå grønn vekst.

Venstre vil:

- Føre en samstemt utviklingspolitikk der alle Norges aktiviteter bidrar til å nå de utviklingspolitiske målene.
- Sette av minimum 1 % av BNI til utviklingssamarbeid.
- Arbeide for en internasjonal gjeldsslettemekanisme for behandling av illegitim gjeld og for et bindende internasjonalt regelverk for ansvarlig långivning.
- Arbeide for internasjonale reguleringer for å hindre hemmelig-

hold i skatteparadiser og fremme en mer rettferdig beskatning av internasjonale selskaper.

- At Norge bør fortsette å støtte kapasitetsbygging av skattemyndigheter i utviklingsland.

18.6.1 Handel og næringsutvikling

Tilgang til markeder, lokalt og globalt, er viktig for at fattige land kan utvikle et bærekraftig og lønnsomt næringsliv. Venstre vil ha rettferdige, globale rammebetingelser som sikrer slik adgang og som bidrar til mangfold og bærekraftig utvikling. Handelsbarrierer, handelsvridende subsidier og andre mekanismer som favoriserer rike land må fjernes og erstattes av et handelsregime som ivaretar utviklingslandenes interesser og hensynet til effektiv ressursutnyttelse.

Venstre vil bidra til næringsutvikling gjennom å støtte infrastrukturtiltak, nyskaping og bedriftsutvikling. Gjennom teknologioverføring og økt tilgang til fornybar energi i utviklingsland kan bistand og grønne utviklingsmekanismer gjøre det enklere for fattige land å velge mer klimavennlige utviklingsløsninger.

Venstre vil:

- Arbeide for en WTO-avtale med et rettferdig, globalt regelverk som bygger ned tollbarrierer og sikrer like muligheter for utvikling.
- Ha fri import av varer fra alle lavinntektsland og lavere mellominntektsland.
- Prioritere tiltak som øker kvinners deltagelse i økonomisk virksomhet.

18.6.2 Langsiktig bistand

Venstre vil prioritere langsiktig bistand som enten styrker fattige lands evne til å oppnå viktige politiske målsetninger innen økonomi, miljø, likestilling og helse, eller som direkte bidrar til å hjelpe fattige og sårbare befolkningsgrupper. Norge må delta aktivt i utviklingen av nye globale utviklingsmål som skal etterfølge tusenårsmålene.

Venstre vil at norsk offentlig bistand skal gå til et begrenset antall land, til multilaterale institusjoner og til frivillige og ideelle organisasjoner for å sikre at bistanden forvaltes godt. Frivillige og ideelle organisasjoner som har god kompetanse og kapasitet, kan

gjerne få støtte til sitt arbeid også i andre land enn de som er prioritert for offentlig bistand.

Venstre vil bygge opp under godt styresett med respekt for menneskerettigheter og effektiv bekjempelse av korруsjon. I all bistand må det legges vekt på at fattige og sårbare statsborgere generelt, og kvinner spesielt, aktivt får medbestemmelse i hvordan internasjonal bistand brukes i eget samfunn.

Det er behov for å gå gjennom rolledeelingen mellom FN og det multilaterale systemet, stat-til-stat-bistand og bruk av frivillige og ideelle organisasjoner. Venstre ønsker å styrke FNs rolle i verdenssamfunnet, primært som normsetter og ikke nødvendigvis som tjenesteleverandør i fattige land. Frivillige og ideelle organisasjons arbeid bør støttes der de har kompetanse både som politiske og sosiale endringsagenter og som leverandør av tjenester til fattige og sårbare. Det er spesielt viktig å støtte innsats for å bygge opp sivilsamfunnet i land med manglende demokrati.

Venstre vil:

- Gi budsjettstøtte med betingelser knyttet til åpenhet og i mindre grad med betingelser knyttet til hvilken politikk landet skal føre.
- Øke bistanden til bærekraftig og konkurransedyktig landbruksproduksjon samt klimatilpasning av landbruk i utviklingsland.
- Styrke det sivile samfunn i utviklingsland, også gjennom å øke andelen øremerkede midler.
- Styrke menneskerettighetene og kvinnernes rettigheter i våre samarbeidsland, også innen områder som oppfattes som kontroversielle.
- Ta initiativ til en skandinavisk, uavhengig evaluering av bistanden.
- Opprette et kunnskapssenter for bistand som skal være uavhengig av Utenriksdepartementet.
- Bidra til å intensivere anti-korrupsjonsarbeidet i utviklingsland gjennom oppbygging og styrking av nasjonale riksrevisjoner og gjennom styrking av The Extractive Industries Transparency Initiative (EITI).
- Bidra til økt implementering av FNs resolusjoner om kvinnernes rettigheter i og etter krig og konflikt, om seksualisert vold som våpen i krig og konflikt, og om kvinnernas deltagelse i freds- og forsoningsarbeid.

18.6.3 Global helse

Venstre vil arbeide for en mer rettferdig fordeling av globale helseressurser og styrke helsesystemer, utdanning av helsepersonell og tilgang til helsetjenester. Arbeid for å sikre tilgang til grunnleggende helsehjelp for verdens befolkning er et viktig virkemiddel i utviklingspolitikken. Investering i global helse kommer de svakeste til gode og mange mennesker kan løftes ut av nød med relativt små grep. Helse er viktig for nasjonal økonomi og investering i helse gir økonomisk vekst. De største utfordringene for global helse er mangel på diagnoseverktøy, vaksiner og medisiner tilpasset behovet, samt manglende tilgang til medisinsk behandling og helsearbeidere.

Patenterte medisiner er ofte for dyre for de fattige som trenger dem. Dette fører igjen til et stort marked for utrygge piratmedisiner. Venstre mener derfor at det bør opprettes et internasjonalt Health Impact Fund (HIF) som et supplement til dagens patentordning. Gjennom HIF kan farmasiselskaper frivillig registrere sine medisiner og forplikte seg til å gjøre dem tilgjengelig til lavest mulig pris i ti år mot å få utbetalt støtte fra fondet etter hvor stor helseinnvirkning medisinene har. Dette gir selskapene incentiver til å utvikle medisiner for de med størst helsebehov og ikke bare de med størst kjøpekraft.

Venstre vil:

- Støtte WHO i arbeidet for et internasjonalt rammeverk for koordinering, oppfølging og finansiering av forskning og utvikling av legemidler for fattige.
- Legge bedre til rette for at norsk helsepersonell og andre humanitære hjelpearbeidere kan bidra med arbeid i fattige land.
- At Norge skal være en pådriver for opprettelse av et HIF i og gjennom internasjonale fora.
- Bidra økonomisk til et HIF, til GAVI (Global Alliance for Vaccines and Immunisation) og til det globale fondet for bekjempelse av AIDS, tuberkulose og malaria.

18.6.4 Humanitær bistand og nødhjelp

De senere årene har antallet klimarelaterete kriser og katastrofer økt. Det rammer de fattigste delene av befolkningen sterkest. Behovet for internasjonal akutt hjelp øker. Venstre mener at i tillegg til ren akutt nødhjelp må vi legge vekt på forebygging av nye kriser og tilpasning til en ny varig situasjon med en pågående klimakrise.

Kvinner rammes hardest av pågående klimaendringer og klima-relaterte problemer. Kvinnens sårbarhet i kriser reduseres ved å styrke lokale aktørers arbeid for økt likestilling. Nødhjelp må ta hensyn til ulike behov avhengig av menneskers alder og kjønn.

Hjelpeorganisasjoner opplever økt press i konfliktområder når militære aktører utfører humanitære oppgaver fordi det sås tvil om organisasjonenes nøytralitet. Det kan få alvorlige følger for den humanitære innsatsen, og Venstre vil arbeide for en klar rollefordeling mellom humanitære organisasjoner og andre aktører i konflikter.

Venstre vil:

- Klargjøre rollefordelingen mellom FN, internasjonale og nasjonale frivillige og ideelle organisasjoner i nødhjelpsarbeidet.
- Arbeide for at grunnlaget for humanitært hjelpearbeid, den internasjonale humanitærretten og humanitære prinsipper respekteres.
- Møte klimarelaterte kriser med nødvendig nødhjelp, men også med arbeid for tilpasning og forebygging.

Se også [17.4 Utenlandsoperasjoner](#) på side 94

Stikkordsregister

123

2+2-modellen 14
2. fremmedspråk 13

A

abort 54, 55, 56
adopsjon 63
AFP 60, 61
akademikere 19, 84
aksjeloven 39
aksjerabatt 48
akuttavrusningsplasser 54
alkohol 41, 54, 76
allemannsretten 30
allergikere 72
ambulansehelikopter 52
anbud 14, 25, 36, 72, 76,
77, 85
ansvar 4, 6, 7, 11, 13, 14,
15, 24, 36, 50, 51, 52, 53,
57, 60, 61, 63, 64, 65, 68,
71, 75, 81, 83, 84, 86,
87, 97
anonyme søknader 90
arbeid 5, 6, 7, 11, 12, 15,
38, 39, 40, 47, 48, 57, 58,
59, 60, 71, 83, 89, 97
arbeidsgiveravgiften 14, 38
arbeidsinnvandring 38,
58, 89
Arbeidsinstitutt-modellen
14
arbeidskraft 5, 44, 47, 58,
89
arbeidsledige 13, 59
arbeidsliv 10, 14, 15, 16,
38, 57, 58, 60, 71, 90

arbeidsplasser 5, 6, 34, 38,
40, 42, 47, 48, 58, 76

arbeidstillatelse 89
Arbeidstilsynet 58
arealpolitikk 34, 75
arkæologiske utgravinger
67, 86
arkitektur 84
Arktis 98
arveavgiften 39, 48
assistert befruktning 56
astmatikere 72
asylbarn 90
asylsøker 5, 16, 89, 90
atomavfall 29, 32
atomvåpen 94
avfall 25, 29, 30, 32, 45
avlytting 69
avskoging 25, 26

B

barnehage 11, 19, 60, 62,
63, 75, 81
Barnekonvensjonen 90
barnetrygd 60, 63
barnets beste 62, 63, 90
barnevern 14, 62, 63, 64,
75, 80, 90
barnevernsloven 64
bedrifter 6, 14, 18, 19, 24,
26, 27, 36, 37, 38, 39, 40,
41, 44, 47, 48, 53, 58, 59,
74, 77, 79, 83, 89, 90, 97
befolkningsutvikling 5, 31,
33, 45, 51, 92
beite 28, 42

beredskap 29, 40, 51, 75,
78, 80, 81, 99

bibliotek 82, 84
bifile 71
bil 24, 25, 33, 35
biodrivstoff 25
bioenergi 25, 30
biologisk mangfold 27, 28,
29, 32, 40, 42
bioteknologi 42, 55, 56
bistand 96, 98, 100, 101
blodgivere 61
bokbransjen 84
bokhandlere 84
boklov 84
bokmål 84
bolig 19, 23, 47, 48, 54, 60,
61, 64, 65, 66, 72
boligbygging 65, 66
boligmarked 65, 66
bompenger 25, 36
boplikt 41
borgere 5, 6, 7, 48, 50, 55,
68, 69, 73, 74, 75, 76, 77,
78, 80, 94, 97
borteboende elever 15
bosetting 36, 38, 40, 41,
42, 98, 99
brannvesen 81
bredbånd 77, 86
brukerstyrt personlig as-
sistent 50, 61, 72
Brønnøysundregistrene 39
BSU 48, 66
Bufetat 64
bunnfradraget 47

byene 6, 24, 25, 31, 33,
34, 35, 36, 54, 65, 66, 83

bygningspolitikk 65
byråkrati 12, 13, 38, 51, 52,
59, 63, 76, 85
byutvikling 31
bærekraftig 6, 22, 24, 25,
29, 32, 40, 42, 43, 44, 46,
71, 98, 99, 100, 101
bølgekraft 23

C

CO₂ 21, 22, 23, 24, 25, 40
CO₂-fangst 24
cricket 85

D

dagligvarehandelen 48, 76
data 23, 40, 48, 69, 74, 77,
80, 82, 86
dataangrep 80
datalagring 23
datalagringsdirektiv 69, 86
Datatilsynet 70
delingsforbuddet 41
deltakerloven 43
demens 61
demokrati 6, 17, 70, 71, 73,
81, 82, 85, 86, 92, 96, 97,
98, 100, 101
desentralisering 6, 16, 68,
75, 83, 104
diabetes 53
differensierte satser 15
digitale løsninger 12, 18,
40, 52, 53, 59, 69, 70, 76,
77, 84, 86

distriktene 12, 24, 38, 39, 42, 75
DNA 69, 80
dobbeltspør 34, 35
dokumentavgift 23
domstolene 53, 54, 63, 67, 79, 80, 94, 97, 98
Dramatikkens hus 84
drivstoff 24, 25, 34, 36
DRM 86
dyrevelferd 30, 31, 41, 42, 48
dysleksi og dyskalkuli 72

E
E39 35
E6 35
e-bøker 84
effektivisering 40, 47, 97
EFTA 98
egenkapitalkrav 66
eggdonasjon 56
eksport 21, 30, 37, 40, 42, 43, 94, 95
eksporthandelen 37
eksportsubsider 42
ekteskapsinngåelse 70
eldre 50, 52, 59, 60, 61, 66
elektrifisering 24
elev 5, 11, 12, 13, 14, 15, 80, 84, 91
emballasje 30
EMD 79, 97
energibruk 23
energiforsyning 23
energisparing 23, 31
engangsavgift 25
enslige 56, 64
Enova 23, 25, 31
estetiske fag 11
Etikkrådet 99
etterutdanning 11, 40, 52, 64

ettervern 54, 64
EU 22, 25, 43, 69, 93, 96, 98
Europa 5, 13, 22, 34, 98
Europaratet 98
EØS 89, 98

F
fagkrav 12
fagskole 16
familiedomstol 63
familieinnvandring 89
familievernkontorene 63
familievoldskoordinatorer 80
fastlege 15, 19, 51, 53, 90
fattigdom 5, 7, 11, 60, 64, 100
fattigdomsgrensen 60
fattige land 25, 30, 97, 99, 100, 101
fedrekvoten 63
fellesskap 5, 6, 7, 44, 46, 57, 68, 74, 82, 99
fengsel 54, 69, 79
ferskvann 45
festivaler 83
fildeling 70, 86
film 83, 84
finanspolitikk 6, 46, 47
Finanspolitisk råd 40
fiskekvotene 29
fiskeoppdrett 28, 29, 31, 43
fiskeri 29, 40, 42, 43, 44
fjerntrafikk 34
fjernundervisning 12, 16
flyavgift 25, 36, 69
flyktninger 89, 90
flyveledere 36
FN 22, 28, 62, 72, 89, 94, 96, 97, 98, 101, 102
FN-mandat 94
FNs barnekonvensjon 62

folkehelse 35, 55, 71, 75, 85
folkehøgskoler 16
folkerett 94
folkestyre 73, 84
forbruker 29, 31, 41, 48, 86
foreldrepenger 63
foreldrepermisjon 62, 63
forenkle 15, 16, 19, 23, 25, 31, 39, 43, 55, 66, 76, 83, 89
Forliksrådene 79
formuesskatten 39, 47, 48
fornybar energi 6, 21, 22, 23, 24, 99, 100
forretningsengler 39
forskning 6, 10, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 29, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 47, 48, 50, 53, 55, 63, 64, 66, 69, 71, 79, 84, 86, 89, 90, 91, 98, 101
forskningsinstituttene 18
Forskningsrådet 24, 40
Forsvaret 80, 81, 93
forsyningssikkerhet 22
forurensing 22, 30, 31, 32, 27, 29, 48, 99
fossil energi 6, 21, 22, 23, 24, 25
fosterfamilier 64, 90
fotgengere 24, 35
FoU-sektoren 18
frafall i skolen 13, 14
FRA-lagen 70
fred 92, 93, 98
fredning 86
fremmedspråk 13
frie midler 15, 76
Frifond 84
frihet 4, 5, 7, 11, 13, 15, 18, 31, 34, 41, 46, 50, 55, 63, 68, 69, 75, 76, 78, 83, 84, 85, 87, 91, 92, 96
frikortgrensen 48
friluftsliv 30
fri rettshjelp 60, 63, 79, 80
friskoler 14, 15
fritidsbåter 29, 30
fritt sykehushusvalg 50
frivillighet 6, 7, 15, 51, 55, 57, 60, 61, 70, 81, 83, 84, 85, 90, 97, 100, 101, 102
frukt 25, 48, 55
ftalater 29, 48
funksjonsevne 52, 58, 59, 60, 70, 71, 72
fylker 14, 15, 16, 31, 34
fylkeskommunen 74, 75
fylkesmannen 75, 76
fyringsolje 23
fødetjenester 51
føre-var 29, 42, 48, 55
førskolelærere 11

G
gass 6, 21, 23, 24, 28, 40, 44
gaveforsterkningsordning 86
gaveforsterkningsordningen 19
genmodifisering 42
gjeldsslette 100
gjødsling 29
Gjøvikbanen 35
glattcelle 79
global oppvarming 21
godstransport 34, 35, 36
gratis barnehageplasser 11
gratis kjernetid 11, 60
gratisprinsippet 19
grunnloven 62, 69, 70, 71, 74, 89
grunnskole 11, 12, 13, 91

grunnvann 27
gruvedrift 29, 30, 44
gründere 6, 38, 71, 83
grønn energi 22
grønn skatt 22, 48
grønne sertifikater 22, 23
grønnsaker 25
grøntarealer 31

H

habilitering 52
handel 42, 47, 100
handlingsregelen 47
havbruk 43
havforskning 29, 43
Havforskningsinstituttet 43
havner 25, 29, 36
havvindmøller 23
Heimevernet 81, 93
heldagsskole 15
helseforetakene 50, 51, 52, 53, 54
helseopplysninger 69, 70, 77
helsestasjonene 55
helsesøstre 14, 71
helsetilbud 49, 50, 55
helsetjenester 49, 51, 54, 61, 101
heroinassistert behandling 54
hjemfallsretten 23
hjemkjøp 60, 66
hjemmebasert omsorg 53
hjørnestensbedrift 16
homofile 71
hormonforstyrrende stoffer 29, 48, 104
hovedmål 13
humanitære organisasjoner 102
Husbanken 66

husdyr 28
husdyrgjødsel 25
husleietilskudd 18
hydrogen 25
hydrogenbiler 25
hyttebygging 30
hæren 93
Høyesterett 79
høyhastighetsbaner 36
høyhastighetslinjer 34
høyhastighetstraseer 34
høyskoler 17, 18, 19, 20, 84

I

IA-avtalen 58
ICC 80, 94, 98
idrett 85
Ikkespredningstraktaten 94
IKT 12, 40, 44, 50, 52, 53, 59, 76, 77, 80, 81
IKT-næringen 40
IMF 97, 98
individuelle valg 6
industri 22, 23, 24, 25, 32, 41, 43, 45, 81
informasjonssamfunnet 58, 86
informasjonssikkerhet 80, 81
infrastrukturprosjekter 36, 99
inneklima 14
innkjøpsordningene 84
innovasjon 5, 6, 19, 21, 38, 39, 40, 45
Innovasjon Norge 38, 39, 40, 44, 83
innovasjonsbro 19
inntektsfordeling 46
innvandring 88
integrering 88, 89, 90, 91
Intercity 34, 36

internasjonalisering 20, 78
internasjonal politikk 6
internett 82
introduksjonsprogrammet 16
investeringer 5, 18, 31, 35, 38, 40, 41, 52, 76, 99, 100

J

Jan Mayen 24, 40
jernbane 24, 33, 34, 35, 36
Jernbaneverket 35
jobbsøkervisum 89
jordbruksavtalen 41
jordbruksfradrag 42
jordmortjenester 55
jordvern 42
juryordning 79

K

kameraovervåking 69
kampbataljon 93
kampfly 93
KapitalFUNN 38, 39
kapitaltilgang 6
karakterer 13
kartlegging 12, 28, 29
Kartverket 40
kildevern 87
kjærlighetsvisum 89
kjønnsvotering 71
kjønnslemllestelse 81
kjøtt 25
klasevåpen 94, 95
klima 22, 23, 24, 29, 34, 72, 98, 99
klimaavtale 25, 26
klimaforliket 21
klimagassutslipp 22, 24, 99
klimakrise 5, 101
klimalov 22
Kimatek 24
klimateknologi 21, 24

klimavennlig 6, 25, 99
kloakk 30
knoppskyting 38
knutepunktordningen 83
kollektiv 24, 31, 33
kollektivknutepunkt 34
kollektivløsninger 33, 66
Kommunalbanken 66
kommunehelsetjenesten 50
kommuner 6, 13, 14, 15, 16, 30, 31, 34, 35, 44, 50, 51, 53, 54, 57, 60, 64, 65, 69, 75, 76, 80
kommunereform 50, 74, 75
kommunestruktur 75
kommunikasjon 6, 25, 33, 39, 44, 66, 69, 75, 76, 77, 81, 91, 99
Konfliktrådene 79
konjunktursvingninger 47
konkurranse 20, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 47, 48, 85, 87, 93, 101
konkurransedyktig 6, 24, 34, 43, 47, 101
konkurranseutsette 35, 36
kontantstøtte 60
konsesjoner 22, 23, 24, 25, 29, 36, 43
korallrev 29
korruption 7, 74, 101, 105
korttidssykefravær 59
kreativitet 4, 5, 10, 83
kreft 50, 60
krigsforbrytelser 94
kringkasting 70, 87
krisehåndtering 81
kronikere 52, 55
kull 6
kultur 11, 13, 28, 41, 70, 71, 75, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 91, 97, 99

den kulturelle skolesekken 84
kulturinstitusjoner 83
kulturlandskap 30, 40, 41, 42
kulturlandskapene 28
kulturliv 83, 85
kulturloven 83
kulturminner 75, 85, 86
kulturvern 85
kunnskap 11, 13, 17, 18, 35, 51, 55, 70, 71, 75, 79, 81, 84, 87, 91, 112
kunnskapsbedrifter 37
Kunnskapsløftet 14
kunnskapssynt 15
kunsten 82
kunstnere 83, 84
kurtakst 44
kvalifiseringsprogram 11
kvalifiseringsprogrammet 16, 60
kvotemarkedet 22, 24
Kyoto 26
kyststamvei 35
kystvakten 43
køprising 34

L
ladestasjoner 25
lakselsus 43
landbruk 25, 40, 41, 42, 75, 101, 105
landminer 94, 95
landstrøm 36
langtidssykefravær 59
LAR 54
lavinntektsland 100
lavutslipp 22, 31, 36
leksehjelp 15
lektor II-stillinger 15
lesbiske 71
lesing 5, 11, 59, 60

liberal 4, 7, 68
likestilling 63, 70, 71, 72, 91, 100, 102
litteratur 84
livskvalitet 7, 28, 35, 52, 83
livslang læring 11, 15, 91
livssyn 15, 70, 71
lobbyregister 74
Lofoten 24, 29, 40, 44
lokaldemokratiet 73, 75
lokalsykehush 51
lokaltogtrafikken 35
lokalvalg 74, 76
luftfarten 36
lærepasser 14
lærere 5, 11, 12, 13, 14, 15, 91
læreren 11, 13
lærerstudentene 12
lærerutdanning 12
lærlinger 14
Lånekassen 20, 59

M
maktmisbruk 7, 73
maktspredning 7
marine grunnkart 43
maritime næringer 43
markagrenser 31
markedsreguleringer 41
markedsøkonomi 39, 47, 92
matematikk 12
matkultur 41
matproduksjon 25, 40, 41, 42
matsikkerhet 41, 42
mediene 82
mediepolitikk 82, 87
melkekvoter 41
menneskerettigheter 71, 96, 97, 98, 99, 100, 101
mentorordninger 90

meroffentlighet 74
Meråkerbanen 35
midlertidig ansettelse 58
midtrekkverk 35
migrasjon 88, 92
mikrokraftverk 23
mikrofinans 100
militærmakt 94
miljø 5, 6, 14, 18, 24, 27, 34, 40, 43, 47, 61, 75, 98, 99, 100
miljøgifter 29
Miljøinformasjonsloven 27
miljøvennlig 5, 6, 22, 23, 29, 30, 33, 34, 38, 41, 43, 46, 47, 65, 99
mineralutvinning 44
minoriteter 64, 70, 71, 72, 84, 91
minstefradrag 38
minstelønn 58, 59
mobbing 14
moms 12, 25, 55, 83
momsfritak 42, 48
morsmål 13
Munchmuseet 83
museer 18, 83, 85, 86
mva 38
Mørefeltene 24, 29, 40
målformer 13
månedskort 34

N
narkotikalovgivning 54
Nasjonalbiblioteket 86
nasjonale prøver 12, 13, 72
nasjonalparker 28
NATO 93, 94, 96, 98
naturmangfold 28, 42
naturressurser 23, 24, 39, 42, 44, 71, 98
NAV 54, 58, 59, 60, 77
NBIM 99

nedrustning 94
nettnøytralitet 70, 86
Nordisk råd 98
Nord-Norge 34, 36
nordområdene 44, 92, 93, 98, 99
Nordsjøen 24
Norges Bank 47, 99
Norsk kulturråd 83, 84
norsk statsborgerskap 71, 90
Norsk Tipping 85, 87
Norwegian Center for Expertise 19
NRK 87
nullutslipp 24, 25, 36, 72
nydyrkning i myr 25
nynorsk 13, 84
nyskaping 5, 6, 10, 18, 19, 37, 38, 43, 100
næringsliv 5, 6, 14, 15, 18, 19, 21, 24, 29, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 47, 48, 71, 77, 80, 98, 100
næringsutvikling 18, 33, 36, 44, 75, 76, 98, 100
nærtrafikk 34
nødhjelp 98, 101, 102
nødnett 81

O
obligasjoner 36, 99
odels- og åsetesretten 41
OECD 98
offentlige data 40, 74, 82
offentlig-privat samarbeid 14, 35, 36
offentlig sektor 6, 22, 10, 40, 42, 47, 48, 50, 53, 55, 59, 60, 61, 62, 69, 70, 71, 72, 74, 76, 77, 83, 85, 90
offiser 93
offshorenæringen 22, 44

Oftobanen 35
olje 5, 6, 21, 22, 24, 23,
26, 28, 29, 31, 40, 44, 45,
47, 99
Oljefondet 26, 47, 99
oljefyrer 31
oljesand 24
oljevernberedskap 29, 40
omsorg 6, 38, 50, 51, 52,
53, 54, 55, 56, 57, 58, 60,
61, 63, 64, 69, 71, 75,
84, 90
omsorgslønn 60, 61
omsorgsteknologi 53, 69
Open Access 86
oppdrettslaks 28
oppdrettsnæringen 43
oppgaveplikt 38, 85
oppavarsrett 86
oppholdsbeløting 15, 60
opplæringsloven 13
oppinnelsesmerking 41
OPS 35, 36
organisasjonsfrihet 7, 70
organisert kriminalitet 80
ortopedi 51
OSSE 98
overdosedødsfall 54
overgrep 5, 80, 81
overskuddsenergi 23
overvåking 29, 69, 70, 78,
79, 80, 93

P
panteordninger 30
parabener 29, 48
parkering 31, 34, 35, 36
pasienter 49, 50, 51, 52, 53,
54, 55, 59, 60, 69, 70, 77
patenter 19, 101
pelsdyroppdrett 30, 31
pengepolitikk 47

pensjon 36, 38, 47, 48, 58,
59, 60, 61, 83, 99
permisjon 58, 59, 61, 62,
63, 79
personvern 5, 50, 69, 77,
76
Petrobras 40
petroleumssektoren 23, 24,
29, 40, 99
PhD 19
plan- og bygningsloven 19,
67
pleie 6, 38, 51, 52, 53, 58,
75
plusshus 23
poker 85
politidistrikt 80
politiet 69, 77, 70, 80, 81,
93
politihelikopter 81
Politihøgskolen 80
politimetoder 80
postdoktorer 18
PP-tjeneste 14
PPU 12
praksisbrev 14, 15
praktisk opplæring 13
Preikestolen 28
presestøtte 87
primærhelsetjenesten 50,
51, 52, 55, 77
privat eierskap 6, 46
privatliv 53, 69, 78
privat sektor 10, 16, 39, 58
proffboksing 85
programvare 77
psykisk helse 13, 14, 53,
54, 71, 75, 94
psykologer 14, 53, 54
pumpekraftverk 22

R
radioaktiv stråling 32

realfag 10
regelråd 39
regioner 74, 75, 76
regning 5, 11, 59, 60, 72
regnskogsatsingen 26
rehabilitering 14, 50, 51,
52, 53, 54, 61, 75
reindrift 42
reiseliv 22, 30, 41, 44,
rektor 12
religionsfrihet 74
rente 14, 24, 47
rettferdighet 7, 71
rettssikkerhet 53, 56, 63,
69, 78, 79, 97
rettsstat 5, 78, 80, 92, 106
rettsstaten 7, 78, 97
risikokapital 37, 38
risikolån 38
rovdyr 28
rusomsorg 54, 75
rushtidsavgift 34
rusproblemer 13, 54
rådgivningstjenesten 14
råfiskloven 43

S
saltkraft 23
Samhandlingsreformen 50,
51, 52, 61
samisk 11, 12, 13, 42, 71,
84
Samordna opptak for utdan-
ning 19
sansetapgrupper 14, 72
sauehold 28
Schengen 89, 98
seksualundervisning 61
seksuelle minoriteter 70, 71
Sellafield 32
selskapslovgivning 39, 40
selvbestemt abort 55

selvstendig næringsdriven-
de 38, 39, 41, 83
seniorer 12, 59, 61
Senja 24, 40
Senter for forskningsbasert
innovasjon 19
Sentre for fremragende
forskning 18
Sentre for fremragende
utdanning 18, 19
sertifiseringsordning 12
sexkjøploven 79
sidemålsopplæring 13
Sikkerhetsrådet 97
singelpolitikk 64
sirkus 31
SIVA 40
Sivilforsvaret 81
sjøtransport 36
Skagerrak 24, 40
SkatteFUNN 19, 24, 38
skattefradrag 23, 38, 39, 48,
60, 66, 85, 89
skattelette 47
skattenivå 5
skatteparadiser 47, 100
skatter og avgifter 47, 75
skattestimuli 38, 59
skattesystem 38, 46, 57
skip 25, 36, 44
skogbruk 25
skogvernnet 28
skolebygg 14, 72
skolefritidsordning 15
skolehelsetjenesten 14,
55, 91
skolen 5, 6, 11, 12, 13, 14,
15, 38, 62, 63, 64, 70, 71,
80, 81, 85, 91
skolepenger 15, 19
skriving 5, 11, 59, 60, 72
sluttbrukererklaeringer 94
SMB-bedrifter 40

- småkraft 22
 snøskutere 30
 soldater 94
 solkraft 22
 soning 78, 79
 sosiale medier 69
 sosiale rettigheter 37, 71,
 83
 sosiale skillelinjer 5, 11
 sosialhjelp 60, 64
 sosialkuratorer 14
 sosialt entreprenørskap 38
 spesialisthelsetjenester 50
 spesialpedagogikk 11, 13
 spesialskoler 14
 spesialundervisning 13
 sprøyterom 54
 språk 11, 12, 13, 20, 71, 72,
 74, 84, 88, 89, 90
 språkopplæring 13, 90
 språkstudier 20
 SPU 26, 99
 stamcelleforskning 55
 stamveinetett 35
 staten 6, 7, 14, 28, 34, 39,
 47, 64, 66, 67, 68, 70, 73,
 74, 75, 76, 82, 85, 99
 stat og kirke 70
 statsborgerskap 71, 90
 statsbudsjett 5, 19, 34, 36,
 60, 85
 stemmerett 7, 74
 sterkøl 76
 stipendiater 18
 stipendordninger 12, 15,
 19, 20, 38, 40, 83, 84
 storby 34, 35, 54
 straff 47, 54, 70, 78, 79, 80,
 87, 94, 98
 strandsonen 30
 strømnett 22, 23
 studentbedrifter 38
 studentboliger 19, 66
- studenter 12, 18, 19, 20,
 38, 55, 63, 66, 97
 studentvelferd 19
 studieforbund 16, 85
 studiekvalitet 19
 studielån 19, 20
 studieplasser 12
 subsidieordninger 40, 41,
 42, 48, 100
 surrogati 56
 Svalbard 24, 40, 44, 99
 svømming 12, 16
 sykehjem 50, 51, 61
 sykehus 50, 51, 52, 53, 77
 sykelønnsordning 19, 59,
 60
 sykemeldt 19, 53, 58
 sykkel 24, 31, 33, 35
 sykkelparkering 35
 sykkelveier 31, 35
 symfoniorkestre 83
 sæddonasjon 56
 Sørlandsbanen 34
 Sør-Norge 36
 såkornfond 40
- T**
- tannhelse 54, 55
 taxinæringen 31
 teater 55, 83
 teknologi 5, 6, 18, 21, 22,
 23, 24, 25, 29, 36, 42, 44,
 45, 49, 50, 52, 53, 55, 61,
 69, 78, 80, 84, 86, 87, 92,
 100
 teknologiutvikling 18, 24,
 44
 telemedisinske behand-
 lingsformer 53
 terrorberedskap 78, 80, 81
 tidevannsenergi 23
 tiggeforbud 79
 tilstandsrapport 48
- tjenestepensjon 38
 todeling av norsk økonomi
 5
 toll 42, 100
 toppskatten 48
 trafiksikkerhet 33, 35
 traineeplasser 59
 transpersoner 71
 transport 22, 24, 25, 26,
 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36,
 44, 53, 72, 81, 97, 99
 Tromsøflaket 29
 trygghet 5, 6, 7, 41, 57, 58,
 59, 60, 61, 62, 78
 Trøndelagsmodellen 43
 Trønderbanen 35
 turister 44
 turnusordninger 50, 51, 58
 tusenårsmålene 100
 tvang 5, 53, 54, 68, 81,
 89, 90
 tvangsekteskap 81
 tvangsinnleggelsjer 53
 tvisteløsningsordninger
 43, 67
- U**
- uføre 13, 59, 60
 ultralyd 52
 ulykker 35, 66
 ungdom 5, 10, 11, 13, 14,
 51, 54, 63, 64, 66, 84
 ungdomsskolen 11, 12,
 13, 14
 universell utforming 14,
 50, 67, 72
 universiteter 16, 17, 18, 19,
 20, 53, 84
 urfolk 71
 utdanning 5, 10, 11, 12,
 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19,
 20, 37, 40, 44, 47, 51, 52,
 58, 59, 60, 61, 63, 64, 79,
- 80, 86, 89, 90, 91, 97, 99,
 100, 101
 utenlandskabler 22
 utenlandsoperasjoner 94
 uteleieboliger 66
 utstyrsstipend 15
 utviklingsland 20, 25, 26,
 31, 32, 45, 99, 100, 101
 utviklingspolitikk 96, 100,
 101
- V**
- vaksiner 101
 valgfag 11, 13
 vannkraftverk 22, 23
 vannsektoren 45
 vannskutere 29
 varsling 58, 70
 vassdrag 28, 29
 vegetabilske produkter 25
 veisalt 29
 vekstbedrifter 38
 veibygging 35
 velferd 5, 6, 17, 19, 38, 46,
 47, 50, 52, 53, 55, 57, 58,
 65, 75, 79, 85
 velferdssamfunn 5, 6, 17,
 37
 velferdsstaten 5, 14, 40, 57
 velferdsteknologi 50, 53
 venturefond 38
 verdensarvstatus 44
 Verdensbanken 98
 verdighet 6, 7, 50, 62
 verdiskaping 5, 17, 22, 35,
 40, 42, 46, 47, 58
 verneplikten 93
 Vesterålen 24, 29, 40
 Vestfoldbanen 34
 Vestlandet 35, 36
 veteraner 94

videregående opplæring 11,
12, 13, 14, 15, 16, 64, 75,
85, 90
videreutdanning 11, 12, 16,
40, 52, 64, 80, 91
villaksstammen 29
vin 76
vindkraft 22, 23
Vinmonopolet 41
visum 83, 89, 99
vitenskapelige stillinger 18
voksenopplæringstilbudet
15
vold 54, 80, 81, 94, 101
vurdering 12, 13
våpeneksport 94

W

WHO 101
WTO 42, 43, 100

Y

yrkesfag 14, 16
yrkesskadeforsikring 19
yrkesveiledning 13
ytringsfrihet 7, 70, 74, 83,
87, 91

Ø

økologisk 28, 42, 48
økonomisk vekst 5, 65, 89,
100, 101
økosystemer 28, 29
Østfoldbanen 34

Å

åndsverk 86
åpenhet 7, 12, 13, 47, 48,
73, 74, 97, 99, 100, 101
åpningstider 11, 76

Sats på kunnskap
Ta grønne valg
Skap verdier
Vis varme

www.venstre.no

venstre